

De verstandige huys-houder, voor-schryvende de alderwijste wetten om profijtelick, gemackelick en vermakelik te leven, so inde stadt als op 't lant : in 't bestieren der hof-steden, lant-huysen, boomgaerden ... als mede de eygenschappen van allerley boomen, aerdt-vruchten, kruyden, bloemen, gewassen en zaden; den aert, eygenschap, voort-teelingh en opvoedingh van allerley vee, wilde en tamme dieren, vogelen en visschen, de jacht, vogel-vangst, visschery, en de bequaemheyt der paerden, genees-middelen voor de wel-vaert van menschen, beesten en boomen

<https://hdl.handle.net/1874/34288>

DE VERSTANDIGE
HUYSHOUDER,
VOOR-SCHRYVENDE

De Alderwijste Wetten om Profijtelick / Gemackelick
en Vermackelick te leven / so inde Stadt als op't lant.

In't Bestieren der Hof-steden, Lant-huyfen, Boomgaerden, Hoven, Tuynen,
Zaey en Weylanden, als mede de Eygenschappen van allerley Boomen,
Aerd-vruchten, Kruyden, Bloemen, Gewassen en Zaden.

Den Aert, Eygenschap, Voort-reelingh en Opvoedingh van alleley Vee,
Wilde en Tamme Dieren, Vogelen en Vijschen, de Jacht, Vogel-vangst,
Vijschery, en de bequaemheyt der Paerden, genees-middelen booz
de wel-baert van Menschen, Beesten en Boomen.

DOOR J. C.

AMSTERDAM,

By CORNELIS JANSZ Boeck-verkooper, aen de Nieuwe Kerck, 1660.

Rariora chnod. 44

BLADT-WYSER.

A.

A Lant-wortel te confijten	23
Appelen te confijten	24
Alsem bier	27
Amandel boomen	49
Af-plucken des oofts	53
Ajuyn, look en porrey	58
Asparges	61, 62
Ajuyn te planten datse niet ftinckt	63
Aengefichts rimpelen	138

B

Bou-knecht, en eenige andere personen	10
Backen, malen, en toebereydingh des tarws, &c.	13, 14
Brouwen van menigerley bier,	15, 16, 17, 18, 22.
Befchadigde boomen	42
Boomen te bewaren	52
Bocken	88
Bergh hoenders vangft.	125
Bloed ftempen	131
Borfts siekten	139
Beenen quetsuer	148
Buyck-pijn, en wormen	148

D

Duyven, ea der felver natuyr	108, 109, 110, 111
------------------------------	--------------------

E

Edick te maken, bewaren en haere secreten	19, 20, 21,
End vogels en hare natuyr	96, 97
Edel gefteenten	129, 130, 131, 132
Eyers in koud water te koken	134

F

Fafanen natuyr en opvoedingh	98, 99
Fyne paerlen te bereyden	132

G

Gouvernant	10
Gras, graven der hoven	29
Griffen en enten	36
en hoe men daer na met de boomen om gaen fal	38, 41
Gufte vee	81
Geyten	87
Gansen en hare hantering	93, 94, 95,
Geweer fchoon te houden	129
Gout fwaer te maken	132
Glans aen een edel gefteent te geven	134

H

Huyf-vaders ampt	3
Huyf-moeders ampt	5
Hafelnoten te confijten	24
Hof-bouw	26
Hop	60
Honden en katten	91, 92
Hoeders natuyr,	99, 100, 101, 102, 103,
Hafe-jacht	116, 117, 118
Heren jacht	120, 121
Hafel hoenders jacht	125
Houdt sneppen vangft	125
Hayr te doen uytvallen	133
Hayr niet te doen waffchen	133
Hoenders fonder vuyr te kooken	134
Hert-siekten	139

I

Ifoep	56
Iacht	112, 113, 114, 115, 116,
Inckt te macken van fwart, en van diverfche couleuren	128, 129

K

Kinderen	7
Knechten	7
Koe-	

B L A D T - W Y S E R .

Kookan	13
Kalmus te confijten	23
Kastanien boomen	49, 50
Kool	58
Komkommers	60, 61
Kool te planten	63
Krop salade over winter te hebben	64
Koeyen	78, 79, 81
Kalven	79
Kapoenen	103, 104, 105, 106
Kalikutsche hoenders	106, 107
Katarren	136
Krawagie of schotft	148

L

Linde-boomen	48
Lavendel	57
Lubben der hengsten	75
Lynwaerte verwen van verscheyden cou- leuren	129
Luyfen te verdryven	134
Licht goudt-geldt swaer genoegh te maken	134
Lever en longs siekte	139

M

Maegden	8
Meede	20
Mortelle karssen te confijten	24
Mispelen te confijten	24
Meloenen te confijten	25
Majoran	57
Melissa	58
Mir-edick	59
Muggen te verdryven	134
Muylen te dooden	134
Mond-en hals siekte	138
Mild-en maaghs-sieckte	148

O

Oraengien schellen te confijten	25
Opqueekingh der boomen	32, 33
Oude boomen	42
Onvruchtbare boomen	43

Onderom van yder dier	72
Ossen	75, 76, 77
Oogen gebreken geneefing	145
Ooren sieckt	145

P

Personen in een huys-houdingh nodigh	3
Poley	58
Paerden natuyr, deught, en alle haer kennis	68, 69, 70, 71, 72
Paeuwen natuyr	97, 98
Patrijsche Iacht	124
Paerlen te vernieuwen	134
Pestilentie	148

R

Rupfen remedie	41
Roode haselnoten	50
Roofen en hare verscheydenheyt	52
Rosmarijn	55
Ruyt	57
Roofen half wit en root	64
Rheede Iacht	120
Roest nyt 't yser te krijgen	132
Rugh-graet en ribben sieckte	139
Remedie voor quade lucht in pest-tijden	148

S

Sleeden te confijten	25
Stammen te setten	34
Sweeren der boomen	43
Saly	56
Saedt te winnen	63
Schapen houden, natuyr, &c.	82, 83, 84, 85, 86
Swanen	92
Steenen weeck te maken	133
Slangen te hanteren	134
Schouderen en armen remedie	138
Sijde pijns remedie.	139

Thy-

BLADT - W Y S E R.

T

Thymiaen	57
Telte-bloemen van verscheyden verwen te hebben	64
Tanden secreten	138

V. W

Walsche noten te confijten	23
Voort-plantingh der boomen	33
Vruchten op 't eerste jaer te hebben	41
Verdorde boomen	42
Wormen der boomen.	43
Verbeteringh der boomen, en alle vruchten smaecklijck te maecken, en te verbeteren	44. 45. 46. 47
Vyolen blaeuw en geel	57
Venckel	59
Water voor wormen, en allerley ongediert	

aen boomen, melonen.	63
Weed te planten	64
Veulens	73
Voederen der paerden	74
Voederen des vees in de winter	80
Verckens hanteringh	88. 89. 90. 91
Vosse jacht	118
Wolve jacht	118. 119
Vogel-vangst	120. 121
Wilde enden te vangen	125
Vogels van de vruchten te keeren	125
Vissen met netten, en met der handt te vangen	125. 126. 127
Vlecken van peck en vet uyt een kleedt te krijgen	133
Wand-luyfen te verdrijven	133
Vloyen te verdrijven	134
Weselkens te verdrijven	134
Uytvallen des hayts te helpen.	135
Vallende sieckts genefing	136

Het eerste Boeck van de

O E C O N O M I A,

O F

H U Y S - H O U D I N G H.

H E T I. C A P I T T E L.

Wat O E C O N O M I A of Huys-houdingh is.

Dit woort Oeconomia is van een Grieks woort af-getrocken / Want *Oikonomia* beteekent een uytgeber dat tot het huys behoort: Soo is dan de Oeconomia of

Huys-houdingh niet anders dan een sonderlinge gheschickthejdt in alle het gene wat een Huys-vader in / en buyten sijn huys / op sijn grondt te verrichten heeft / op dat hy niet alleen sijn Wjfs en kinderen mach onderhouden / maer oock op een Jaer wat over mach hebben / om behoefteghe menschen mede te deelen. Want een recht Huys-vader of Huys-houder sal niet alleen soecken te winnen / maer oock het overwonne so besparen / en aen-leggen / dat hy een noodd / eer / teer / en dienst-penningh hebben mach. Maer wanneer hy met pacht / suppen en vreeten sijn overgewonnen goedt / of anders hem toe-ghekomen / door-brenghen wil / sal hy anders niet als een bodemloosen ton zyn /

die gheen water houden kan; Wie dan meer verteeren wil / als sijn winst of renten op-brenghen / moet te grondt gaen / of sich met streeken geneeren / die veel tijds een quaedt loon ghenieten. Waerom een goedt Huys-houder wjfs / verstandigh / voorszichtig / spaersaem / en vlijtigh in alle sijnne dinghen wesen moedt / indien hy sien wil dat sijnne huys-houdingh te voren gaet / en van het selve voordeel eer en lof begeert te hebben.

Soo moet dan een goedt Huys-houder ten minsten sijn huys-houdingh in drie of vier deelen splitten: een deel gaet tot den Acker-bouw / en Hof / het welck de selve oock weder wegh neemt. Het tweede gaet tot de spijs / kleedingh en onderhoudt van den selven / als oock van sijn Wjfs / kinderen / Maeghden / knechts en Dee. Het derde gaet tot buyten dinghen / lasten en opsettingen des Overighyds: Wat nu daer van overschiet / is 't gene welck men overspaert. Om daer nu kostlyck van te sprecken / is de Oeconomia, een konst of geschickthejdt van 't huyslyck goedt te regeeren. De materie daer dese konst mede omgaet / is alsoo met de huys-houdingh

te werck gaen / dat de selve van jaer tot jaer vermeerdert wort / dat men daer met eeren sijnen tijd ijcken nootdrift of hebben magh.

Daer sijn drie dingen / welck van een goedt Huys-houder wel in achtgingh moeten ghenomen worden. Dooz eerst dat hy alle quaedt mijdt / en geen schand en laster in sijn huys in-kruppen laet. Ten tweeden dat hy arbeydtsaem sy / en sijn konst wijslick en vlytigh han-teert / waer mede hy sijn levens nootdrift bekomen moet. Ten derden dat hy tucht en eerbaerheydt in sijn huys onderhoudt / met sijn Vrouw en kinderen wel weet om te gaen.

Oock sal een goedt Huys-houder / sich booz dese navolgende fouten wel wach-ten / als booz luyfheyt en traegheydt / spee-len / versupmenis / lekker eten en drincken / schoone cierslike kleedzen te dragen / dyon-kenschap en onkuyfheyt laten varen.

Indien nu pemant vraeght / wat konst nu booz een Huys-vader nodigh te weten is / daer op seyt Cicero / dat onder alle din-gen den landt-bouw 't profijtelichste lief-lijckste en waerdigste ding is : 't welck ick alleen aen de gene wil gerecommandeert hebben die haer leven op 't soete land dooz brengen / en sich verre van het geboel der steden en hoven houden / om de nimmer-volpzenen rust / en eerlijck gewin te genie-ten / tot welckers leeringh ick dit mijn werck voornamelijck gericht heb : maer niet alsoo dat de Bozgers der steden oock sonder vrycht souden wesen / die haer met eenigen arbeydt / of konst geneeren / de-wijl der veel ambachten sijn daer een mensch sich rijckelijck mede behelpen kan / als oock de Knoop-luyden / die by geluck het gelt met wagens vol in het kantoor gesleept word / welck wel goede lessen van noode hebben / tegens dat de windt omkeeren moght.

Zoo nu een goedt Huys-vader op het land woonende / een goede tyn en boom-gaert heeft / weplandt / visschery / vp-

ber / houdt / goet bec / daer hy wel op past / kan sijn Huys-gesin in geen bekom-mernis van levens-middelen wesen.

Het II. Capittel.

Hoe veelderley Huys-houdingen daer sijn.

In de werelt worden gemeenlijck twee Oeconomien of Huys-houdingen ge-rekent. Dat is / een geestlijke en we-reldtliche. De Geestlijke gaet de ker-ken aen / welck van de Schijft Godts Huys-huys-houdinge genoemt worden / welck wy hier booz by gaen / om dat de selve niet op dese plaetse te pas komt. De wereltdsche gaet Bozgers / Boeren / Edel-luyden / Dozsten / Heeren en alle menschen aen die in de wereltd woon-nen / daer wy tegenwoordig van hande-len : Oock roeren wy Kiepers / Coning-lijcke of Dozstelijke Huys-houdingh niet aen / maer bysonder de landt Huys-houdingh / en van andere personen / daer nochtans de grooten al mede wat tot haeren voordeel upt-treken können.

Het III. Capittel.

Van de Persoonen, welck in een Huys-houdingh behooren.

De Oeconomia is een Monarchia / dat is sulcken regiment / daer maer een persoon in regeert / namelijck den Huys-vader / die moet alleen Heer in sijnen Huysse zijn / nac den selven moet sich alles voegen wat in Huys is / ge-lijck een Schip na de Noord-stas gere-geert word. Wijff / kinderen / knechts / maeghden moeten den Huys-heer vol-gghen : want op een Schip magh niet meer als een groote mast sijn : maer wanneer de knecht meeder wil wesen als

als sijn Heer / de maeght boven haer
 Vrouw gaen / sal de Huys-houding niet
 lang duypen / het welck Homerus wel in-
 gesien heeft / daer hy seght.

Eis kolpanos esto. Dat is een haen moet
 alleen een mis-hoop besitten.

Het IV. Capittel.

Van den Huys-vader.

Een Huys-vader moet een Godvruch-
 tigh wijs / verstandigh / erbaren en
 wel geoeffent man sijn / welck God voor
 ooggen heeft / naerstligh in den gebede en
 arbejdt is / niemant onrecht doe / vriend-
 lijk tegens sijne gebuyzen en Huys-gesin /
 soo sal een pder hem beminnen en vriend-
 schap bewijzen / oock moet hem den strek
 landts en alle omstandighejdt daer hy
 woont wel bekent sijn. Hy moet sijn wijf /
 kinderen / en huysgesin met beschejden-
 hejdt wel weten te regeren / en een pder
 daghelijcks sijn werck op leggen wat
 hy in huys / hof / landt / weyde / tujn / en
 andere plaetsen doen sal. Oock moet hy
 wel weten wat profijt hem sijn wey-
 lant / bouwlandt / tujn / boomgaert / vis-
 scherpe / hondt / en anders aenbrenghen
 konnen : Want pder gront sijn eygen-
 schap heeft / en het gaet wel met den ak-
 ker by den welcken sijn Heer gebooren
 en opgevoet is / anders kan hy groot leer
 gelt geven.

Oock moet hy naerstligh achtigh ne-
 men op andere inwoonders van de sel-
 ve streck / daer hy woont / hoe de selve
 met haere landerijen omgaen / ende sel-
 ve verbeteren konnen / oock naevolghen
 die langh in de selve contryen gewoont /
 en booz hem gheboortwt hebben. In
 summa hy moet sijn ooghen in alle
 hoeken hebben / en ghelijck Socrates
 plagh te seggen / des avondts laetst sla-
 pen gaen / en des morgens eerst opstaen /
 en alle ooyden binnen en buypen des
 stadts en dorps wel besichtigghen / dat

sijne landt goederen wel geregeert wor-
 den : Want men mist op het landt komt /
 alffer van des Heeren schoe valt : oock
 maekt het oog van den heer het peert vet.

Oock moet een huys-vader sich niet
 schamen / alle daegh des morgens en des
 avondts rontom in alle stalle te gaen /
 om te sien hoe op sijn paerden en beesten
 gepast wordt. Ja somwijlen moet hy
 des nachts opstaen / besichtigghen het ge-
 heele huys / en hoozen of de beesten oock
 wat schoyt / of hy vry van dieven en
 vrandt is / daer somwijlen de beesten en
 Huys-gesin mede omkomen mogen. Hy
 moet oock een mans hert in het lijf heb-
 ben / en sich van het wijf / knecht / maegt /
 of kinderen niet laten heerschen / wan-
 neer hy een dingh beter verfondt als sy :
 maer wanneer het geschiede dat sijn wijf /
 knecht / maeght / of kindt een heylsamen
 raedt in het huys brachten / de selve moet
 hy volgen / want somwijlen sien veel oo-
 gen meer als een / hy moet sachtmoedig
 zyn / en geen leeuw of tyger tegens sijn
 gesinde / dan het en waer het den hoogen
 noodt drong / dat hy sich tegens de hal-
 starrighejdt van wijf / kinderen of gesin-
 de most stellen / om de selve onder ghe-
 hoozsaemhejdt en goede discipline te
 stellen. Oock moet hy Maeghden en
 Knechts hebben die haer op het ghe-
 ne verstaen daer hysse toe ghebuyckt /
 de selve in alle Godvruchtighejdt booz-
 gaen / en daer toe aenporen / oock
 alle sozgh aenwenden dat sijne kin-
 deren in Godvruchtighejdt opgheto-
 gen worden / goede konsten en ambach-
 ten geleert / oock goede seden / en eerlijck
 onderhouden worden : soo salder seggen in
 den huysse komen.

Oock moet een Huys-vader sijn wijf
 de handt boven houden / en haer niet qua-
 lijck bejegenen met schelden / vloechen of
 slaen : Want als het huys-gesin het sel-
 ve hoozt of siet / wordt sy daer oock van
 veracht / en kan geen tucht onder haer
 heb-

hebben / waer door de huys-houdingh grooten af-bzeuck lijden kan. Ghelijck een Huys-vader sich in sijn huys houdt / wordt hy van sijn huysgesin weder ghehouden. Oock moet hy sich niet 't selve niet al te gemeen maecken / of te veel met haer boerten en speelen / op dat hy sijn ontsaggh niet komt te verliezen / en daer nae wepnigh op sijn bevel ghepast wordt. Oock sal hy sijn huysgesin wel verzoegen / datter aen eten / dincen / kleeberen en anders tot noot / akelickheyt niet ontbreect / datter oock geen ledigheyt in zyn huys gepleeght wordt : want niet te doen / leert men quaet doen : een knecht behoort arbejdt / straf / eten en dincen.

Hier valt my noch een noodt wendighe leer in / die ick een peder Huys-vader gheben wil / doch wil hem de selve in 't huyemelick vertrouwen / op dat sijn Huysvrouw het selve niet te weten komen. De Dupbel heeft het arm huyemelik geslacht een innerlike huyemelic hoobaerdij in den eersten val bysonderlick in-geblasen : want sy wil geerne hoogh en in grooten aensien wesen / tellende den man aen de nooren om schoone kleeberen / hoobaerdige vercierselen en kleynodien / een groot schoon kostlick en op-ghepronckt huys : want het woordtjen / ghy-lieden sult Godt gelijk zijn / ghelijck de Dupbel teghens Eva seide / speelt haer noch in de herffenen : Waerom een Man dat 't Wif dikmaels d'oorzaeck van sijn achter stal noemen moet. Daerom moet een goet Huysvader wel toesien dat hy sijn Wou raet dat sy niet verder dan haeren stock wil spjingen : want 't is groote sotterny sijn gelbt / daer men voordeel mede doen kan / aen zijde / satijn en andere onnoodigheden te koste leggen / die binnen een jaer versten zijn / of dat men 't selve aen een onprofftelicken steen-hoop hanght : want het is beter een kleyn huys te hebben / daer wat in is / als in een groot huys / gelijk in een ledige schuer / de beenen te klupben /

hebbende te eten noch te bzecken / en van peder een gemient te worden. Dit is ghe-noegh vooz den verstandigen.

Oock moet een goet Huys-vader altydt ghereet geldt in sijn lijk hebben / op dat hy alles wat hy in een gheheel jaer in sijn huys van noode heeft / als hout / turf / sout / koozn / boter / cooft / &c. ter rechter tijt in koopt / en wanneer het op sijn laegste markt is.

En Huys-vader moet eerder een verkooper als een koop-al zijn / jae (indien het mogelick is) moet hy niet koopen : hy sal de koepen / offten erpaerts vellen / veel minder de schapen en gepten vellen / niet verkoopen / maer de selve tot sijn huysgesins gebryck behouden / of 't en ware hy meerder had / als hy gebryc 'en kand. Oock sal hy vet / speck / smeer in huys hebben / alle oudt yser / versleten kleeberen en schoen / onde wagen-raders / speken / disfels en affen sal hy aen kant legghen / en niet lichtlick verbranden ; want daer is gheen dingh soo slecht in huys / of 't selve kan tot eenigh gebryck ghebracht worden / en men tast het selve aen wanneer het de noodt bereyest. Het past qualick soodanighe dinghen van de bueren te leenen / want sy sullen het wel eens doen / maer geen tien mael / of men sal koozen / koop soodanighe dinghen / als ick ghebden heb / soo sult ghy de selve tot u ghebruyck konnen hebben / als ghyse van noode hebt. Indien het selve niet vooz u hoeft geseght wordt / soo wordt het eventwel achter u ruggh gheseydt. In summa geldt en goet wordt door vlijt en moedt / als oock door eerlickie spaersaemheyt / ghewonnen : Spaersaemheyt is gelijk een gheduyrigen tol / welck een onvoorsien in huys komt.

Oock sal hy alle de daken van sijn huys wel besichtigen / op dat het nergens in regent / want het selve kan in een jaer groote schade in een getimmer doen ; rontom de stooven en vuyt-steden sal een goede mupz zijn / op dat daer geen brandt of komen

komen mach. Des nachts sullen de stoben gheslooten zijn; en het huysgesin vermaent worden dat sy in de stallen en alser-wegens met de kaerffen voorzichtig omgaen.

Het V. Capittel.

Van de Huys-Moeder.

Een Huys-vrouw sal oock vroom en Godtvuchtigh zijn/ haeren man/ de zucht en eerbaerhepdt beminnen/ en het huys-gesin soo wel als den Huys-vader/ met haer goet exempel voozgaen. Haer grootste sozgh sal oock wesen 't oogh op de kinderen te staen/ dat sy in deught/ Godtvuchtighept/ goede zeden/ konsten en wetenschappen opwassen mogen. Sy sal het huys-gesin welck sy stelt/niet al te veel betrouwen/ maer op alles selfs achttingh nemen/ alles opsluyten de sleutels op hare zijde hanghen/ en dat bysonder wanneer sy uytgaet/ op dat haer van ongetrouwe maeghden/ daer de werelt vol van is/ niet eenige dingen verzuemt worden. Men moet haer geen sleutel vertrouwen/ maer selfs alle dingen halen: oock moet men de kinderen geen sleutels vertrouwen/ want de selve konnen van de dienst-boden verleydt worden/ datse soodanige dinghen aenwinnen/ daer sy van haer leven niet of konnen raken.

Daerom moet een goet Huys-vader en Huys-moeder een goeden vrack zijn/ en alle hoecken eenmael des daeghs omsnuffelen/ bysonder der dienstboden bedden en bed-stroo besichtigghen/ en andere gaten daer men seldom in plagh te komen/ als in de schuyzen/hoy en strop/ daer plag men dickwils verhozghen schjatten van rogh/ haver/ eijers/ kaes/ broodt/ ooft of boter te vinden: oock moet men hare kassen en kisten wel laten openen/ wanneer sy van huys zijn/ om daer mede al in te snuffelen.

Maer somwijlen hebben sy haere heel-

ders/ en brengen haer gestolen goet in andere huysen/ die het selve bewaren/dese menschen zijn niet een hayz beter als de steelder/ maer behoorden grober gestraft te worden als andere gemeene dieben/ om dat sy dubbelde zijn.

Men zal het geroockt blesch/ ossen tongen/ wozsen/ hammen/ geroockte visch/ salm en anders/ welck men in het huys plagh op te hangen/ en mede te proncken/ in een secker besloten kamer hangen/ op dat men het selve alle daeg besichtigghen en tellen mach/ of het daer noch alles is: want het rijgh somwijlen vleugels/ en vlieghet wech/ so dat men niet weet waer het selve gestoven of gevlogen is.

Op het veldt moet men al mede op de dienstboden passen: want daer slachtense dickwils gansen/ kalvers/ schapen/ hamsels/ lammen/ etc. kookense in de bossen/ en etense op/het oberfshot begraven sy onder de aerde. Indien nu sulcx in groote dinghen geschiedt/ hoe gaet het dan dickwils wel met de eijers/ kassen/ boter/ ooft/ etc.

Als de Huys-moeder des morgens opstaet/ false ter sondt rondom het huys en de stal gaen/ en alle hoecken doozien offer oock wat te doen is/ en sonderlingh dat het vee versozgt/ en het werck boozt geset wordt. Sulcks behoorde niet alleen des morgens/ maer oock dickwils ober dagh te geschieden.

De wijlen ploegenden Os sijn boeder eenmael toekomt/ moet het huysgesin sijt eten en dincen na nootdrust/ en ter rechter tijdt oock uytgerepeckt worden/ waer door het ghesonthepdt/ sterckt en kracht sijn sijn ghenieten kan. Wanneer den dienst ge-epndigt is/ sal men het selve den verdienden loon niet onthouden/ maer liever meerder als minder geven/ dan het gene daer men op geacordeert is.

Men moet het Huys-gesin niet in hare tegenwoozdighepdt prijsen/ anders verderbense/ en doen geen goet mzer: want so haest sy mercken dat men wat van haer

houd/beginnen sy in 't huys te heerschen/ en willen ten laetsten niet meer op de gheboden van haere huys-heeren / vrouwen / of kinderen passen.

Oock sal een huys-moeder niet stout en hovaerdigh zijn / en veel van kostlicke kleederen/ vercierels en kleynodien houden / dewyl een huys-houdingh daer seer dooz gekrenckt en ghehindert mach worden. De Ouden hebben niet t'onrecht gesepdt / dat niet de kleederen / maer insonderheyt deught/ tucht/ eerbaerheyt/waerheyt/ vroomheyt / miltsheyt / stilswijghentheyt/ sachtsinnigheyt/ ootmoedigheyt/ spaersaemheyt / en een redelick gemoedt een wijf vercierien.

En huys-moeder sal het gene / welck haeren man t'huys brenghet / wel bewaren en oplegghe op sijn behoorzlicke plaets / en gewilligh daer of halen wat men verkeerren; maer wat men behouden wil / wech slupten dat daer kat / hondt / rat of muys by komt / op dat het selve niet versleecht of beknaeght wordt: sy moet het oock niet qualick nemen / so haer meerder sozge als andere huys-moeders opgelept wordt: want sy heeft mede het genot van het geheele huys / gheelijck een heerscherse en besitster.

Sy sal niet wyt haer huys gaen/ 't en zy sy nootwendige dingen te bestellen heeft / oock false niet altydt met de neus in het venster leggen/ om alle voozbygangers te besichtigen/ en tael en antwoort te geven: oock niet op alle byploften en gasterijen gaen / als oock de dansen en comedien bywoonen: want sulcke dingen een eerlicke vrouw tot lichtbaerdigheyt ghereekent worden / en weynigh voozdeels in huys brenghen: Daerom hebben de Ouden de vrouwen by een slack vergeleken die haer huys altydt mede draeght. Sy sal haer man in allen behoorzlicken dinghen ghehoorzamen / beminnen en eeren / en soo sy sich pwers in vergrepen mocht hebben niet byandtlick bejegenen: sy sal haer in gheluck en tegenspoedt soo draeghen dat sy

haer in voozspoedt niet verheft / noch in tegenspoedt den moedt laet sincken: wy souden van den scaet der ghetrouwde luden meerder konnen segghen / maer ons vooznemen is niet daer van te sprecken / maer alleen van het huys-houden / en de personen die daer toe van noode zijn.

Het VI. Capittel.

Van de Kinderen.

DE Kinderen sullen hare Ouders / en Tucht-meesters / die haer eenige dingen leeren / ghehoorzam en onderdanigh zijn / alle hoeken en winckelen neffens hare ouders doozsien / en niet teghens de selve wijghen / wanneer sy eenige ongherechtigheyt mercken: sy sullen het niet met de dienst-boden houden / niet knibbelen of kijben / of den een teghens den anderen op-rokkenen: want alffer oneenigheyt tusschen de dienst-boden is / soo naderd des huys-heeren schade: sy sullen haere Ouderen oock niet ontnemen / en dienst-boden het selve toesteecken / dewyl haer het selve meer tot schade streckt dan de ouders; want so doende sullen sy haer met de dienst-boden al te gemeyn maken / daer sy ten minsten van met quade manieren en zeden bebleekt sullen worden / die haer daer nae alle haer leven aenhanghen sullen.

Men sal oock de kinderen tot gheen ledigheyt / veel minder tot eten / dronckenschap / speelen / dobbelen en on-ordentlicke dinghen op-boeden / maer veel meer tot nuchterheyt / spaersaemheyt / oprechtigheyt en redelickheyt / soo dat de dienst-boden in het af-wesen der ouderen vooz haer bezpeest zijn / en niet lichtlick pets quaedts vooznemen. Oock sullen ouders en kinderen in teghenwoozdigheyt der dienst-boden niet doen of segghen / dat sy verzwegen willen hebben. Want dit volck wijghet niet / maer draeght alle dinghen byten het huys / wanneer sy wat gehoort of

of gesien hebben: Den eenen dienst-bode vertrouwt den anderen tot dattet de gheheele stadt ghewaer woꝝdt / watter gheschiedt is. Het is oock niet quaedt dat de kinderen om de bewegingh / gesontheydt en geschicktheydt des lichaems / bechten / woꝝsfelen / schieten / jagen / visschen / vogel-banghen en veel andere dinghen meer leeren / want dit alles tot profijt dient. Sy moeten haer oock wel oefenen in rekenen / schryben / taelen te leeren / koopen en ruplen / en voorts alles wat tot de huys-houdingh van noode is.

Het VII. Capittel.

Van de Knechten.

En huysvader kan sich sonder knechts en maegden niet behelpen / om dat die sijnen arbeydt voort drijven. Want sy woꝝden een lidt van den Huys-vader genoemt van weghen haer hulp: Hoe veel knechts en maeghen een yder van noode heeft sal sijnen arbeyt wel seggen: want sommighe hebben veel dienst-boden / sommighe weynige van noode: Daer een seer groote huys-houding is / daer moet noch wel een luytenant of bouw-knecht ghesfeldt woꝝden / die op de andere knechts past / en haer aen het werck houdt; Men moet in groote huys-houdingen een goubernant hebben / die op het vee / en alle de maeghen past. De Huys-vader moet alle dienst-boden bevelen datse dese twee gestelde persoonen gehoorsaem zijn / en de andere dienst-boden niet lichtlick hooren / wanneer pemandt ober dese persoonen klaeght.

De knechten sullen Godtbruchtig / nuchteren / wacker / trouw en naerstigh zijn / wel op de peerden / offen en schapen passen / en dat niet alles des daegs / maer oock des nachts / oock moeten sy naerstigh op de ackers / weiden en tupnen passen / datter op de rechte tijt gezaeyt en gemaeyt woꝝdt.

En knecht die de peerden niet lief heeft / en niet gaerne boedert / maer de selve slaet / oberlaet en oberdrijft / seggende / ick geef hen genoech eten / maer verkoopt onder-tuffchen heymelick de haver / stroo / broot / kaes en dierghelijcken / gaende gaerne schoon gekleet / en op de bier-banck / moet terstondt buyten het huys ghestoten woꝝden / want hy haer groote schade doen kan / peerde vleesch is kostlick vleesch / en men kan het seer haest aen haer vernemen wanneer sy quade en ontrouwe op-passers hebben: Daerom is het wel geseyt / dat het oogh des Meesters een peerdt betmaecht / en het spreek-woꝝdt seydt / soo veel knechts als men in huys heeft soo veel dieven heeft men oock. Daerom sal een Huys-vader sijn kelder / en victualie kamers voꝝ al nimmermeer open laten / maer altydt gheslooten houden / en gheen dienst-bode vertrouwen / hoe vroom en trouw hy schijnt te wesen. Hy sal oock somtijden in de stal / bedden / en andere plaetsen / daer de boden meesten tijdt zijn / om-soecken / daer woꝝden somtijden grote kannen vol bier en wijn / melck / boter en dierghelijke dingen gebonden / als oock kaes / gheroockt vleesch / eijers / lijnwaet en sluyers die daer in huys gestolen zijn / welke sy daer nae heymelick verhoopen / of hare ouders / vrienden en andere loose boeven toe-scecken / die haer op-houden. Wanneer men de knechts haver voꝝ de peerden gheeft / is het seer goedt dat den Huys-heer terstondt met haer in de stal gaet / en de haver onder het hachsel schut / welck in een groot rupm kasje is / op dat het niet verbeelt kan woꝝden: Oock sal hy vlijtigh op het beslach passen / wanneer men boedert / op dat de peerden het selve al te mael bekomen / en niet in andere huysen verkocht werdt / om te backen. Men sal de knechts niet toelaten datse veel in andere huysen loopen / en des avonts laet uyt blijven: oock is het niet goet dat des knechts vrienden / of andere knechts dick wils by hem in de stal komen: want daer

doꝝt

door woerdt het werck verhindert / en niet naer behooren voltrocken. Men moet haer niet toelaten veel met de maeghden te lachen en boerten / of in hoecken en winckels te staen en heymelick te praten / want het geeft quaet achter docht / en het gebeurt dickwils / dat wanneer men dese dienst-boden meest van noode heeft / men haer bidden / of gefanten stueren moet / of op een gaff-mael nooden: maer den besten raedt is / dat wanneer men merckt dat maeght en knecht te samen wel staen / de selve hoe eerder hoe beter upt den huys gebonst worden / waer door ander onheyl / welck daer upt plagh te ontstaen / mede kan vooz-gekomen worden: wanneer de dienstboden somwijlen ook op haer moetwillighst zijn / en in den oogst hare heeren te leu laeten / als men haer alder-meest van noode heeft / is het seer goedt dat een Huys-vader soo met haer omspringht / datse niet veel loons opnemen; en soo het immer wesen mocht / datse helder noch penningh op-namen / vooz dat sy haeren tijdt upt-ghe dient hadden / soo soude men haer een wepnig beter konnen dwingen / dewijl men den rupn noch op stal had / anders soo sy den loon te vozen werck hebben / springen sy daer nae in de bocht / als het hen gelieft: En het is voorsecker dat dienstboden / welck haer loon te vozen opnemen / althijt op haer schepden staen.

De maegden / soo wel als knechts plegen / op het begin van haeren dienst / den sleutel van het regiment te soecken / om vphheydt te hebben / wat sy doen of laten wouden / daer moet een goedt Huys-heer tegens wesen / kan sy haer met goedtheyt niet in de grensen van ghehoorsaemheydt houden / moet sy haer soo toe-spreken / dat sy verbaert zijn: want als de knecht over de heer / en de maeght over de vrouw regeert / staet het seer wonderbaer met het huys-houden.

Oock plegen eenighe dienst-boden een bysondere uptdeelingh ober het werck te maken / en willen niet alles doen watter

in huys te doen was / maer dencken dat staet my te doen / dat den grooten / dat den middelsten / en soo voorts: Dese quade ghedachten moft men haer benemen / en haer na het een ghedaen werck / het ander laten doen / want waerom souben sy haers heeren werck niet doen / en het voordeel desselvs helpen soeken? waerom sou den eenen tot voordeel sijns heeren den ander niet een handt leenen / dewijl sy alle aen de selve tafel eten / en op ghelijcke bedden slapen / en oock haer loon hebben / sullen sy oock gelijk arbeiden. Maer dit is nu genoeg van de knechten..

Het VIII. Capittel.

Van de Maeghden.

Hoe wel de maeghden het selve mede raecht / dat ick van de knechten ghesepdt heb / vereyscht nochtans den noodt dat ick van de maeghden in het bysonder wat segghen moet. De maeghden sullen tuchtigh en stil zijn / oock nederigh en arbeetsaem / haer soo wel tot Godts woort houden als de knechts / heeren / vrouwen en kinderen / denckende met alle eerbaerheyt / dat sy de menschen en Godt dienen / welck een peder tot sijnen tydt / het sy knecht of maeght haren loon sal geven.

De maeghden moeten haer bysonder wachten vooz dieberp / hoererp / twist / haet / bloecken / zweeren / tooberp / liegen en van allen on-ordentlicke geberden en leven: De maeghden sullen niet met malkander twisten / maer somwijlen gebeurt het dat sy upt boof heydt oneens worden / dat men dan upt haer hoozen kan / het gene noyt vooz den dagh sou gekomen hebben. Sy moeten het oock niet met de knechts een zijn / om des heeren goedt te ontsteelen / en als de meester / vrouw en kinderen te bed zijn haer vol vzeeten en sypen / gelijk de kochts en kelderbewaerders doen / die teghens malkander seggen: Braedt my een woest / ick lesch u den

den doest. De by-een-komst / en nachtspreekingh van Maeghden en knechten zyn ghevaerlyck / en vallen ghemeenlyck qualijck npt. Waerom sullen de Vrouwen bysonder wel op de Dienst-boden letten / dat sy in haer beroep blijven / en voltrecken dat haer bevolen is. Oock plucken de maegden des morgens de peeren / en gheben die eens deels aen andere Maegden / die haer somwijlen weder een kan melcks geben / makende hare Vrouwen wijs dat de kroepen niet wel ghegeven hebben / of betoobert zyn / of dat de slanghe haer upt-gesogen hebben / sulcke seggh ick most niet af-schaffen.

Sy sullen wel op 't Dee passen/en 't selve wel boederen / en haer op den rechten tijt boeder boozleggen. Des nachts sullen sy oock naer sijn op 't Dee passen / en wanneer sy mercken dat eenigh beest qualijck is / of niet eten wil / sullen sy 't selve terstont den Huys-vader te kennen gheben / welck daer terstont na laet sien.

Het is een aert van trage/lupe Dienstboden / welke den ghesceelen nacht dooz slapen / en des morgens nauwelijcks upt het Bedt konnen gerukt worden. Het is wel waer dat de ghene welck ober dagh af gheslooft is / des nachts weder rusten moet / ebenwel moeten de Bodden op de Beesten en anders passen / op dat de selve geen ongeluck krijgen / en het Heerschap daer schade by lijt. Sulke slapende maegden doen de Vrouwen weynigh profijts met spinnen / want sy slapen alste beginnen de spil aen te tasten.

Onder de maeltijdt des avondts sullen de Maeghden de deuren of het Hof sluyten / datter niet ontzagghen wordt onder den etten.

Oock sullen sy wel op het vuyt passen / dat het selve noyt upt-gae / op dat men het selve by der handt en gereet heeft als men licht of vuyt behoeft / anders sou men by dagh of nacht in andere Huysen het selve moeten leenen. Het kan gebeuren datter des nachts een kindt sieck wordt / en

Droutw of Man / of eenigh Beest / soo dat het dan seer schadelijck soude wesen lang by de vuyt om vuyt te loopen.

Gelijck men op het vuyt passen moet / moet oock des avondts op alle deuren gepast worden van binnen en buyten / en wel op de Beesten gepast. Men sal oock goede wackere honden hebben / welck des nachts rondtom het huys sullen loopen / om gewagh te maecken alser eenigh raet voor handen is. Een goeden berrejager en half pieck / een goet geladen stoer of twee aen sijn Bedt. In summa laet des nachts niemant te na komen / of ghy most hem seer wel kennen / want dat komter niemants Dient. Des winters sal men wel gade op het vuyt slaen / dat men het selve van de haerd-stede neemt / op dat geen honden of katten daer in loopen ; men sal het dan in de stoof leggen / maer de deure wel toe doen : op dat daer oock van kat of hond niet aen-gheroert woert / welck na de warmte kruppen souden / en onder tuffen vuyt met haer slepen / waer door een groot ongeluck upt sou komen t'ontfaen ; want men siet dat een kleyn vonckjen een grooten Bryant boozt bzingen kan.

De Maeghden sullen niet lichtbaerdigh van woorden of gebeerden zyn / op dat sy de kinderen geen ergernis geben / en haer eyghen eerlijcken naem guetsen / niet halsterrijck zyn / en tegens hare Vrouw weder om twisten ; want soo de Heer dat siet sal sy toe-gaen / en een exempel aen haer stellen / dat andere knechts en maegden vreesen het selve oock te doen. Een Dienst-bode welck op past / en de onwetendheit van een Vrouw of Heer voor sijnker op-eet / sal lof behalen / en in de gunst van Heer en Vrouw komen / maer die diefachtigh / boefachtigh zyn / sullen metter tijdt haren Loon wel outfangen : want goedt blijft niet ongeloot / noch quaedt ongestraft / en den trouwen ontbraek noyt Schoodt / als de trouwwe quam in grooten noot.

Het IX. Capittel.

Van de Gouvernant.

Een Gouvernant moet verstant hebben om de andere Maeghden te stuyzen / op te passen / dat de Beesten wel besorghet worden / en raed tegens hare siekten by der handt genomen wordt: Sy moet de melck onder haer handt hebben / om daer boter en kaes van te trecken / ook op hoendersen / gansen / enden en op der selver eyers passen / als oock de voort-teelingh; moet alles versorgen wat desen aengaende voort het Huys-gezin dienstich is / met believen van haer Vrouw: sy sal oock in tijdt van root de Maeghden dorven toe spreken / of de Vrouw hare misbrypcken te kennen gheben / indien de selve op haer redelijck gebiedt niet passen.

Maer soodanighe Vrouws-persoonen moeten eerlycke Luyden zijn / die haer supber en reyn houden / en met geen moetsighepdt besmet / op dat de Huys-heer Vrouw / of kinderen daer niet over walgeng / wanneer haer de boter en kaes voorgeset wordt / daer sy over ghegaen heeft; Dese Vrouwen moeten oock alles zijn wat te vooren van Maeghden gesept is / Lief-hebbersen van de Beesten / en in een goet aensien by de Maeghden en het ander Huys-gezin / sichtsinnigh en in alle deughden upstekende / soo dat de andere Maeghden / en vorder Huys-ghesin aen haer sich moghen spiegelen / en soodanige voetstappen nae volgen / oock gaerne op haer goet bevel passen. Sy moeten dagelijcks alle hoecken en stallen doorszuffelen / en bysonder wanneer het Dee te Huys komt / of het selve oock te veel woeders gegeven wordt / dat het selve vertredden wordt / en de Beesten daer nae te kort mochten komen / het selve voeder te rade te houden. Insonderhepdt moeten sy passen op het Jongh Dee / gelijk skalveren / Ossen / Bercheutjes en diergelijke / dat

de selve wel op-gequeecht worden / op dat de selve in plaets van de ouden / die van het selve Jaer sterben / verkocht / of gheslaecht worden / weder moghen op-gequeecht worden. Maer dewijl oock aen sulcken Vrouw veel gelegen is / false wat beter getraceert moeten worden dan de andere dienst-boden / op datse soo veel te moediger en blijtiger is in het op-passen / wetende dat sulcks door haer compositement komt: op dat oock de andere dienst-boden hare groot-achtingh by de Heer en Vrouw siende / te vlietigen haer werck / sonder eenigh tegen-spreken / met redelijckheyt souden volvoeren / en also des Huys-Heers profijt mocht wackeren / of (ghelijck men seyd) sijn ploegh voort-gaen.

Oock sal dese Gouvernant dagelijcks de hoenders / calcutische hoenders / gansen / enden / pauwen etc. tellen / op dat sy rekeningh maect / wat daer blijft / van gheslacht is / verkocht / en wat Jongen daer weder komen / watter oock te broep-jen sit / en dat des avonts aen de Heer of Vrouw kan verhalen / de welke / (gelijck de Hoop-lieden alle daegh nae tydingh van hare Schepen / op en af-gangh der mercken vernemen / en op haer profijt passen /) oock seer gaerne hoorzen / dat hare gerustighe Land-negotie wel gaet / en sy by haer eerlycke neeringh mogen profiteren: en soder petwes vermist moght wesen / dat de Gouvernante het selve weder weet te bekomen / of de Huys-heer en Vrouw daer van ten vollen vernoegen kan / hoe het vermist mach wesen.

Het X. Capittel.

Van de Bouw-knecht.

Een Bouw-knecht sal op de andere knechts passen die hy onder hem heeft / en hem gehoorsaemhepdt schuldigh zijn; als oock op de Paerden / Ossen / Schapen en beven / etc: op dat de selve haer goet voeder by dagh en nacht mogen heb-

hebben/ en sy wel gehabent worden. Ook moet hy vlytigh op het Veldt en Chuyt passen/ (indien daer geen bysonder Hobe-
nier is/) op dat elcken Acker tot sijnder tijt bezaept/en gemaect mach worden/ en de bychten in de schuyzen komen; en daer nae op de Dorssers letten/ dat het koozn wel te recht komt/ en elck op sijn plaets gestort. Hy moet daer oock op letten/dat de Boomen op hare tijt verplant/ gegriffelt/ gesnoept en van de ruspen gesupbert worden: Het Ooft vergadert/en wel bewaert worde; Daer geen jager is/ moet hy somwijlen op de Jacht gaen/ om wat wildts vooz sijnen Heer tot verschijng in de koochen te brengen. Hy sal bestellen dat het byandt-hout te bequaemer tijdt gehouden wordt/en in de schuyzen gebrocht; oock dat de verkochte heggen op haer tijdt van de houters ghehouden worden/ op dat de nieuwe uptloopende spruyten door het langh leggen/of de boomen door het al-te-laet om-houden/ ster-
ven: Daer nu tuzf/en veen lant is/ moet hy den tijdt daer van weten te beginnen/ en in de schuyzen te versamelen/en voozts alles vlytigh doen/ wat maer tot profijt van sijaen Heer streckt. Om dese deughden behoort hem dan een eerlijcken Loon en Tafel/ als de gemeene Dienst-boden/ waerom hy somwijlen mede een veegh upt de pan moet hebben; en bysonder/ als hy sich so in sijn Heeren dienst draaght/ dat hem de andere Dienst-boden om sijn getrouwighheyt/ deughd en vromighheyt beminnen en gehooftaem sijn.

Het XI. Capittel.

Van eenige andere Personen.

Hier sou noch wel wiid-loopigh van andere Personen te schrijven vallen/ welck somwijlen in groote Hupsen ghe-

bruyckt worden/ wat haer amyt is/ ghe-
lijck van koozen-schrijvers/ Marschale-
ken/ Hof-meesters/ Raden/ koochen-me-
sters/ schenckers/ bakers/ Jager-me-
sters/ pooztiers/ minne-moeders/ hinder-
maegden/ Apotckers/byou-knechts/ etc.
het welck in Graven/ Baronnen en an-
dere Heeren Hoven geschiet: maer ober-
mits dit ons vooznemen niet is/ en alleen
vooz-ghenomen hebben te schrijven wat
maer by frape borgerlijke Luyden vooz-
valt/ die het Landt-leven beminnen/ sul-
len wy deselve Personen en Ampt en vooz
by gaen.

Het XII. Capittel.

Tot beslypt dient dit noch gesepdt/ dat in soodanige Hupsen van een yder de Godvuchtighheyt moet beherticht wor-
den: want daer Godtvuchtighheyt is/ sal oock grooten segghen wesen/ alle straf-
sijck sal wel ghelucken/ en vast staende
blijven/ en dat sal met kleynen arbejdt/
of al slapende gheschieden: maer daer
Godloosheyt de over-handt heeft/ siet
men alles verdwijnen/ en de alder-groot-
ste Hupsen raecken in het voet-sant: wat
nu van Hobenier/ en andere Persoonen
tot onsen propooft dienende/ verespelt
wordt/ sullen wy op haere plaetsen seg-
ghen.

Het tweede Boeck van de

O E C O N O M I A,

O F

H U Y S - H O U D I N G H.

Van alderley Huys-arbeydt, en dingen welck in 't huys-houden da-
gelijcks voor-vallen.

H E T I. C A P I T T E L.

Inhoudt des tweeden Boecks.

In mijn eerste Boeck heb ick de personen / en hare qualiteyten verhaelt / welck tot de huys-houding noodigh zijn: nu is mijn meyning voort te gaen / en de selve Personen

haer werck toe te deelen / overmits de ledigheyt een Duvvels ooz-kussen is / daer hy op-rust en sit / en alle quaet in-blaeft / daer hy daer-en-tegen by de besighe menschen geen plaets vint.

In dit tweede Boeck werden maer dingen verhaelt / op welck den Huys-heer en Vrouw bysonder moeten letten / dewyl men alle particulariteyten niet op een tyt bedencken kan. Het waer wel noodig dat een Huys-vader welck alles wou weten en droo-sien / de ooggen van Argus had / de twee aenghesichten van Janus, en de hon-

derdt handen van den reuse Briareus, en nochtans soude hem even wel ontbreken / of hy sou sich hier / of daer in vergripen / of mis-sien.

Dewyl het dan voor my onmoghe'lijk is alle dinghen op een tyt te vergalen / welck een goet Huys-heer noodigh zijn / wil ick een ander gebeden hebben / hier in doek sijne opmerckingen te geben / gelijk ick doe / op dat men soo met der tyt de dingen by een gheraept en versamelt zijnde / daer wat meester'liker dan schryben kan / het sal my dan ghenoech zijn dat ick maer eenige wisse stucken aen-roer en opteken / en de Huys-luyden en huys-heeren gelegentheydt geef dese dingen wat over te leggen / om dat se / dese by de hare ghesdaen zijnde / te gantwer-moghen wesen: want men seyd't voor een spreecck-wooydt dat twee meer weten als een.

Het II. Capittel.

Van Kookken.

Mijn meyning en voornemen is niet in het Huys kookken sal / en wat men kookken sal / overmits daer elck sijn gading indoen moet: Hoe wel ick Huys-baders gesien heb / die soo wel de konst van te kookken verstonen als de vrouwen / wil ick nochtans het selve aende vrouwen over geven / welck in plaets van haer / het selve door hare last van een kochin konnen bestellen. Maer dit wil ick een Huys-maeder gerecommandeert hebben / dat sy bestelt dat alles supver en klaer opgedischt wordt / alsoo wel voor de dienst-boden als voor den heer en kinderen. Wy souden hier wel een geheel kook-boeck maken konnen / indien wy niet wisten datter in verscheyden talen van geschreven is / en elck op sijn manier en sijnwaerlich is te doen / overmits elck een bysonderen sijnwaerlich heeft / om dat den tong van den eenen bitterheyt aengenaem is / de ander soetigheyt / de ander supzheyt / &c. Soo dat den Doct^r Martialis niet recht magh seggen: Dat het niet konsts genoegh is voor een koch wel te konnen kookken / maer dat sy de tongh van sijn Meester hebben moet.

Die haer dan in de koken willen laten ghympcken moeten op het begin naerstig vermaent worden / dat sy niet eten reyn en getrouwelich omgaen / alles supver houden / wel op schotels / potten / water en anders passen dat in de sijnse komt / datter geen spinne-koppen / vliegen / of ander seynigh ongebier in is / of daer by het wyf in kruppen. Ock moeten sy niet onvoorsichtelijck / sonder de selve wel te kennen / groene krupden upt den tyn plucken / om by de potagie / of salact te doen: want daer exemplen genoegh van

sijn datter geheele Huys-gesinnen van soodanige onvoorsichtige pottagien / en saladen deerlijck gestorven sijn. Daerom moet een koch of kochin wel op passen datter geenquade menschen in de kookken komen.

Het III Capittel.

Van Backen, en Maelen.

Broot te Backen is oock wel een sonderlinge konst / gelijk het kookken: maer wy sullen hier niet spreken / als van Backen voor een slechte Huys-houding. Want indien ick hier in het ambacht der Bachers treden wout / sou ick oock haere practijcken en strecken verhalen moeten / oock van de natur en verscheydenheyt des koozens / van het malen / den aerdt onform der oven; van verscheyden formen der brooden; maer troed daer niet in.

Het zy nu of vrouw of mans voorsort bakt / moet het water en meel wel besichtighen datter niet onreyns in komt / als oock in het kneeden. Wanneer men het meel soo warm bakt als het van de Molen komt / heeft men zwart en onsmakelijck broot.

Die goedt meel wil hebben om te backen / moet in de Dasten / of wepnigh te worden / soo veel meels voor sijn Huys-gesin laten maecken / als sy in een geheel Jaer voor sijn Huys-houden van noode heeft: want so men het selve des Somers doet / wordt het lichtelijck muf.

Indien men schoon wit broodt hebben wil / besprenght men de rogh niet water / wanneer men de selve wil laten malen / en roet de selve door malkanderen / en brenghet op de moolen / so sal men schoon wit broot hebben / bysonder wanneer de rogh seer droogh is / maer de Molenaers malen de selve niet gaerne / seggende dat hare steenen daer bot van worden.

Indien niemant inde Mey-maent noch koozen op solder heeft / moet het selve 2 of

3 mael des weecks verschieten / of anders woxt het muf: Indien men beletten wil dat het koozen niet soo rasts muf worden sal / moet men het selve siften / en van het stof repnigen / soo sal het soo veel te langer goet blijven.

My is bericht van de gene die met maelen en backen op de kasteelen en slooten om-gaen / dat men het meel wel 10 Jaer en langer goedt houden kan / wanneer het koozen gemalen woxt / als de Maen drie dagen oudt is.

Van 't maecken en bereydingh des Tarws.

Wanneer de Tarw of Wept buyzigh is / moet men hem oock eerst door de seeff laten loopen / en daer nae wasschen / want in het water drijft den bzant op het water / en men neemt een kan waters of twee te meer / om dat de buyzighheyt daer uyt gaet. Enige hebben schoone wept / welck niet buyzigh is / de selve dencken sy met de andere wept / en laten de selve een nacht staen / soo door-watert de ander te eerder. Dan woxt het meel seer fraep en klaer. De Molen-stenen moeten oock klaer gemaect worden / als men supber Tarwe-meel hebben wil / om daer boeckwept en anders uyt te wiffchen: Het selve moet oock met de stog gepleeght worden / daer wy te voozen van ghesepdt hebben. De Tarw moet oock ghehandelt worden als de Rogh / wanneer men de de selve op de Molen brengen wil.

Indien pemandt sich niet al te seer op des Molenaers seggen vertrouwen wil / (dewyl sy en hare knechts ghemeenlyk vooz Dieben ghescholden worden / sal hy versoecken dat hy of sijne knecht selber mael / den Molen stel / sonder den Molenaer of sijne knechts daer by te laten komen. Want het spreek-woordt seght / dat Molenaers en Backers de vette Varckens mesten. Als nu het koozen gemalen is / moet men wel naerstigh besich-

tighen / of de loop des Mole-skeens van binnen een handt wijs is / al-waer veel Meels in kan blijven / dat de genen dan ontrocken woxt / welck haer meel te Molen brenghen; oock moet men letten of de gaten in den Molen-steen naer onder scheuns uyt-gaen / daer den Molenaer groot profijt of trecken kan. Daerom moet het gat van den Molen-steen nauwelijcks een vinger breeet zijn; maer indien de Molenaer haer hier mede niet te recht / van wegen haer dieverp / behelpen kunnen / maecken sy dat het stof onder het kamp-radt valt / het welck sy vooz stof houden / en de Berckens geuen: Wie nu meel op de Molen gehadt heeft / moet met een kaerse onder het kamp-rad lichten / so kan hy vinden wat hy soeckt.

Om 't meel goet te houden.

Het meel welck men langen tijdt goet houden wil / moet men in het af-gaendes Maens laten maken.

Het selve kan nergens beter in goet gehouden worden / als in kassen en vaten / en hard op malkander ghestampt / of ghetreden.

Om Broodt te backen dat den schimmel niet onderworpen is.

Neemt 3 Lepels vol lavendel-water / en menght het selve onder den sup-deegh; als dat meel versch is / neemt een quart door-ghegoten Looghe / supzt het selve daer mede / soo schimmelt het niet.

Van Roggen Broodt te backen, daer weyt onder is.

Men heeft by erbaretheit bevonden / dat men Tarw en Roggen-meel onder malkanderen ghemenght heeft / en de helft daer van tot broot gemaect / de ander helft heeft men eerst een tijdt daer nae ghebruyckt / en het laetste meel heeft beter broodt

broodt gegeven als het eerste. Men heeft het eerste broodt de schult gegeven dat het al te heet gemenght was: en het tweede was goet / om dat het maer een weynigh laeu / of kalber-laeuw / ghemenght was. Maer nae mijn oordeel / is het eerste meel niet langh ghenoech van den Molen ge-weest / maer soo warm van den Molen komende ghebaken / want het meel te recht hout geworden zijnde geeft het beste broodt. Het kroggen-broodt kan beter dypren als het weyten / oock bekomt een mensch goet kroggen broodt beter / als weyten / hoewel derijcke Lupden het selve liever eten.

Om twee back te bereyden, dat men te water en te Landt in vreemde plaetsen voeren mach, daer men mangel aen Broodt heeft.

Ik spreek hier niet van 't ghemeen Scheeps-broodt / of twee-gheback / dat van de Boots-gefallen en Scheep-varende Lupden gegeten wordt / maer van een andere soort / welck alsoo toe-ghemaeckt wordt.

Neemt sijn ghesift kroggen of weyten meel / menght daer in aijns / venckel / tamerinde / foely en dit alles seer kleyn ghestoten / dissolbeer een weynigh honigh of suycker in vaten / daer goede boter in ghesmolten is / giet het selve in het meel / en kneed het dooz Malkanderen / maeckende daer een rondt broodt of naer uwen sin / schiet het in een heeten Oven / en wanneer het wel ghebaken is neemt het selve weder upt / en snijdt het midden dooz / set het dan weder in den Oven / en laet het noch eens baken / dan is het seer goet / en kan wel langh durren.

Van Brouwen en menigher-ley Bier.

De wijl de Hollanders / als oock eenighe Duytschen gheen Wijn hebben / brouwen sy in plaets van het selve Bier / waerom het bier van Aristoteles en Suidas gersten wijn / of wijn upt gerst / gemackt / genoemt wort. De Grieken noemen het selve *Zyos*, zythus of zythum by de Latijnen / daer het duytsche woort suet of komt van wegen den smaect.

Het Bier is een drack upt koozen en hop in water gekoect tot onderhoud des menschelijcken levens. De ouden plegen niet alleer van koozen Bier te brouwen / maer oock van krupt en specerpen / als oock van gerst / rog / haver etc: oock plegen sy de hop daer upt te laten. Maer de rog / weyt / etc. een verstoppende natuur heeft / opent de hop de selve weder / en dewijl het water in den ersten graad houdt en vochtigh is / met het selve dooz de hop / en wat anders / welck in den tweede graad droogh en warm is / sijn koude en vochtighedyt benomen worden: Alsoo dat het bier tot onderhoudingh des menschelijcken levens / een liefliche / ghesonde / ober-een-komingh der qualiteyten brenghet.

Men moet om bier te brouwen seer goet koom nemen / dat wel rijp ghe worden is / volle kernen heeft / op goet land gewassen / gheen vreemde vochtighedyt by sich heeft / in droogh weder in de schuyten versamelt / oock op droogh plaetsen gelegen om te droogheit. Wanneer men nieuwegarst brouwen wil / welck eerst in de schuyt komt / moet men de selve eerst roosten of drooggen laten / ghelijck sonnighe seggen. Maer wanneer men de selve een dagh of twee onder saken in een back te zweten leght / treckt alle de vochtighedyt in de saken / crmen machse brouwen. Het beste water tot bier is regen-water / fonteyn-water / oock Loopend water; Want

neer-

meer waters of uyt soubachtighe / kalckachtighe / metaelsche plaetsen komende / geven geen gesoudt bier. Den hop moet klebend zijn / en een goeden stercken reuck hebben / wel bewaert datter geen Lucht of regen by gekomen is : want sodanigh hop maect goet bier / opent het verstoppe / repnighet het Bloedt / verhindert alle vypligheyt in het lijf / en drijft de galachtighe vochtigheden uyt. De selve moet oock te recht / en langh ghenoegh / in het Bier-brouwten ghesooden worden : want hier in bestaet de gheheele konst van Bier-brouwten : men moet naerstigh opmercken hoe langh elke hop het sieden uytstaen kan / datse sijn natuerlike kracht in het sieden behoudt / of niet gaer ghenoegh is : Enige hop woert twee uyzen / eenige drie uyzen gesooden.

Het Bier-brouwten moet aen een peder contrep / daer men het doen wil / gheleert worden / want elke Lucht en water sijn eyghenschap heeft / soo dat men in elke plaets niet alle soorten van Bier-brouwten kan / ghelijck te Amsterdam of te Drecht kan men geen Rotterdams Bier-brouwten / en soo voort : want op de eene plaets sal men soo goet Bier-brouwten / als op de ander / en dat met minder koozen / en hop. Maer myn moet merken dat veel hop het Bier langh doen duynen.

Wanneer men de garst wil laten rijzen moet hy maer drie dagen in het water staen / maer ober-jarige garst vier dagen / haber een nacht / koozn maer een dagh en nacht / daer nae schiet een pder na sijn natuyt. Daerom is het Bier-brouwten een groote konst / en moet doer de erbaringh aen elcken plaets geleert worden : want het een Landt gaet daer anders mede om / als het ander ; daerom kan men hier geen seker bericht van geven.

Men kan goede garst daer aen bekenen / dat men de kernnen aen stucken bijt / en de selve van binnen vol meel zijn / maer wanneer de kernnen herb om te bijten zijn / en van binnen gheen meel hebben / dan is

het niet goet : want dan isser geen kracht in ; en maect oock geen goet bier / oock krijgen de verckens daer het beste van in den trogh : maer wanneer daer veel meel in is / krijgen sy maer de holster.

Als des winters / van weghen de koude / de garst niet schieten wil / neemt men een vat / of koperen ketel / daer men siedheet water in giet / en deekt het selve dicht toe / en set het midden in de garst / men schopt de garst rondtom en over het vat henen / en soo de selve dan noch niet schieten wil / neemt men een hand vol netelen / en steekt de selve onder de garst / soo sal de selve wel schieten.

Wanneer de garst te duyn is / neemt men half krogg / daer men Bier van brouwt / maer de selve moet maer een nacht en dag in het water leggen / gelijk te brouzen gesepd is / neemt het dan uyt / soo sal het schieten / drooght een peder bysonder / te weten de garst alleen / als oock de krogg alleen : en wanneer het alle bepde drooggh is / doet het onder malkanderen / en laet het te samen malen ; maer sodanigh Bier woert in de somer lichtelijck suyt / en duynyt soo langh niet als het Bier van garst ; maer des winters kan het noch gaen.

Men moet oock wel op 't weeder passsen / wanneer men brouwten wil / als oock op den tijdt. Want als het te warm is / staet het weder in het Bier / en het woert suyt / en als het te koud is / wil de garst niet schieten.

Het V. Capittel.

Van toe-gemaecte bieren, die
Medicijnsche bieren, of Medicijnsche
Wijnen genaemt worden.

ND sal ick een weynigh segghen van bieren / die haren naem van de krupden of specerpen hebben / die daer in ghesdaen worden / gelijk alsem / hysop / byvoet / Bier / etc. maer op dat myn werck niet

niet te groot mocht worden / sal ick het selve in het kozt verlooppen.

Men plagh oock sulcke bieren somwijlen uyt bloemen / uyt bladeren / gedrooght de en wel-ghesuyberde wortelen / krupden en saaden te maken ; want groene materialen zyn der niet goet toe / om dat sy den drank door haer vochtigheid lichtelijck verberben. Sommighe leggen de materialen maer in het ghehouden bier / en laten se met het selve gisten. Sommighe hangen maer de krupden / wortelen / bloemen / of bladeren in het bier-vat. Sommighe koken maer bier op het berdendeel met de materialen / daer nae snyten sy de materialen daer uyt / latende het selve bier met ander bier koocken / en vullen het selve daer na in vaten.

In sulcken geval moet een yder den aedrt en seden van sijn landt leeren / want gelijk 't sprceekwoort seyt / elck landt heeft sijn manier.

Bier met gengber gedroncken is een kostelijke medicijn teghens een quaede maegh.

Een pap van brood en bier gekookt en oly of boter daer in gekwermt / en des morgens nuchteren gegeten of ghedronken / maecht sachten stoel-gangh.

Indien het vel van een mensch met weyten bier gewassen word / en bysonder onder het aengesicht / wordt het schoon en blanck daer van. Item als men de voeten van een moeden repser met warm bier wasscht / en daer een natten doeck in het bier geboopt / op legt / sal het selve de voeten versachten.

Van Bieren welck in den heeten

Somer de innerlijck hitte stillen.

In het heetste van de Sommer / of in de Hondsdagen / als de upterlijcke en inwendige hitte de menschen moepelijck is / soo dat se niet weten waer sy van hitte blijven sullen / gebuyckent men Bronswijksche mom : want de selve verkoelt / en ver-

slaet den dorst. Oock kan het niet schaden / dat men des morgens nuchteren een goeden drank fonteyn / of regen water drinckt / en weder als men te bedden gact / op dat de hitte gestilt word. Oock is hier roosen-bier goet toe / welck het hooft en het hert versterckt. In den Oude Testament hebben sy in den Dogn / om der hitten wil / broot gegeten / welck in asijn ingedoopt was.

Alsem Bier.

Dit plagh men oock in den Sommer te drincken gelijk een medicijn / bysonder des morgens vroeg nuchteren. Want het versterckt de mage / maecht appetijt / drijft de gal door het wateren / verdrijft de verstoptheit des levers en des milts / en doodt de worm met sijn bitterheydt. Is oock een goeden drank voor de koortsachtige en watersuchtige : oock voor de gene welck seer dorstigh zijn / en niet slapen konnen : Is oock goet tegens de geelsucht / hooft-wee / en versterckt het gesicht.

Het alsem Bier wordt alsoo gemaekt. Sommighe nemen de knoppen van den droogen alsem / hangende de selven in een schoon sackje of doeck in de ton / sluytende de ton weder dicht toe.

Byvoet-bier.

Is seer gesont voor de Vrouwen / dewijl de byvoet aldergesontste voor de vrouwen is : want het is een warmen / droogen drank / dienende tegens de onbrucht / haerheydt der vrouwen / welck van al te groote vochtigheidt komt. Bevoert de mensche / sterckt en repnigt de moeder / drijft de secundinas / en doode vrucht af : stillt de hooft-pijn / en breeckt den steen der nieren en blasen.

Het Byvoet-bier wordt alsoo toeghemaeckt. Men neemt een goeden deel Byvoet met de steelen / welck men schoon wasscht / twee handen vol weyt / een hand

vol haber met het stroo / alsoo dat de ton bierendeel of vijfden deel vol werdt. Giet daer versch bier in / maer dat gegest heeft / laet het een tijd langh leggen / en dvinck daer van. Als het half ledig is / volmen het weder op / en wordt hoe langer hoe smakelijcker. Men vult het al weder op / wanneer daer uyt gedroncken is : maer men moet het niet schoon uyt dvincken / eer men daer weder bier opgiet.

Ysop-bier.

Het Ysop bier heeft oock groote deugd / want het repnighet de longen / gelijk d'ouden geseght hebben : Is goet vooz benauwtheden des borsts / stilt het rupffen der oozen / doodet de wormen in het lijf / is goedt vooz het hoesten / dat men de slupmen uytwerpen kan / maect een goede verw des aenghesichts / en een goede stem. Daerom plagh men van dit kruyt in Ouden tijden veel te houden : want als de menschen sich repnighden / hebben sy sulchs dooz een besien psoop gebaen / en haer daer mede besprenght. Het is sonderlingh goedt vooz een quaden adem.

Roosmarijn-bier.

Dit is een kostelijck / schoon / smaeckelijck / krachtigh bier / welck de vooznaemste leden des Lichaems / als hert / herffen / en de gheesten sterckt en verzuicht : het is een dooz-dringend bier dat alle verstoppingh in het lijf wegh neemt / der Vrouwen tijden vordert / lust tot eten maect / goet vooz de melancholie / en is dit bier by-na de Wijn gelijk in kracht.

Bier uyt Wel-gemoet.

Dit is een profijtelijck bier vooz de gene / welke koude en vochtige sieckte hebben / het helpt de mage verdoutwen / en verwermt de andere innerlijcke leden,

Lavendel-bier.

Dit plagh men gemeenlijck maer uyt de Lavendel-bloemen te maecken / het sterckt gheweldigh het hooft / het mergh in den rugh - graedt en nieren / die daer van ontspringhen. Het is een kostelijck dingh tegens den slagh / zware ghebreken / gicht en lammitghed. Insonderhepdt sullen de supgende Vrouwen en Minne-moeders dit dvincken vooz de kinderen welck zware ghebreken hebben.

Kerffen-bier.

Dit is in de Somer een profijtelijck Bier : want de verhitte magen is het seer lieflijck en aengenaem / hebbenbe een schoone verw en lieflijcke smaect. Men moet de kernen quetsen en met de kerffen in het bier doen / dan wordt het een dooz-dringend bier dat de herffen vordert. Dit is gesonder met de gebroken kernen dan met kerffen alleen.

Hinder-besien bier.

Dit mogen de gene gebropcken welck een verhitte maag hebben en die geen spijs houden wil : het selve stilt oock alle vloed des Lichaems.

Van Geneverbiesien bier.

Sommighe doen de besien in het bier / sommighe het hout / eenige de basten : dit acht men goet vooz de gicht : het selve is oock seer goet tegen het ghebreck der nieren en blasen : en is goet vooz de mensses der vrouwen.

Wie nu meer lust tot sulcke Medicinale bieren heeft / mach de Medecijnsche Boecken doozsien wat kracht de krupten / wortelen / en bloemen hebben / en dan sich in manieren als voozen met sulcke bieren doozsien / als hen dunckt dat hy vooz

vooz sijne gebzucken gebzupcken wil : mijn oogghmerck is hier niet een geheelen Herbarius of kruyt-boeck te maken / om dat ick niet maer met een lichte hant overloopen wil / en niet vervolgen dat van anderen soo wijdbloosigh / beschreven is.

Wanneer den Donder in het Bier geslagen is.

Het gebeurt somtijlen wanneer het hier eerst gebrouwen is / dat het dan dondert en weer-licht ; oock wanneer het bier in de kelders is / so dat het sijn smaek verliest / het welck men dan niet welrupekerde krupden weder te recht bzenghen moet / om sijn smaeck weder te geben / dat het lieflijck om dzincken is. Daer toe neemt radiceem violi of wortelen van fioelen / gengghber / notenniscaten / nageleu / vlier-besien / als oock de doyre blader / tamerinde / beet / en andere goede dinghen / het welck men daer in een sackjen in hangen moet.

Men plach oock groote netelen op het koel-vat te legghen daer het bier in staet / (dese netelen worden groote donder-netelen genoemt /) men neemt een goede hant vol / welck men op de randt van het koel-vat leghet / wanneer men bzeest dat het donderen mocht / en latense soo langh leggen / tot dat het bier in de vaten ghedaen is.

Het XI. Capittel.

Van nuttigheydt en profijt des biers.

DEn genen / welck hem tot desen dzanck ghewent / en deselve dagelijks ghezupcht / groept seer / ghelijck men verneemen kan aen de gene / welck desen dzanck gebzupcken / wanneer men siet wat robuste en sterke menschen de selve zijn : want de sterke bieren boeden by na soo wel als

eten / soo dat goedt bier-eten en dzincken te gelijck is.

Men plagh oock het bier beeltijds tot saussen by visch en vleesch te gebzupcken / als oock alle medicijnen in te koocken. Gestoten bier in gengber gedaen beneemt alle rauwigheden des maeghs / en de onverdouwelicheydt des selfs / en wanneer penandt in de hondts-dagen sijn maegh met te veel water dzinken bedozven heeft / kan hy de selve met goedt bier weder te recht bzengen : de menschen en paerden / welck woede van repsen sijn / worden de schenkels met bier ghewassen : men kan hoenders en kay-hoenders met bier vermaecken / oock beslaet men het meel daer mede / met welck deegh men haer boedt. De gansen worden daer oock vet van. Van bier welck van weyt ghebrouwen is / bekomt men een schoone huydt en aengesicht.

De hof of gest / of barm gebzupckt men tot het setten des biers / backen / tot bzandewijn te maken / kopere potten en andere metalen daer mede te schupren / wanneer het selve daer wat in ghewepckt heeft ; oock maect de gest een blancken huydt / wanneer de selve daer mede ghewezen wordt.

Het XII. Capittel.

Van Edick.

Wanneer het bier al te oudt wordt / of aen warme plaetsen staet / pleegh het swy te worden / het welck men tot Edick ghezupckt. Op andere plaetsen brouwt men den edick / het welck op sommighe plaetsen soo heymelick ghehouden wordt / ghelijck of men den Lapis Philosophorum handelde. Soo wordt van den edick op twee manieren ; of van sich selven of dooz konst.

En goet huys-bader sal vooz alle dinghen maken / dat hy vooz een gheheel jaer edick ghenoegh heeft / en oock dat hy wat

over heeft om te verkoopen / als het noot-
faerlicke is / in de slaech-tijdt of anders :
want de selve somwijlen beeter begheert
wordt / als het bier selfs.

Men maect den ghekoockten edick al-
soo ; men neemt bier en ziedent heet / daer
nae laet men het selve kout worden / en
legt supz-deegh of ghebraden erwitten /
welck wat verbrant zijn / daer in / so heeft
men haest goeden edick.

Item gerst / of erwitten in een van ge-
roost / tot datse schier zwart worden / en
de selve in wijn gebaen / soo heeft men in
twee dagen goeden edick.

Enige leggen oock gedrooghe bircke
spaenders aen het vuuz / en eenige aman-
del kernens ; eenige giefender een note schelp
vol goeden supren wijn edick in / en leg-
gen een wepnigh van de moeder daer in.

Item wilt ghy behendigh edick mae-
ken / neem geroost broot / legt het in edick
te wepcken / en laet het weder droog wor-
den / en doop het noch eens. Daer na legt
dit broodt in bier of wijn / soo werdt het
goeden edick. Wanneer men eenige stuk-
jes van berch gersten broodt in edick legt/
kan men in twee dagen / een stercken scher-
pen edick hebben.

Item de kernens welck upt de gheperste
wijn-drupben komen / met stercken wijn-
edick gewezen / daer na laten drooghen/
en wederom ghedaen als te vooren / en
sulcks dickwils gedaen / hebben de eppen
kracht van werckingh als vooren.

Wie op een reys veel edick maken wil /
neem een vat van een halve ton groot / en
doe het selve omtrent bierendel vol edick/
en doet het selve vat toe / en legt het in de
son / en rol het selve vat dickwils om /
dat de edick wel dooz gaet / dit moet alsoo
seben weecken ghedaen worden / dan doet
men de bou daer af / en legt het in den hof
of booz-hups dat het daer niet in regent :
wat ghy daer nae in vullen wilt / 't zy
wijn of bier / moet ghy te vooren over het
vuuz zieden / en vlijtigh schupmen / en daer
nae in het vat doen / maer het most niet

te veel zijn / op dat het supz genoegh blijft.
Men moet oock boven in het vat / achter
en booz een hand breet van den bodem een
locht-gat booren / want de lucht moet den
edick maken en wercken / maer op 't spon-
de-gat moet een bzedden steen gelept wor-
den / oock moet men een roer stockjen heb-
ben / welck tot den bodem van de Ton
komt / daer men dooz het sponde-gat de
ton alle drie of vier dagen mede omroert /
en daer den steen weder opleggt. Als nu
dit alles goeden edick is / giet van het ove-
rige daer soo veel by / dat het vat vol goe-
den edick wordt. Soo hebt ghy daer nae
een beginsel om veel goeden edick te ma-
ken. Maer men moet wel gade slaen de
ton niet te overvullen / want dan kan de
werckingh niet voort ghedreven worden /
en alser te wepnigh in is / vertoert het al
te veel.

Men behoeft niet altijd tot sulcken
edick het beste bier / of beste wijn te nemen :
want hoe beter stof hoe beter edick : maer
kan op de voozgaende wijze wel van supz/
vuuz / of verlegen bier gemaect worden /
welck men anders in de verckens spoe-
lingh soude moeten gieten.

Indien ghy geen bier of wijn hebt / om
den edick op te vullen / soo neem schoon re-
gen water / dat warm gemaect is / maer
niet gezooden wort / dat maect oock goe-
den edick ; maer daer most niet te veel
water in ghegooten worden ; de bier of
wijn vaten / daer de edick in gemaect is /
moeten nimmer vol gegoten worden.

Men plagh te seggen den edick maect
lust tot eten : maer het selve kan den hon-
ger oock seer wel doen.

Een andere konst om goeden-
edick te maken.

N Een onrijpe wijn drupben / persise
upt / shgits dooz een doeck in een
schoon vat / giet daer anderen edick onder /
en wanneer dit drie of vier dagen gestaen
heeft / setse van de plaats / en doet dat
dick-

dickwils / soo hebt ghy altijd goeden edick.

Indien men de steelen van de groote druypen in wijn of bier edick legt / sal de selve seer goet worden.

Wanneer de Hof-vrouwen niet al te bet of dick willen worden / maer dun blijven / drincken sy des avonds een goeden teugh edick / eer sy slapen gaen.

Om edick te maken die men by hem dragen kan.

Neeent wijn-steen / en legt de selve neghen of tien daghen in goeden edick / en dzooght hem daer nae in de Son; en wanneer hy wel gedzooght is / legt hem weder tien daghen in den edick / daer nae dzooght hem / en sloot hem tot mel / en stroyt een weynigh in een glas wijn / soo hebt ghy goeden edick.

Of neemt morelle-kerffen / wanneer sy beginnen roat te worden / dan zijn sy op haer supse / en roode braem-bessen / welck op de velden alder-weghens wassen; dzooghtse en maectse tot pulver / maect met edick daer onder daer hoeckjes van / dzooghtse in de Son; Daer nae neemt wijn / maectse warm / en doet de hoeckjes daer in / soo hebt ghy goeden scherpen edick.

Item / wijn ghezooden in een hooperen pot / of ketel / wordt edick.

Wanneer ghy vzeest dat den edick welck ghy ghebeyupect / verderben sal / soo moet ghy hem op-zieden / in een pot / soo blijft hy altijd goet.

Men maect oock edick van allerley bloemen / krupden / woxtelen / het welck alsoo toegact. Men neemt versche roose-bladen / welck men met goeden wijn-edick over-giet / en als dit te samen eenige wecken gestaen heeft / giet men den edick van de roosen / en werpt de roosen wech / en soo handelt men met andere bloemen.

Als den edick verderft sal men gengber kleyn gesneden daer in werpen / so krygtse

haer kracht weder. Of men werpter kappers woxtelen in.

Wanneer edick zwack gheworden is / legt men daer eenighe stukjes garsten bzoot in / en binnen twee dagen bekومتse haer kracht weder.

Het XIII. Capittel.

Van de bysondere kracht, deugt, werckingh, en voordeel des edicks.

Den edick is een seer noodtsaechelick kostlick en heerlick ding in een huys-houding / want de selve kan de spijs maekelick maken / en oock tegens verderf bewaren / en heeft een deught van verkoelen in den eersten graed / waerom deselve goet is tegens alle inwendige hitte.

Der behalben is den edick een subtyl dooz-dzingent dingh / welck dicke dingen kleyn en subtyl maect / de dicke vochtigheden verdeelt en verdryft. Waerom heeft Hannibal, ghelijck Plinius en Plutarchus schryven / de groote harde steenrotzen met wyz gewarnt / en met edick alsoo weck gemaeckt / dat men daer liehtlick stukken van heeft komen graben / en ghelijck maecken.

Enige schryven oock / dat / indien men een kessel-steen seven daghen in scherpen edick wepckt / men hem met de vinghers aen stukken wyjben kan. Oock sou de schael van een ey vijff of ses dagen in scherpen edick ghelegghen hebbende / soo weck worden / dat men de selve in het langh sou konnen trecken / en als men de selve weder in warm water legt / sou hy weder hart worden.

Wanneer pemandt dan geronnen bloet of melck in de mage heeft / drinck edick / die sal het selve weder schepden. Men meynt oock dat Cleopatra haren kostlicken steen in scherpen asijn gewepkt heeft / welck sy Antonius booz-geset heeft / booz een kostlick bancket.

Als men oock geen sout heeft / kan men

met edick het vleesch bewaren / en kost maken : maer men moet ghedencken alle maendt verschen edick te nemen / anders schimmelt de selve / en wordt rosch.

Den edick heeft oock een te samen treckende natuꝝ aen sich / maect lust tot eten / versterckt de mage / verdepl't en jaeght de slijmige vochtighepdt upt de selve / opent de verstopthepdt des milts en levers / stilt den loop des lijfs en bloets. Heeft oock een sonderlinghe coꝝrespondentie met de metalen / en treckt daer alderhande verluen upt / als loot-wit upt loot / spaensgroen upt koper / lasur upt silver. De hef is goetd tegens keeten van dulle honden / crocodillen / en senijnige slangen. En dit is alsoo genoegh van den edick.

Het XIV. Capittel.

Van eenige gebreken des biers.

Als in de Somer Maenden het bier supꝝ worden wil / so hanght een vers ep / en bladen van groote noten boven in het spon-gat.

Neem oock een vers ep / en steekt daer met een naelt veel gaethens in / oock hop / en garst kernen / hanght dit in een sachjen in het vat.

Maer wilt ghy dese dingen by tijds vooꝝ-komen / neemt keen / en snijdt daer spaentjes van een span langh / en een vingher breeꝝ / werp de selve op het bier / dewijl het noch warm is / dat beneemt hem het someren / soo dat het te verwonden is.

Indien 't bier oock op 't gijl / of in 't vat supꝝ geworden was / werpter een handt vol sout of twee in / en oock soo veel asch / en giet twee of drie kannen water daer in / en roer het onder malkander / en maket spond gat wel sterck toe / anders sou het alt emael wegh-loopen.

Item neem goede rijpe haver met het stroo / snijbende de selve aen bosselkens / en in 't vat hangende / soo werckt het selve bier / gelijk versch bier.

Wanneer het bier supꝝ worden wil / neem asch van byvoet gemaeckt / tot een emmer een halve hand vol. Item soo veel asch van beucken. Giet daer bier onder / en menget te samen / dat het een pap word / van dese mengingh neem anderhalve kan of daer omtrent in een half last bier / en roer het met een besem wel om / laet het daer na rusten / soo wordt het seer lustigh om te dꝝncken / en fraep versch / of men neemt tot een ton een handt vol asche.

Te maken dat het bier niet ver-slaet in het tappen, maer tot den laet-; sten toe goetd blijft.

Wanneer men het bier ontsteekt / doet men soudt in een doek / leggende het selve over het sponde gat / en doende het dicht toe ; of men leght leem over het sout / soo blijft het altijt goet : want het soudt is een sonderlingen balsam / welck alle man niet bekent is.

Het XV. Capittel.

Van Meede.

De meede is een gesonden dꝝnck / daer men geen wijn heeft / en kan gemaeckt worden daer men byen of honing heeft : de welke alsoo gemaeckt word. Men koocht de honingh in water met wat hop / eenige koochen de selve sonder hop : Daer wordt oock een weynig supꝝ-deeg in gedaen. Men doet somtijts daer oock alderley specerpen in / als kaneel / saffraen / galiga / of oock krupden na een pders gelegenhepdt / na dat hy gesont of krank is / of wat hy daer gaerne in heeft. Desen dꝝnck duꝝt langh / wanneer men hem maer wel / en langh koocht / (maer wanneer hy noch root / en niet genoegh gekoocht is / maect hy een verstopingh in de binnenste leden.) Als de meede nu soo toegemaeckt is / moet hy 3 maenden langh wel bewaert en dicht toegesloꝝt blijven.

* Die meede met de wagenboeren wil / moet de vaten geheel vol vullen / dat de selve niet schommelen of pulsen; want daer dooz bederft de mede seer in den Sommer / en loopt upt. Maer indien men de mede alsoo vervoert / of datter de voerluyden upt ghezoncken hadden moet men daer gengher in schijven ghesneden in doen / het welck de selve weder te recht bzenght. Doch men moet de spond en tappen wel versgelen / dat niet upt de vaten in het boeren gebzoncken wordt.

Het XVI. Capittel.

Om Alantwortel te confijten.

Graef alantwortel in de lengde / eer de selve begint te schieten / snijdt de buytenste schubben daer van / snijdt het ander met een mes in langachtige stukjes / siedse dan in twee versche waters na malckander / dat de bitterheyt daer upt komt / en sy mozt en klaer schepnen. Daer na leghtse tusschen een schoonen supveren lijnen doeck / op dat de vochtigheyt van het water daer upt loopt. Doerse dan soo doozgh in een pot of vaetsen / giet daer dan soo veel gesoden / wel geschumpde supker over / welck niet al te heet is / soo dat de wortelen bedeckt zijn / en laet het dagh en nacht staen / kookt de gesmolten supker dan weder tot een sproop / en gietse laeuw over de wortelen / doet dit soo dickwils tot dat het sap over de wortelen niet meer waterachtigh schijnt / dan hebt ghy een kostlijke medecijn tegens koude ghezeecken des slijmachtighen maeghs of moeders. Dese wortel gegeten beneemt een stinkenden / swaren adem / hoesten / bloedt-spuwen: Item stilt de sijdpijn / sterckt de mage / en helpt der vrouwen gebreken. In pest-tijden is de selve wortel oock seer goet / wanneer men daer des mozgens nuchteren een stukjen van eet.

Calmus te confijten.

Nem schoone volkomene kalmus wortelen / laet de selve sacht in lopent of regen water sieden / tot datse mozt worden / en de bitterheyt wat berliessen / daer nae supbert de selve van alle het buytenste / snijdt de wortelen wat langachtig / en laetse noch eens in versch-water opsieden / en wanneer sy by na doozgh zijn / maek een supker sause en siedse daer een weynig in: Doet de wortelen in een schoonen pot of vaetsen / en als de sause tot een dieken sproop gesoden is gietse laeuw over de wortelen / latende de selve alsoo twee daghen staen / sied de sause dan eens weder / of soo dickwils als het van noode is / gelijk wy in de alantwortel geleert hebben. Dese kalmus heeft grooter en beter kragt als de gengber / sy helpt de swakke mage / welck veel vochtigheden besloten heeft / maecht een wel-ruphenden adem / is goet tegen sijde pijn / en is oock goet in pest-tijden.

Groote of Walsche nooten te confijten.

Nem walsche nooten / wanneer sy noch groen zijn en weeke schaalen hebben / omtrent Sint Jans dagh / doozboord de selve krups-wijse met een priem / leghtse negen dagen in schoon loopend of regenwater / gectse alle daeg versch water / daer na kooktse soo langh tot dat de buytenste bast rompeligh begint te worden / laetse dan buyten het water koudt worden / en schel met een mes de buytenste huydt af / kooktse in supker sause tot datse weeck beginnen te worden. Dan neemtse upt de supker sause / en vult de gaetjes met nagelen / caneel en gengber in langhe stukjes gesneden / giet als dan de boozighe sause daer over / en laetse noch eens sieden / legt de nooten dan in een steenen pot / en doe de sause daer over. Da

acht dagen kooch de sause eens weder op / dan sullen de nooten goedt blijven / wanneer de selve sause daer op komt / soo men daer niet met onreynne handen in komt / of veel ober ademt. Dese nooten versterken de douwing / berwarmen de maagh / beletten de opstijgende dampen na het hooft / bewaren den menschen vooz fenijn / en andere kranckheden.

Hafel-nooten te konfijten.

N Eem groote / groene / onrijpe hafel-nooten met hare schellen / siedtse in water / tot datse weeck worden / wanneer sy nu droog geworden zijn / werptse in gesoden supker / en koochtse daer een tijdt mede / laetse dan alsoo twee dagen staen / siedt dan de sause noch eens op / en giet het weder over de hafel-nooten / en bewaerse in een supbere pot / of glas. De selve, sijn seer goet tegens den rooden loop.

Morelle karssen te konfijten.

N Eemt schoone rijpe morelle karssen / snijdtse op / en treck de inwendighe steen daer upt / doet drie pondt van sulcke kerssen in een ketelken of kopere pan / en srop daer op twee pondt canary sulcker gestoten / set het te samen op het vuur / en laetse van passe sieden tot een rechte diete; men magh de opgeklopte en ghesupberde kernen van de kerse steenen daer wel onder doen / en dan in doosjes gedaen: Dese karssen lesschen den dorst / vochtighen den droogen mond / tongh en hals / en zijnde siecke luyden seer aenghenaem in grooter hitte. Oock konfijt men de selve karssen alsoo.

Neemt de selve kerssen wanneerse van den boom geploeken zijn / en snijdt de steelen half af / neemt anderhalf pondt supker / en wanneer de selve wel gesoden en gheschupint is / snijdt daer van twee pondt kerssen in / laet dat te samen sachtjes zieden / maer niet seer langh / op dat de ker-

sen niet splijten; neemt dan de vucht daer upt / en leghtse ozdentlick in doosjes met de steelen ober endt / en wanneer de sause ghenoech ghezoden heeft / en soo taey als ijm / gietse over de kerssen / en laetse kout worden / en dit stelt men by andere konfijten op. Op dese manier kan men oock de onrijpe drupben / daer kleyne steeltjes aen zijn in-legghen / welck in heete koozsen oock een sonderlinge hert-sterckingh is.

Om heele appelen te konfijten.

N Eemt schoone appelen / welck maer soo groot zijn als een noot / en niet rijp zijn / ziedtse in water tot dat de selve weeck worden / daer nae drooghtse wel datter gheen vochtigheyt aen of in is; leghtse dan in een supker saus / en laetse drie weeken staen; neemtse dan daer weder upt / en ziedt de sausse tot sijn behooren / en gietse dan weder over de appelen / als dan worden sy goedt en lieflick vooz de siecke menschen.

Om Mispelen te konfijten.

N Eemt twee pondt witte canary supker / giet daer een wepnigh schoon water / laet de selve zieden tot dat ghy hem schoon gheschupint hebt / en giet de selve supker in een aerden schotel / dan neemt mispelen welck niet te weeck zijn / maer van pas rijp / schel de selve / en werpse een vooz een / soo haest de schellen afgenomen zijn in die supker / welck niet warm zijn moet / anders worden de mispelen root; Laet dit alsoo een nacht staen: Daeghs daer nae koocht de selve vucht / met die gestolten supker / tot datse moztw begint te worden; neemt de selve vucht en steek daer nagelkens / caneel en gengber in / gelijk in de walsehe nooten / leght de selve dan in een steenen pot / en giet de supker daer ober / nae acht dagen koocht de selve supker weder / en gietse kout op de mispelen / doet dat acht daghen daer nae noch eens

eens vooz de derde maal. Dese mispelen sullen jaer en dagh dupren / en seer lieflick om te eten wesen / en zijn bysonder goet vooz de roode loop / en het op-breecken en woggen des maeghs.

Sleeden te confijten.

Nemt een deel supcker / en een deel goede soete wijn / laet dit selve zieden tot de wijn schier verteert is / smijt daer dan rijpe doorn-sleeden in met de seeltjes / en laetse wat zieden : daer na leghte in een aerden pot / en als de supcker wel gezoden is / giet de selve dan hout over de sleeden ; Dese sleeden zijn seer goet tegen den buyck-loop / en rooden loop / als oock dienstigh om den doyst te lesschen.

Van Melonen te confijten.

Nem melonen welcke niet recht rijp zijn / snijds in langhachtige stucken / en reynicht de selve van binnen van het saedt / en van buyten van de harde schel. Legh de selve ses dagen langh in goeden edick daer na gieter weder verschen edick over / en als sy tusschen een linnen doeck gedrooght zijn / maect een supcker sausse / doet de melonen daer in / kooktse een wijltijds met malkander / en bewaertse in een supber vaatsjen ; Dese zijn dienstigh in groote hitte van quade kooftsen / en een verhitte maegh.

Om Oranjen schellen te confijten.

Nemt Orange / of citroen schellen soo veel ghy wilt / leght de selve 8 dagen langh in versch water te wepcken / maer verbersch het water alle daegh / laetse te laetsten een tijdt langh zieden / daer nae neemtse van het buyze / en alse hout worden / snijdt dan het wit daer van binnen upt / en behout de geele schellen / welck ghy

een dagh en nacht in supcker leggen sult / wanneer de selve een wepnigh gekoocht hebben / neemtse dan upt de supcker / en laetse drooght werden. Als dit gebaen is / doet dan de schellen in een vertinden koperen ketel / giet daer hete gesmolten supcker met een confituyr lepel / ondertusschen moet een ander de ketel heen en weder schudden / op dat de schellen van de supcker begoten en obertogen worden / de supcker moet oock wel gesoeden zijn / op datse op de schellen vallende candiert / daer moeten onder het becken gloepende kolen gehouden worden / op dat de supcker drooght wort. Op dese manier maect men oock amandelen / supcker-erwitten / kapittelstocken. Wilt ghy nu hebben dat de confiture niet glad zijn / maer gekartelt / neem een confituer lepel met een gaetjen / en vol den selven met wel gekoochte supcker / giet dat van boven neder op de confituren / en schudt dat becken ghedupzigh. Dese schellen dienen om de mage te verstercken / en de selve van alle vochtige sijn te supveren.

Het Derde Boeck van de

H O F - B O U W .

Dat is van de Boomen, en alderley Vruchten der Boomen.

H E T I . C A P I T T E L .

DEn Hof-bouw is van allen ouden tijden van weggen sijn vermaeck en pzoofijt van groote en klepne persona-gien geoeffent ghe-weest. Men leest van Cyrus Minor/ den Coningh van Perssen / dat / als de Grieckische Gesanten by hem waren / en haer de curieusheyt / en wel-stellingh van de Boomen in sijnen Hof verwonderden / hy tegens de selve geseydt heeft; alle dese Boomen heeft mijn eygen handt opghe-greeckt / en geplant. Daer soodanighen Monarch sich geoeffent heeft / moet oock een Heerlijck dingh wesen: Waerom ick niet heb konnen nalaten sulken noot-sake-lijcken dingh vooz de Hups-houdingh / te verhandelen: want behalven dat den Hof-bouw seer vermaecklijck is / is se oock seer pzoofijtelijck / om dat men daer in vooz de koocken alle kostelijcke en noodtsaekelijcke vzychten zaepen en planten kan.

De hoven hebben geen kostelijcke toe-beredinge van noode / want sy evenwel met klepne kosten en toestellingh alderley spijse tot des Menschen onderhoudt ge-ven / en het is te verwonderen dat in de Hove het vermaeck met het pzoofijt te sa-

men geboeght wordt. Daer gemeenlijck-veel handelingen der Menschen / het een of het ander moeten missen.

Wie veel van de Boomen / Hof-werck / en de oeffeningh der Hoven weten en les-sen wil / besie Benedictus Curtius Sympho-ranus, Gilbertus Nazarenus, Cardanus, Laurenbergius, Columella, en anderen. Maer ick wil hier soo wijdtloepigh niet zyn / en soo kort / als ick magh / mijn eben-naesten helpen niet het gene ick dooz mijn eygen ondersoek bebonden heb / als oock dooz samen spraek van anderen geleert: want de natuy van ons landt komt niet ober een met het hare: soo een landt niet alle vzychten vooztbzengt hier wil koozn wassen / daer weder den wijngaert: hier sulcke en daer weder andere Boomen. Saba bzengt wierooch voozt. Indien Caneel / Peper / Poote-muscaten en ande-re deelen des Werelts wassen.

Ik sou hier wel konnen seggen op wat manier men de Hoven toe stellen soude / en de redenen geven hoe een Boom upt der aerden spruyt: daer Theophrastus Parcel-sus, en andere van spreeken: Maer ick blijf daer by / dat ick andere hare konst la-ten wil / en alleen van de mijne schryben / hopende dat het niemant beroutwen sal dat hy mijn boeck gekocht heeft.

In een Hof soecht men Gras / Bomen / Krupden / Bloemen / en alderley Hoken-spijse

spijse / gelijk Kool / Knollen / Erwitten /
Turckische Boonen / Roomsche Boonen /
Wijn / Petercelie / Kers / Salaet / Kar-
bel / Hoop / Rosemarijn / &c. Wy willen
van oer dingh maer wey sich seggen / en
den Leser bidden / dat hy het niet qualijk
neme / dat ick de oedye daer niet in houden
magh.

Men moet dan op het eerst aenmercken
dat men den Hof aen een welgelegen
streeck maken sal / en wanneer het landt
al te vet is / moet men daer wat sandt on-
der mengen / of seer veel mest op doen voc-
ren / en de aerde dickwils roeren / maer
die eenen Hof heeft wiens gront sandacht-
tigh is / en gaerne veel en groote Boomen
habt / die graef een tamelijcke wijde groef
rondom de stam / en smijt goede vette aerde
of klep daer in / soo krijghen de Boomen
rechte kracht / dragen en wassen wel / en
het sandt verbrandt de wortelen niet / ge-
lijk het anders doen sou. Soo een Hof te
veel water heeft / en vochtachtigh is / soo
sal men daer graben in maecken / dat de
overtollige vochtighheyt daer in loopt.
Die een droogen dorren Hof heeft / moet
diep graben / en op drooge tijden de plan-
ten begieten / of maken datter schaduw
op komt.

In het begin moet ick den Hobenier
wel helpen gedennen / dat hy alle sijne
dingen goede acht op de Maen nemen
moet. Want Knollen / Kool / Krup /
Wijn / en alle andere Hof-vruchten / re-
guleren sich na de kracht en werkingh
des Maens : ghelijck oock andere men-
schen / als Bergh-worckers en anderen
wel op de Son moeten letten / dewijl de
selve oock sijn vsonder werk op en onder
der aerden heeft.

Godt de Heer is den eersten Hobenier
gewees / welck een Hof in Eden geplant
heeft / en sette de Adam en Eva daer in /
dat sy deselve wel bewaren / haer ver-
maeck en voordeel daer upt trecken sou-
den. Maer Adam door welcke gedeben /
moft van een Hobenier een Ackerman
worden.

Oock plantede Abraham Boomen te
Berfaba / en Predicatie aidaer den naeme
des Heeren / des eeuwigen Godts : Let
daer oock wel op / dat ghy uwen Hof met
een gracht of hegge wel voorziet / op dat
de Dieven of Beesten uwen Hof niet be-
derven / of laet uwe kinderen / of niemant
vremts daer alleen in gaen / het en sy
ghy / of uwe wijf daer by is / op dat ghy
sonder scheuwen of vrecken de vruchten
mooght doen plucken.

Oock moet ghy een Hupsken of dicht
Weessen in den Hof hebben / daer ghy
sontwilen des nachts / of Sondaeghs
onder de Predicatie de Dieven en Jon-
gens wachten mooght.

Een Hobenier dan / welck upt sijnen
Hof vermaeck en proufijt trecken wil /
moet den Hof wel konnen / en weten te
bewaren / want die vermaeck en proufijt
upt eenigh dingh trecken wil / moet daer
nootsaekelijck eenige onkosten aenleggen.
Wie dan een Hof bouwen wil / moet
hem daer aen laten ghelegen sijn / dat hy
het met lust doet : anders blijft den Hof /
gelijk een wildernis leggen / daer hy dan
gheen voordeel of vermaeck upt-trecken
kan.

Oock moet een Hobenier wel weten
met den Hof om te gaen : want dat is het
hoofst-stuck in het Hobenieren / dat men
meest hoe en wanneer men alles verrich-
ten sal : want hier is alsoo wel weten-
schap van noode / als by een Doctor om
een sieck mensch te genesen.

Een Hobenier moet oock verstant heb-
ben om met alle wijt de natuy / en eppen-
schap des gronts te kennen / in welck hy
wat planten of saeyen wil / niet anders
ghelijck een Medicus het menschlich Li-
chaem / een goudt smit het goudt / en een
Timmerman de Dabny des Houts ken-
nen moet.

Want de aerde heeft sijn natuy / gelijk
de menschen / het onvernustigh Dec / stee-
nen andere dingen / om datter veel en ver-
scheyden gronden sijn. Dit moet een Ho-
benier

benier vooz alle dingen weten / op dat hy kan uyt-kiesen wat grondt vooz dese en geene Boomen bequaem is.

Het aerdrijck woxt op verscheyden wijzen bekent wat het vooz natuyz heeft / als uyt het aensien / uyt het gevoel en handelen / uyt den smaeck en reuck.

Eerstlijck kan men uyt het ghesicht bekenen of het aerdrijck zwart / graeuw / rood of wit bevonden woxt; onder welke de zwarte aerdt alderbest is / wanneer se maer niet vochtachtigh / dompachtigh of feijnigh is / soo woxt oock de aerde bekent / of de selve vruchtbaer / of onvruchtbaer is / vet of mager / klep of anders / en bequaem tot gras of Boomen te dragen.

Ten tweeden woxt het Aerdrijck uyt het ghevoel en handelen bekendt offse vet / mager / zwaer of licht zy. De vette aerde woxt daer uyt bekendt datse in het wijzen aen den bingeren hanght / en niet van malkander valt. Offe dick of dun of licht zy / kondt ghy oock weten aen dese manier: maect een gruppel in de aerde / en smijt daer nae de selve aerde weder indie gruppel / en soo de gruppel niet vol werdt van de selve uyt-gegraven aerde / so kondt ghy merken dat de selve aerde dun is: maer soo de selve gruppel vol woxt / en daer noch aerde overschiet / soo is het een teken dat de selve aerde dick zy.

Ten derden uyt de smaeck / want daer uyt kendt men of het aerdrijck bitter / of soutachtigh is / of het alwyn of zwavel by sich heeft; welke qualiteyten verwerplijck zijn. Dit onderschept des aertrijcks kondt ghy alsoo leeren kennen. Neemt een goet deel des zelven aerts / laet het een nacht over staen met water over-loopen. Laet het daer na dooz een supber Papier loopen / dit doozloopen water zal u zeggen of de aerde bitter of soutachtigh is / of eenighe alwynsche of zwavelachtige materie in sich heeft: maer als ghy sulck water beproeben wilt / laet dat dooz-ghetrocken water over een vuyz verroocken / soo sult ghy op den bodem vinden wat sulcke

aerdt vooz een minerael by sich heeft.

Ten vierden woxt het oock uyt den reuck bekent / of de aerde na den regen een lieflijcken aengenen reuck heeft / welck de beste is / dan of de selve een onaengemen reuck heeft.

Als nu een Hobenier des Landts natuyz bekent is / oock het onderscheydt des aerds weet / moet hy niet eenderley aerdt in den Hof hebben: want genomen / dat sonder twijffel de zwarte aerde vooz de beste ghehouden woxt: soo is de selve weder dun en mager / of dick en vet. En gelijck het mager aertrijck niet alles voortbzengen wil / alsoo doct oock de vette aerde; en moet alsoo den hobenier een stuck Landts / welck vet is / vooz de Moeskeucken houden; en weder een ander stuck / welck soo vet niet is vooz andere krupden en bloemen: maer een Lant van middelmatighe aerdt sal hy houden tot de bloemen.

Soek wassen alle krupden en planten in geen een soort van aerde: want alderlep keucken en hoben moes bereyft vet en vochtigh Landt / gelijck kool / en andervie / latouw / radys / miredick-wortelen / knollen / ajwyn / beet / asperges / zonnebloemen / erwitten / boonen / majoran / roosmarijn / salp / en nagel-krup.

In een dun en droogh aertrijck wassen beter ruyt / peterseyl / saffraen / ysof / kappers / platte boonen / quendel / tymus.

De boonen hebben oock liever een dunne en niet soo vette aerde; gelijck oock gemeenlijck alderlep strupcken. Maer wanneer sy mest van noode hebben / dat moet men haer dun geben / en niet al te na by de wortel. Dierghelijcke Boomen zijn dan Appel-boomen / Peer-boomen / Kerffen / pruppen / persicken / quee-boomen / not-boomen / mispelen / coznellen / en kastanien.

Middel-matighe aerde / welck niet al te vet is / of te droogh / woxt bereyft van alderlep bloemen / als tulipanen / Keyferskroonen / anemona / aphodil / goudt-bloemen /

men/ Ielien/ tyloosen/ marciffen/ hycacint-
then/ &c.

Behalven dit is Landt eensdeels bes-
chaduw- / en eensdeels heeft het een ghe-
druyppighe Son/ gelijcker dan eenige plan-
ten en bloemen zijn/ welck de sonne- schijn
niet lijden konnen/ maer willen aen een
schaduw-achtigen oord geplant zijn/ en
zijn veel vruchtbaerder aen een schaduw-
achtigen oord/ als anders; gelijck daer
zijn aerd- bessen/ majoran/ rosinarijn/ by-
olen/ wijns- broodt/ hase- wortel/ wep-
bloemen/ sleutel- bloemen/ wit- wortel/
hane-voet/ longe-krup- / en diergelijcke.
Andere willen daer- en- teghen een open
licht/ en de son hebben/ en komen daer
van oock beter voort/ als kom- onniers/
pompoenen/ melonen/ vijgen/ saffraen/
venckel/ &c. en sal een Hobenier in het
setten/ saepen en planten sijn verstand wel
gebruyc- en/ dat hy elcke boomen/ struyc-
ken/ planten/ krupden en bloemen op ha-
re plaets weet te setten/ en te bouwen.

Het II. Capittel.

Van het gras der hoven, en van
graven en vochtmakingen.

Wie schoon/ het gras in sijnen Hof
hebben wil/ sal het selve alle drie
Jaeren eens mesten ten minsten alle Jaer
een stuc- / op het tweede Jaer het ander/
en op het derde jaer het derde stuc-. Oock
is het goet den Hof met paerde- bloedt te
bevochtigen: Daerom als men een peert
wil ader laten slaen/ moet men het selve
rondom leyden. Men plagh oock na den
winter/ soo haest als het opghoudt te sneeu-
wen/ den Hof supber met een beesem te
keeren/ en daer nae hoender en duyven-
mest dunckens daer op te stroyen/ byson-
der wanneer men daer een onvruchtbare
plaecte in merc- t/ soo komter fraey gras/
en wortt vruchtbaer: daer het mossigh
is/ sproyt men een weynigh as/ die vint
de mos wegh/ en maket vruchtbaer/ dat-

ter schoon gras wast/ het selve kan men
oock op de weplanden doen.

Er ick vorder gae/ wil ick noch op het
graben en mesten gelet hebben/ nae welc-
ke twee stucken den Hoben- bou verricht
moet worden.

Men moet het aerdrick om diederley
oorsaken graben.

Eerstlijck/ om dat het gras en ondoos-
gende krupden door de omspittingh vers-
rotten en omkomen mogen; als de welc-
ke men van het aerdrick af- schepden
moet/ op dat sulke vrucht- dragende kracht
de nieuwe ghesette planten te beter kan
mede- gedeelt worden.

Ten tweeden/ wanneer de aerde niet
wel om- graben en gearbeydt is/ kan het
de saden/ welck men daer in saepen wil/
niet wel aennemen/ noch oock wel onder
geharcht worden.

Ten derden kan gheen vruchtbaer re-
gen/ sonne- schijn/ noch oock des Hemels
kracht tot het inwendige door- dringhen/
wanneer het aerdrick hard/ dicht en ghe-
lijck met een herden dek over- togen is.

Wat men voor het naerstigh graben
krijght/ heeft een huysman bewesen/ welck
op sijn doot- bedt sijne kinderen bevolen
heeft/ dat hy een schat in sijnen Wijngaert
begraven had/ welck sy na sijn doot met
naerstigh graben vinden souden. Als den
Dader nu overleden was/ begonnen de
Erfgenenamen te graben/ en dat met sulc-
ken pver alse mochten/ maer sy vonden
geenen schat. Alleen hebben sy dit voor-
deel daer upt ghekreghen/ dat den Wijn-
gaert dubbelde vruchten begon te geven:
Dit was den schat welck den huysman
aldaer verborghen had.

In het graben moet men twee dingen
op- merken/ als namentlijck den tijdt om
te graben/ en daer nae de manier om te
graben.

De tijden om te graben zijn alderdien-
lijckste in de Lent/ en den Herfst wie een
Hof op het nieuw tegens den Herfst op-
richten wil/ moet in de Lent beginnen

het Landt te bouwen / en wie teghen het Dooz- Jaer een Hof toe- stellen wil / moet de aerde in den Herfst bouwen / dewijl dooz de sonnerse hitte en winterse koude dat aertrijck bereypt en gelijkfaem bedwongen woerdt de dampen te beter te laten uyt- gaen / en dan versterft dooz de koude en hitte de wortel van het onkrup.

De wijs en manier van graben is dese: men moet eerstlijck dat Land / daer een Hof van gemaekt sal worden / en noch vol pupn-gras / en onkrup is / met een schup blijgh om-graben / en sulcx in het Dooz- Jaer / of den Herfst / welck het beste is. Het pupn-gras / en de wortel van het ander onkrup moet men uyt de grond halen / soo veel het moghelijck is / maer wanneer het selve niet kan geschieden / sal men het selve onkrup onder de zoden laten leggen rotten / en de nieuw-gegraben aerdt tot in den toekomen Lent / of Herfst laten leggen. Als dan sal men het aerdrijck wederom werpen / maer met gheen schup / dan liever met een herck / daer alle de wortelen in sulken blijgh hanghen. Daer dat nu het aerdrijck weder gearbeyt is / moet men hooywerck van goede mest daer op stroyen / en alsoo leggen laten / tot dat het aerdrijck de sap in-gefoghen heeft / dan moet met een schup de aerde ten derdenmael weder om ghegraben worden / en de mest onder-gheworpen / en sulken van de saaden in de nieuwe ghegraben aerde gelworpen worden.

Daer het graben volghet de mestingh / waer van hier een weynigh by te voegen is; want daer mede woerdt het mager en ontvuchtbaer land vuchtbaer gemaekt: maer een vet / goet / vuchtbaer Landt heeft dit niet van noode / een uptgebouwt seer vocht / mager en droogh Landt moet met mest en anders gebouwt en vet ghemaeckt worden.

Wanneer men een Land met dienstlike / vuchtbare mest vet maecken wil / sal men vooz alle dinghen van allerley mest den aerdt / natuy en wetenschap heb-

ben / welcke dienstlijck of onbienstlijck is.

Men kan uyt drierley aerdt van dieren mest tot sulche vet-makingh gebuycken / als van vogelen / menschen / en viervoetige gebierten. De mest der vogelen als luchtigh en droogh sijnde / als oock hittigh / verwermt en verbrant het aerdrijck / daerom moet de selve niet als in vochtige Landen gebuyckt worden / gelijk dzyppen / en hoender-mest. De mest der enden en gansen drooght niet. De mest der Menschen is oock weynigh in ghebuyck / dewijl de selve teert / en het aertrijck verbrant / waerom de selve oock in vochtige plaetsen plagh gemenght te worden.

De mest der viervoetige gebierten is de beste: De geene welck van den Acker en Hoven-bouwt geschreven hebben / hebben de Esels mest vooz de beste gehouden / dewijl dit vier langhsaem en traegh is / kout het en verdout het wel: nae dese woerdt de schaeps mest vooz de beste ghehouden / boven welke geen beter en krachtiger is / oock by welke de krupden / planten en wortelen beter wassen en toenemen / gelijk sulcks Petrus Hondius van sijnen over-schoonen Hof betuyghet / in welck hy geen andere mest / als schaeps-mest gebuyckt heeft.

Hier na volghet de Septen-mest: maer om dat men de selve niet overbloedigh heeft / sal men hem met koeijen mest behelpen moeten / welck oock seer goet is / en beter als Paerde-mest: maer de slechste is der Soogen-mest / welck veel onkrup in het landt brenghet.

Maer het is niet genoegh de natuy en onderschept der mest te weten / maer men moet daer oock op letten wat mest een pder Landtschap hebben wil. De koude nochtans vochtige Landen moet men met hete mest helpen / gelijk Dypen / Hoender / Menschen en Paerde-mest: Aerde welck soo vocht niet is / heeft liever Schaepen / Kunders en Septen-mest. Dyt die

oofsaecken moet men tot het graben in het booz-jaer kroepen en Schapen-mest nemen/ maer wepnigh Paerde-mest/dewijl op een naest volgenden Somer het Werdt-rijck dooz de Sonne verbrandt/ maer in den Herfst magh men de verwarmende mest wel gebzupcken/ om de vochtigheyt en houde van den aenstaenden Winter.

Soo veel den ouderdom van de Mest aengaet/ zal men de Mest van een Jaer niet terstondt gebzupcken/ dan ober het gene dat wepnigh Mest van doen heeft/ want het bzinght veel woymen en ongediert/ daerom wordt driejarige Mest booz de beste gehouden/ want soo daer wat quaets in geweest is/ dat is vergaen dooz de langheyt des tijds/ als oock alle quade lucht.

De tijden tot het mesten zijn oock twee/ gelijk tot het graben/ namelijk in de Lent/ en in den Herfst/ de beste tijdt om te mesten soo veel de koken-krupden/ als wel rupkende krupden en bloemen is de Lent/ als men de Werde om graeft/ namelijk in het begin van Martius/ en dese mestingh is genoegh booz het geheel Jaer/ alwaert schoon dat men het landt twee-maal bezaepen wou/ namelijk eerst met Erwitte en Boonen/ en namaels met Moes en Krupdt/ gelijk men gemeenlijck doet. De Boonen moet men in den Herfst-maendt October omgraven en Mesten.

Om te weten hoe veel men nemen moet/ sal men weten dat men niet meer Mest nemen moet/ dan men van doen heeft om het aerdtrijck sijne verloozen krachten weder te geben/ en te beteren: want het is beter dat men de aerdt overgraeft/ als ober-mest: want als het lant soo niet gemest wordt/ dzaeght het niet/ en is gelijk verbzozen/ en wanneer het te veel gemest wordt/ verbrandt de aerdt niet alleen/ maer geeft oock oofsaeck tot veel gewozmts en ongediert.

Hi isser noch de manier overigh hoe men Mesten zal/ by welske te letten is/

dat men de Mest eerst op het landt laet dzoogh worden/ eer men de selve onderspit/ hoe wel Columellades manier verwerpt; maer onse Boomen betuygen het selve alderbest/dewijl de vette Mest welk sijne volkomen vogtigheyt by hem heeft/ meer schade als proufyt doet/ wanneer de selve soo vocht ondergegraven wordt. Maer als de vette en vochtigheyt des mests al dzuppende in de aerde getrocken is/ dan sal men eerstlijck het landt graben/ en de Mest onderspitten/ en is dese manier van Mesten van den Krupden te verstaen/ dewijl de Boomen en andere mestingh verepfessen/ welck men in den Herfst opzuymen moet/ dat is men graeft de aerdt rondom van den Boom tot aen de bovenste wortel toe/ welck maer effen met aerde bedeckt moet zijn/ om de selve opgegraven Boom leght men daer nae kroemest/ en laet de selvige alzo leggen/ tot dat de vochtigheyt na bereden getrocken is/ welck haest geschiedt/ alffer een regen valt/ daer nae doet men de Werde dan daer weder ober op dat den voyst den selven Boom geen schade doen kan; doch men moet daer by noch in acht nemen/ dat de Mest niet aen de bloote wortel raecht: want de selve te hittigh is.

Hi volghter wat men in plaats van de Mest doen zal/ alwaer de selve ontbreect/ (want alle Man heeft geen Bessen daer hy Mest of krijgen magh) men zal de zwarte sijk nemen/ welck men upt slooten/bybers of waterachtige Landen/ of putten graeft/ want dese de Mest wepnigh in goedthepdt wepckt. Andere laeter haere Ackers met water ober loopen/ latende het selve daer langh op staen/ en teghens de Lent daer weder af loopen/ dan binden sy het landt van het water en sijk genoeghsaem gemest/ welck daer na sijnen Heer met genoeghsame en rechte vucht verblijdt.

In plaats van de Mest kan men oock gebzupcken de buple Werde van de ephenbladen en andere Boomen/ welck soose onder

onder de aerde vermengt worden/ vruchtbaerlyche Bloemen/ en planten of krupt voort brengen.

De kif welck de Schoenmaekers van haere kuppen brengen/ dient niet alleen om de paden op te vulken en supber te houden/ maer als de selvige twee of drie Jaeren gelegen heeft/ en begint te verbyplen/ kan men de selve geheel gevoeglyck in plaets van mest gebruiken/ want de selve Mest het Aerdtryck genaegh.

Men plagh oock As op de Wezaepde Landen te stropen/ eensdeels om het ongediert/ welck de planten groote schade doet te verduyven/ andersdeels om dat de selve het Landt draeghbaer maecte/ welck eenigen soo wel behaeght heeft/ dat zy de As/ neffens de mest preezen.

Sommige plegen het Landt vruchtbaer te maeken/ wanneer sy daer Italck ober stropen/ maer dit is een sterke middel/ welck haestlyck de goedtheydt des Aerdts verberft/ en oock het Landt meer vptmergelt/ als men wel meynt. Ja maecte het geheele Landt onvruchtbaer: Want daer komt een spreckwoort van; Een Acker met Italck geboutwt maect sijn Heer wel rijk/ maer sijne kinderen konnen sulcks namaels niet gebruiken.

Enige beroemen sich datse Petersely/ Knollen en andere dingen in vier-entwintigh wyzen konden doen wassen/ het welck zy met Italck-water te wege brengen/ maer sulcke krupten vergaen soo haest ghelyck sy wassen/ en komen oock nimmermeer tot volkomentheyt.

Ten laetsten worden de Hoben en Ackers als oock verlegghene Weyden met buyz gemest/ als men de stoppelen en het oude Gras aensteckt/ en met buyz verbyant/ gelijk sulcks Virgilius lib. 2. Georg. betuypt welckers redenen en oorzaken hy daer by set.

Het III. Capittel.

Van den Seminarium, of optreckingh der Boomen.

DEn genen welck veel Boomen opqueecken wil/ laet sich een beddeken drie of vier in sijnen Hof omgraven/ naer dat hy veel Boomen in sijnen Hof of Boomgaerd van noode heeft/ hy sal de beddekens wel om eggen/ en Appelen of Peeren kernen in de Lent/ of soo eenige willen/ in den Herfst/ omtrent Martinus daer in setten/ dog pder kernen op bysondere bedden/ te weten de Appel-kernen by malkander op een bedt/ en de Peeren kernen oock by malkander op een bysonder bedt/ doende de selve met een pferen herckjen onder/ soo wassense haestlyck: Wanneer de selve ophomen/ moctmense besnoeijen datse recht in de lucht schieten. Als de selve nu een elle twee of drie langh geworden zijn/ grift men de selve/ en men houdt de bedden schoon op dat het Gras en ander onkrupdt het voedsel van de stammen niet beneemt. Als men nu dese Boomen gegrift heeft/ en de selve wel wasschen/ moct men de selve snoepen/ en in de hoogste doen wassen; daer na verplanten in den Hof of Broomgaert daer men de selve dan begeert te houden. Maer men moet de jonge Boomen met doornen of anders wel af schutten/ op datse van de Beesten niet beschadicht moghen worden.

Wanneer men buyz houden heeft/ moet men een of twee Hoben hebben/ neemtse wel in achttingh/ setse vol Boomen/ doch wanneer ghy de selve een Jaer of twee geprobeert hebt/ en weet of ghy goede of quade Boomen hebt/ sult ghy de quade Boomen uytwerpen/ en weder anderen in de plaets setten/ en sulcks doe eerstlyck de Appelen en Peeren/ op een ander jaer de Kerffen/ op het derde jaer de buyzen/ Walsche-nooten/ Wispelen/

Quec-

Quee-appelen / etc. Set daer alle Jaer oock alle Medicynaelſche Krupden in / want een goeden Hof kan een Heer / ſijn Huys-vrouw en Kinderen veel goedts doen / neem deſe ſaeck in grooter acht. Want een goeden Hof kan een Huys-heer wel op de been helpen. Ooft is het gehele Jaer dooz een edel dingh in Huys daer men het gefinde en de Kinderen den geheelen Winter dooz van onderhouden kan.

Een andere manier om Boomen op te queecken.

DMer worden noch andere manieren gevonden om Boomen in de Hoben op te queecken / alsoo datmen eenige kerſten in een pot ſteecht / de Winter dooz in de Kelder ſet / en in den vooz tijdt / alſſe uytgekomen zijn / wederom in de Herde ſteecht in den Hof : gelijk daer zijn Walſche-nooten / Perſicken / Mozellen-kerſten / Amandel-kernen / Kerſe-ſteenen / Haſel-nooten / wanneer men die neemt in het afnemen des Herſſts-maendts / en ſetſe in een pot / welck onder en ter zijden dooz-boort is / en goede Herde daer toe ſchudt / ſet die in een Kelder of groef en bedektſe met Meſt datſe niet bezieſen / en bewaertſe datſe oock lucht hebben / op datſe niet verſchimmelen : men moetſe oock diekwils met regen-water beſprengen / welck met Honingh geſoet is / daer van wordt de vzych ſoet / en beklijven de Noten en kernen des te lichter : In de Maert-maend ſet men die Noten of kernen uyt de kan in den Hof / doch niet te diep / nauwelijcks een binger diep : men moet het Herdtrijck daer op niet hard toeflooten.

Men ſet de Boomen na zijn Ooft / op dat men om die te ſoecken niet van den eenen hoeck tot den anderen in den Hof looren derf :

Men ſet eerſtlijk het Ooft dat eerſt rijp wordt / daer na het tweede en derde / en al-

ſoo voozt aen / als de kerſten zijn de eerſte / Pruppen de tweede / de Ooft Peeren en Appelen de derde / daer nae de ſuycker Peeren / en alſoo vooztaen / de Winter Peeren zijn de laetſte : meyn dat op Bartholomei dagh alle het Ooft rijp weſen zal.

Soo ymant wilde Stammen in ſijnen Hof heeft / die moet hy griffelen / en goede enten daer op ſetten / op dat hy goede vzych bekamt.

Het IV. Capittel.

Van de voort-plantingh der Boomen.

MEn plagh oock tamelijcke groote gegriffelde Appel en Peer-boomen te verzetten / inſgelijcks Kerſten en andere Boomen wanneer deſelbe te dicht aen malkander / of onozdentlich ſtouden : maer het is alderbeſt alderley Boomen in den Herſt te ſetten : want dan klimt de kracht der Boomen van boven uyt de griffel nae de wortel / gelijk men aen het af-ballen der bladeren en vzychten ghe-noegh mercken kan. Daer na in de Lente / wanneer de vochtighepdt weder van de wortel nae boven gaet / komt de winterſche vochtighepdt de wortelen weder te hulp / en beſchermt de ſelbe.

Daer zijnder welck hare Boomen op aller H: avont verplanten / en dat een dag 2 / 3 / of 4 nae de Pierwe Maen / ſoo het mogelijck weſen mach : andre weder op Lamberti dagh : dan ondertuſſchen van alder H: dagh tot aen de Mey wordt de wortel de gront en het aertrijck gewoon / daerſe in geplant is / en neemt daer na de ſelbe vochtighepdt liever naer ſich. In April is het wat ghevaerlijcken met het verplanten der Boomen van wegghen de de andere navolgende maenden / welck de hitte en op-droogende winden mede brengen. Maer indien daer een koude / natte Somer op volghde / soude het in April ſoo quaedt niet zijn Boomen te verplanten /

maer dat gaet soo seker als een handt vol blieden.

Enighe willen segghen dat de konde dooz de winter de Bomen te veel sou schaden; maer dat het selve niet ghelooftich is/ betuyght mijne en andere menschen erbarentheydt. Men moet letten indien men een morellen of andere kerffen in den Hof heeft / dan set men een jongen Persicken-boom in den Herfft by foodanighen kerffen-boom / en laet hem daer staen tot ober het Jaer / daer nae neemt men in de Maert een booz / en boozt een gat dooz den selven / en treckt dat ghesette Boomtjen daer dooz / en schaef het Boomtjen de bovenste bast of tot aen de groene bast toe / en bestrijct het dan wel met Offen of Koep-mest / dat het aen beyden zijden kleeft; een Jaer daer na / als dese boomkens aen malkander bekljift zijn / snijdt dan de tack af van het naefte Boomken in Martius / soo sal de tack / welck daer uyt geprooten is / vucht sonder steen of kerne dragen.

Men moet wel mercken / dat men sodanige boomen weder plant nae het geweest van den Hemel / gelijk de selve te voozen gestaen hebben / te weten / na Oost / Zuyd / West / Noord: want welck deel nae de Son gestaen heeft / moet weder na de Son gekeert worden.

Men plagh oude en jonghe Oost-boomen te verplanten / maer het gaet vaster en beeter met de jonghe / om datse beeter bekljiven dan de ouden: Maer evenwel naer gelegentheydt des gronts. Want ick heb geseen dat men oude boomen verplant heeft / die men van wegen den wint van alle kanten heeft moeten onder-sutten: maer is de verplantingh dooz het vucht-dragen goet bekend geweest.

Men kan de jonghe boomen welck uyt de wortel van een ouwen Boom gesprooten zijn / in den Herfft oock wel verplanten / of wegh werpen: want de selve delten seer het draghen van den Ouden Boom / om dat daer veel kracht van de

wortel nae toe treckt / Welck sich nae boven / om de vuchte te boeden / souw begeven / en daer dooz verhindert woordt.

Enighe gaen alsoo met het verplanten der boomen te werck: Booz-eerst maken sy een groef daer sy de Boomen in willen setten / latende de selve open staen / als de aerde daer na bevoosen is / hacken sy met een bijl een boom uyt de aerde / soo datter bevoosen aerde aen de wortel blijft / daer nae setten sy de af-gehouwven Boom / met wortel en bevoosen Aerde in die groef / welck te voozen bereydt is gheweest / soo behoudt den Boom sijn natuyt en aerde / daer sy in gewoont is: waerom sy oock te lichtlijcker bekljift.

Het V. Capittel.

Van Stammen te setten.

Men plagh de Boomen in den Herfft in te Lent te verplanten: als oock in te suppen / maer de erbarentheydt heeft ons gheleert dat den Herfft daer alderbest toe is / om vooz-verhaelde redenen. Nochtans zijnder die vooz bast houden / dat de Boomen in Martio verplant / eerder vucht dragen souden / als de gene welck in September verplant worden. Daer zijn van die opinie / dat men de Boomen van de wortel tot de bovenste af-snoeping een el langh moet laten blijven / welck men verplant daegs na Michaelis: want de Hoveniers seggen / dat het gene welck op desen dagh verplant woordt / niet verderft / daer nae blijft het een Jaer staen om te bekljiven. Het navolghende Jaer worden die Boomen ghegrift / en men draeght sozgh dat de windt de griffel niet beschadicht / of daer eenigh Wild of Dce aen komen kan.

Wanneer men nu sulcke wilde Stammen / om te griffelen / uyt-graven wil / moet men een grooten grup rondom de stam des Booms graben / soo dat de stam groote wortelen behoudt / daer nae neemt men

men de aerde rondom van de wortel weg/ welck te nae aen de stam hanght. Maer indien de stam op de zijde of achter lange stercke wortelen heeft / moet men de selve met een Bijl af-houwen / en daer nae de ghequetste wortelen met een mes af-snijden.

Men zal de selve stammen in den toekomende Lente wel griffelen konnen : ja dat kan wel binnens Huys in de stoof geschieden / en daer na salmense eerst setten : maer het is beter in de Maen van Michaelis geplant / en daer na tegens den aenstaenden Somer gegrift / of een Jaer daer na. Maer ick houd en vinde het beter / dat men het selve doe / wanneer de stammen een jaer of twee geplant geweest zijn / om datse haere tacken te krachtiger upt-werpen konnen / en in de hooghde doen gaen.

Men magh oock wel wilde Boomen op het Veldt griffelen / en wanneer de selve beklijft zijn / moet men de selve in de Winter uptgraben / dat de aerde onder aen de wortel blijft / en de Aerde daer aen kleeft / en den Boom alsoo verplanten / anders konnen de Boomen het vreedt Aerdt-rijk niet wel verdragen.

Oock kan men wel griffelen op Papelen en Olm-boomen / waerom de selve wel onder de wilde stammen mogen geset worden.

Ick heb te voozen geseyt / dat men de Boomen in het verplanten / na het gewest setten moet / gelijk zy te voozen gesfaen hebben. Genige teekenen het selve met wat zijde den Boom naer de Sonne gesfaen heeft / andere mejnen dat zy het selve konnen oordeelen / om dat den Boom naer der Sonnen zijde witter is / als op een van de andere zijde : en daer reguleren zy sich na in het verplanten. Maer hier zou ick een goedt Mathematicus beter in geloben / als de witheyt / of oock beter een getekent werck / op wat zijde de stam na het Zuyden en Noorden gesfaen hadt : want ick bekien dat dese

Prognosticatie vaster gaen sou / als de kennis van een ongeleerdt Hovenier upt de griffe.

Oock men moet vooz alle dings wel letten dat men de wortel reynige / eer men de stam verset / en de gequetste wortels afsnijdt / en alle de andere oock aen de einden / om dat daer nieuwe wortelkens upt souden spruyten.

Genige leggen des stammes wortelen veertien dagen in het water sommige niet / maer ick heb bevonden dat het my in het verplanten alle beyde wel gelucht heeft.

Men maecht daer na een grup na gelegthepdt des stams en wortels / een kinie diep en drie voedt wijdt / daer moet men in het verplanten oock wel op letten / dat de selve Boomen op de epgghen diepte ingeset worden / en wanneer men de Boomen een span dieper set / als men te voozen gemeten heeft / dan staen de selve wel.

Als men nu de stam in de Aerde geset heeft / soo verdeelt men de grootste wortelen en legghse black / gelijk een yder blijven en wassen zal / en men smijt daer rondom Aerde over / welk men met de voeten vast treedt. Sommige smijten op de ingetreden aerde straet-mes : want sy seggen dat het selve den wasdom aendrijft / sommige doen het niet. Genighe gieten daer oock een kan vol Fonteyn / loopend / of regen-water op / wanneer de verplantingh in de Lenten geschiet / andere doen het weder niet.

Genige smijten oock twee of drie handen vol slechten haver op de wortelen / en seggen datse daer van te eerder wassen en beklijven / eenige doen het niet.

Genige smijten vooz het insetten des stams oock vette Aerde in den kuyl / en op de wortelen / daer na sijn ghewezen Mest / en daer boven oock soo veel vette Aerde / tot dat de kuyl vol werdt.

Sommige setten hooge Boomen / om te bergriffen / maer zy doen beter die jonge

en dunne stammen setten / hoewel de selve het perijckel der Haesen meer onderwozpen zijn.

Indien men stammen of Boomen in sandachtige plaetsen zetten wil / sal men daer eerst eenige voeders swarte / krachtige / vruchtbare Nerde in smijten / en als men diep genoegh gegraven heeft daer men de Boomen setten wil / (want in sandachtige grondt moeten de Boomen / om het verdroogen / dieper geset worden / als in andere gronden) smijt men de swarte aerde daer in / en daer set men den Boom in / daer men op de wortelen dan weder van de selve Nerde stropt ; daer na schuyp men de andere sandige Nerde of Mest daer boven op / en bast in treden / soo bekljiven de Boomen wel.

Wie dan stammen verplanten wil / moet wel op de gront acht nemen : want op roodachtigh sandt graeft men maer een knie diep : maer soo den Hof geheel onvruchtbaer is : iraeckt een wijde grup / en men graeft een halve mans lenghde diep / en men legt onder sijne klepne Mest in de gruppe. Daer na smijt men op de Mest goet / vet Aerdtrijck. Men moet op den Somer denken / of het een droogh en heet jaer wierdt / of een koudt jaer / daer na moeten de stammen geset worden.

My is oock van een verstandigh Hovenier bericht / dat men geen Boomen op een schizickel jaer griffelen moet. Ick heb oock gesien dat verstandige Hoveniers daer bpsonder op gelet hebben : en ick heb het selve oock in der daet bevonden / dat het werck niet voort wil / of soo het bekljift en vrucht draeght / ballen de vruchten haestlijck af.

Het VI. Capittel.

Van Griffelen en Enten.

DE Planten konnen wel op manieren voortgebracht worden : 1. Eenige wassen van haer selven. 2. Eenighe van den bloessen en bladeren.

3. Dooz zaden. 4. Van de jonge scheuten der wortelen. 5. Van de stucken der wortelen. 6. Van afgesnede gardekens der Boomen. 7. Dooz supgen. 8. Dooz geboozde gaetjes. 9. Dooz Griffelen. 10. Dooz oculeren. 11. Dooz het inleggen in een nevensstaenden stam.

De manier van Griffelen is bij ons aldergebruypelijckst : welck soo toegaet. Men besnoeyt de Boomen datter geen uyt spruyt sels aen blijven / om dat de Griffen beter deegh hebben magh / daer na doet men de stammen spijten een elle of derde half van der Nerden met een scherp mes : Daer na neemt men een lootjen van een anderen Boom / welck men daer op setten wil / van twee Jaeren ten minsten / daer sneyt men de buypenste bast af / tot het groen toe / soo diep als de selve in de spleet van de ander Boom komt : dan treckt men de pprop uyt / welck men te voozen in de spleet geset heeft : maer dese Griffel moet juist met de stam acozderen dan bekleet men de Griffel met was of een handt vol klep / en oock rondom de spleet / daer een soode van aerdt rondom met een rissien geheght is / op datter geen regen in de spleet van de stam omt / so sal dat ingegriffelde Loozjen met de stam bekljiven en een tack doen in de hooghte werpen. Indien men wat caneel of eenigh welriekende specerij in den mond haent en by de grif steecht / so sal de vrucht wel-rupckendt en smaacc elijck worden : Maer wannier de stam niet dicker is als een klepne vingher / set men daer maer een griffel op / indien de selve veel dicker is / twee / dat is aen elke zijde een : dan gaet men sekerder : want het kan ghebeuren dat den eenen uyt-gaet / en den anderen wafelt / dan sneyt men de verdoorde af : en al waer het datse alle bepde wieschen / soo moet men den eenen af-snijden / om den anderen so veel te beter doen wassen. Dit woordt oock wel op heele dicke Boomen ghebaen / daer men niet op de stam / maer boven op de af-gesneden kroon grift.

Daer is oock noch een ander sooyt van grif-

griffelen/het welck men Oculeren noemt: het welck alsoo toe gaet: Men snijft upt een Boom een knopjen tot aen het hout toe. Dan splijt men een anderen Boom daer men dit knopjen op-setten wil soo verre ter zijden op / en licht de bast van beyden zijden op / dat men dit knopjen met sijn bast daer het op sit daer frap in schuyben kan / welke bast daer het knopjen op is / gemeenlijck langhwerpigly ghesneden wordt / dan bindt men dit van buyten met een bandjen of bast soo langhe toe als de splete geweest is / op dat daer geen regen in komt: men moet wel letten dat men de bast daer het knopjen op sit / drukt tegens het hout in de spleet / daer men de knop in gheset heeft / op datse bekljst. Dit doet men in April van peeren en appelen / oock in Augusto van persicken en abricots op pyrn-boomen geoculeert.

Indien menant een Boomgaert maecten wil welck in 3 Jaeren vrucht draagt / neem in Martio versche beucken / so dick als een knop van een Man / en booz daer veel gaten van beyden zijden in / tot aen de Boom toe / of dwers dooz / en dat met verscheyden boozen/groot en kleyn. Daer nae neemt men tacken van appel of peer-boomen / groot en kleyn nae de gaten / welck men maect dat in de gaten passen / maer men snijter de buytenste bast af tot aen de groene bast toe / en soo verre als dit rijfsken in het gat gaet. Doch dese tackjens sullen een span van den anderē staen / dan bestrjckt men de selve met goede koomes / en leggh de beucken met de rijfskens in versche aerde nauwelijcks een span diep / maer men moet maken datter geen bloesem aen de tackjes komt. In Martio daer nae neemt men de beucken met de scheutjens upt de aerde / en saeght tusschen twee scheutjes de beuke dooz / en elck afghesaeght tackjen met sijn gat set men in versche vruchtbare aerde / en dat sal op het selve Jaer dan vrucht dragen.

Ick moet de Hobeniens hier noch helpen ghedencken / dat sy wel gade slaen op de sympathie en antipathie der Boomen en

ghewassen. Want den eenen Boom be-
mint den anderen soo / dat sy niet wassen
wil / het en zy sy zyns ghelijck by hem
heeft: andere daer-en-tegen haten andere
Boomen soo seer datse niet wassen willen
wanneer sy daer by geplant worden / daer-
om moet men mannekens en wijfskens
by mal ander setten dan draghense te be-
ter / tusschen den Olijf-boom en Myrten-
boom is sulcken vrientschap / dat sy mal-
kander niet alleen om de tacken geraken /
maer oock met de wortelen in malkander
blechten. Daer-en-tegen heeft den Olijf-
boom met den ecken-boom sulcken anti-
pathia of vyandschap dat hare tacken van
malkander wijcken wanneer sy by mal-
kander geplant sijn.

De Boomen welck dicht by de aerde
gegriffelt worden sijn durabelder als an-
dere die hoogh gegriffelt worden: soo me-
nighen dagh als men de Boomen nae de
Nieuwe Maen griffelt / soo veel Jaeren
gaender booz-by eer de selve dragen / daer-
om komt het dat veel Boomen soo langh-
saem dragen. Het is oock niet goet dat
de Boomen het eerste Jaer of het tweede
nae het griffelen dragen / want dan zynse
noch te zwack: maer op het derde Jaer
kan wel gaen.

Ick moet hier noch leeren een Boom-
salf maken / als de selve eenige sieck heb-
ben / of gequetst sijn / en daer men de grif-
fels mede bestrjckt wanneer men de sel-
ve op eenigen stam geset heeft: want dese
salf is niet alleen dienstigh om den re-
gen en anders van die spleet te weeren /
waer dooz verrottingh ontstaen moght /
maer dient oock om de wonde of sneede
te genesen welck in het hout gesneden is ;
keert oock den Wonn daer van.

Neemt geel was / hars / terpentijn / van
het een soo veel als van het ander. Laet
eerst het was en hars smelten in een nieu-
we panne: als dese ghesmolten sijn doe-
ter terpentijn dan by / neem het dan
van het vuyt en roert het om / maer laet
de terpentijn niet lang op het vuyt staen s-

Want het beste daer van sou wegh dampen: als dit nu gheronnen en houdt ghe worden is / soo hebt ghy het selve tot uwen ghebruyck. Maer wanneer ghy het nu ghebruycken wilt / en merckt dat het niet sacht genoegh is / gieter dan een weynigh Boom-olp by / op dat het te weecher woert om te handelen.

Het VII. Capittel.

Hoe men daer nae met de gegrif-
felde boomen weder om gaen sal.

Wanneer nu de Boomen alsoo gegrif-
felt en beklieft zijn / moet mense
weder blytigh wachten / en op-passen
datse fraep en ghelijck in de hooghte was-
sen / het welck niet snoepen geschiet: want
men moet haer geen tacken of rijssens la-
ten / hoor en aler deselve in de hooghte ge-
wassen zijn: Dit moet van Jaer tot jaer
gheschien / dewijl sy noch Jongh zijn:
want dewijl men de Jonghe Boomen de
rijsses af-snijdt wasschen sy fraep in de
hooghte / en daer komen fraep stercke boo-
men van: men sal haer eens mans hoog-
te geen rijsses of upt-spruytsels laten be-
houden.

Ondertusschen moet men daer dicke
stocken by setten / daer men de Boomen
vast aen bindt / dat de Griffels van we-
gen het schudden des windts niet komen
af te vallen / en de Beesten niet haer aen-
schuyzen oock niet van gelijcken doen: en
wanneer men merckt datse krom willen
worden / moet men haer niet sacht tegen-
bypghen weder recht op doen wassen.
Item in de Winter moet men de selve met
stroom bewinden / om datter de Vassen niet
by souden kunnen komen. Wilt ghy nu
hebben datse hoogh en sterck wassen en
dicke stammen bekomen / snijdt de rijsses
onder of inden Herfst / of kortz na Sebaltia-
ni of Fabiani, soo / wordent sy sterck.

Enige doen het selve liever in Martio /
om dat dickwils Febuario het den tijdt

daer noch niet na is: maer men moet sich
naer den tijdt voeghen: Dat help ick
daerom ghedencken / dat in mijn boeck
dickwils ongelijke tijden gebonden wo-
den / dat ick belast / datmen in Januario
de Kupsen nesten afplucken sal: Ick segg
weder op een ander plaets in Febuario,
en dan weder op een ander plaets in
Martio. Dit strijdt niet tegens malhan-
der / maer moet van het weer verstaen
worden. Indien het weer daer in Ja-
nuario beguaem toe is / dan sal men het
doen / soo niet in Febuario: Indien dan
het weer noch niet goet wil zijn / in
Martio. Dat is maer geseyt eer de Kups-
sen lebendigh worden. Alsoo is het oock
met het planten en versetten der Boomen /
als oock met meer andere dingen.

Men kan de Gegriffelde Boomen /
wanneer zy een jaer of twee na het Griff-
selen gestaan hebben / en onder wel weder
toe gewassen zijn / en hare schade verwon-
nen hebben / van die plaetse wegh nemen /
en weder op een ander zetten.

Wanneer zy nu twee of drie jaren ge-
staen hebben / en hoogh genoegh zijn / en
men wil datse tacken schieten / en sich upt-
breyden / om dat men haer tot die tijdt toe
van ter zijden alle rijsses benomen heeft /
dat zy maer opgewassen zijn gelijk een
dunne roede / sueydt hem in de Lente de
bovenste knoppen af / en later van beyden
zijden vier of vijf blijven / soo komender
boven tacken / en spruyden haer upt / doch
men moet de andere knoppes alle afbreec-
ken / en geen blijven laten / soo gaet het
wel.

Dewijl alhier van het uptgraben en
versetten hier gehandelt woert / moet ick
hier noch wat seggen.

Daer is by na geen Boom / geen struyp /
gewasch of Bloem / welck niet verplant
kunnen worden / uptgenomen eenigh Kro-
ken kruyt: als oock de Boomen welck in
hare vollen bloesem staen / men wil dan
daer in een sonderlingh kroms-
stuckjen ge-
bruycken. Ten derden laten haer de oude

Boomen bezwaerlijk verplanten. Maer die geene best welck de dichte van een dupm hebben.

De oorzacken welck een Hobenier tot het verplanten beweghen konnen / zijn veelderley. Eerstlijck brenghet de verplantingh dit voordeel aen / dat soo wanneer de planten te dicht op malckander staen / de ander te beter konnen wassen / alser eenige ver set worden : want alsoo veriet zijnde konnen zy de vyshuydt des lochts en aerdrichcks te beter genieten / en sonder veranderingh wassen. Ten tweeden worden de verplante Boomen oock grooter en beter / als mede de geene welck zijn blijven staen / om dat het voedsel des Herdts aen alle te veel Boomen moest gegeven worden : oock dragen de verplante Boomen grooter en smaeklijcker vrucht / ja wilde Boomen werden bykans tam dooz veel verplanten : Het selve blyckt aen de enckelde Parcissen / welck dooz het dickwils verplanten dubbelt worden / van gelijcken geschiet oock de Ceste bloemen / want de selve uyt het zaedt vooztkomende zijn altemael enckelt / maer worden dubbelt dooz het dickwils verplanten / gelijck ons sulcks van de erbarendtshuydt geleert woirdt. Petrus Laurenbergius beschrijft in zijn Hof-bouw / dat soo de Ceste-bloemen niet verplant wierden / zy niet alcken niet dubbelt zonden worden / maer oock haren reuck en schoonheyt verliefen / gelijck den selven Nijcur verkiuert dat hem dickwils gebeurt is.

Wat nu den tijdt tot het verzetten aengaet / de selve kan dooz de vier jaer-tijden verfaen worden / als Lente / Sommer / Herfst / Winter. Daer zijn twee tijden welck alder bequaemst dienen tot het verplanten / te weten de Lente en den Herfst. Oock werdender geen Boomen in den Sommer verplant / maer in den Winter seer weynigh.

Zoo veel de Lente aengaet dan begint men de Boomen te verplanten / in Februario en Martio / of oock wel in het

epndt van Januarius / indien men in de Herde kan komen : want in de Lente zijn de stammen en alles vol saps / en dewyl zy dan tot het Griffelen bequaemer zijn / alsoo zijns oock tot het verplanten.

De oude Boeren plegen te zeggen dat nae Fabiaen en Sebastiaen de natuerlike warnte en het sap der Boomen uyt de woxtel naer de stam begon te klimmen.

In de Lente moeten dan de Boomen verplant worden / welck de strenghepdt des winters niet verdragen konnen / als daer zijn persicken / abricots en diergelijcken aerdt / als oock eenige kerffen.

In den Herfst plagh men groote noten te verplanten / als oock de boomen welck de koude lijden konnen / als Appel-boomen / peeren / ghemeene kerffen / pyrum-boomen / en andere meer.

De maenden welck tot het verplanten bequaem zijn / zijn het epndt des Oostmaendts / September / October / Decem-ber. De Huys-luyden houden veel van Lamberti-dagh welck op den 17. September komt.

Met de struycken en heggghen te settent gaet het gelijck met de boomen. De roosen en andere laten haer soo wel in den Herfst als Lente versetten. De koude kan niet van de Rosmarijn verdragen worden / als oock van den Vygen-boom / Gyangie / citroenen en andere meer / welke in den Herfst uyt de Werdt ghenomen moeten worden / en in stoven of huysjes gheset / of kamers verberghet / en in Martio of April weder in de Lucht gebzacht.

Met de krupden en bloemen moet men alsoo om-gaen alles wat bollen heeft / als Keyfers kroonen / tulipaen / narcissen / moet men nae Jacobi / na dat sy bloemen gehad hebben / uyt de aerde nemen / alle haytjens en beeslekens welck aen de bollen hangen / moet men af-snijden / en in de vrye Lucht buyten der aerden of sand laten legghen / de selve kan men vooz Michaelis dagh weder versetten : het en ware dat men hebben woude dat se later

droegheit / soo sou men de selve in de Lent verplanten.

De bollen wijfen selfs hare rechte tijdt aen / wanneer sp verplant moeten worden / want sp beginnen dan upt te spzupden / hoe wel sp buyten de aerde leggen / gelijk men sien kan aen tyloosen / saffraens bollen / en andere / oock selfs aen de ghene welck gheen bollen hebben als acolepen / aerde-besien / violen en anderen kan men also haest verplanten / als sp upt-gebloeyt zijn / en hare vzuucht gedragen hebben.

De teste bloemen / als oock de dubbelde violen konnen alle Jaer twee-mael verplant worden / te weten in 't epnd van den Herfft / en in het begin van de Lente / upt oorzaeck datse dan schoonder en dubbelder bloemen dragen.

Hier beneffens wanneer men wel op den tijdt letten sal / moet men wel op de Maen letten / wanneer men petwes verplanten wil. Set dit dan voor een alghe-mene regel.

Alle boomen / heggen / strupcken / welck men verplanten wil / moeten verplant worden tusschen de Volle en Nieuwe Maen.

De krupden en bloemen sal men in het wassen van de maen planten : men meynt dat de Bloemen dan grooter en dubbelder worden : Dat is secker / en de erbarentheydt betuygth sulcks oock / indien men enkelde teste-bloemen plant regens de Volle Maen / datse dan dubbelt worden.

Ten laetsten zijn de natte daghen beter tot de verplantingh dienstigh / als de drooghe en heete. Men moet wel opmercken / dat men niets op den heeten middag verplant / maer altydt des moorghens of des avondts.

Du isser de manier noch overigh hoe men verplanten sal : De krupden en wortelen te versetten dat is een yder bekendt ; daerom is het van noode daer veel af te schrijven : Alleen moet men de plant in goede / lichte wel gearbeyde aerde setten /

en wat diep / oock de aerde vast daer om. Sommige krupden willen eerst aen-ghesvoert zijn met mest-water / als kool / kappers / latouw / endibie ; Andere willen in vette Aerde gheset zijn / maer daer moet geen mest by wesen : het is genoeg / wanneer de wortel met water begoten wort.

In het versetten der Boomen moet een Hobenier op veel dinghen letten ; welck wy met sekere regulen sullen aenwijfen.

1. Als de Boomen / welck men versetten wil / dicke uptspzuptsel hebben / salmen de selve af-houwen / en de stam een elle of anderhalf hoogh van den aerden laten / in de rechte. Oock moet men wel toesien dat de wortelen in het upt-roepen niet seer geguets worden / bysonder de hooft-wortel / welck recht in de aerde schiet.

2. Wanneer een Boom nu upt de Wert ghesacht is / en wederom verplant moet worden / moet men hem niet langh upt de Aerde laten / op dat het sap daer van niet verteert mocht worden / en hy van sijn voozige kracht quam te verliesen.

3. De kuypl / in welck den Boom verplant sal worden / moet niet langh open zijn / op dat de loecht de beste sap en kracht der selver aerde niet wegh neemt. Maecht de Aerde onder op den bodem sijn / op dat de wortelen gelijk leggen mogen.

4. Set den Boom alsoo in den kuypl / dat hy alsoo staet / ghelijck voor de verplantingh / te weten dat na het Oosten gestaan heeft / oock weder soo / nae het Zuyden / weder alsoo / etc. Doch men moet den Boom wat dieper in de Aerde setten / als hy van te voozen gestaan heeft.

5. De hert en hooft-wortelen sullen recht onder den stam in de Aerde gheset worden : maer de andere sullen om den stam ordentlijck gelepdt en upt-gheseyt worden.

6. Wanneer de wortelen alsoo gelepdt zijn / bedeckt men de selve met ghewezene aerdt / daer nae stroyt men daer mest over / welke mest voorts weder met aerde bedeckt moet worden / en als dan treedt men daer

daer met de voeten ober. Maer men moet wel op letten / dat de mest de wortel niet raecht/noch den stam; want de wortelen souden anders verbzant worden.

7. Als de kuyt nu weder vol ghebuult is / moet men wel toe-sien / dat de Aerdt rondom den stam ten minsten vier treden ledigh en vry blijft / oock met gheen kruyt besaemt wordt / of met gras bedeckt / anders sou den regen niet wel by de wortel konnen komen / oock wordt de wortelen hare kracht en wassen benomen; en moet dit van de oude Boomen verstaen worden.

8. De Jonge boomen sal men de overtollige geyle wortelen af-houden / op dat de andere te beter wassen mogen.

Het VIII. Capittel.

Dat de Wormen de Boomen en het Ooft niet beschadigen.

Wanneer een Boom in february geplant of ghegriffelt wordt / of maer voor de Marr / in de selve vyzchten komen geen wormen.

Neem gepulveriseerden Wieroock / en als ghy Gziffelt / doe dat selve pulver tusschen de barst van den stam daer ghy op Gziffelt / dan sullen de wormen de selve vyzcht niet eten.

Als de wormen een Boom op eten en verderben / neemt Myzobolanum / welck men in den Apothecck bindt / en Anijs zeer wel gelijckt; maect dit tot pulver / dan booz een gat in den selven Boom tot op den kern / steect daer dat selve pulver in / en sluyt het gat met een Haegh-doozen nagel / soo eten de wormen den Boom niet meer.

Een Boom welck in de Winter gegriffelt wordt / dzaeght geen Worm-steekigh Ooft / Gesnerus schrijft / indien men de Boom met de Gal van een groenen Haeghdisschen besmeert / soo verrotten de

vyzchten niet / noch worden oock niet wormsteekigh.

Van de Amissen of Ohmeissen.

Men moet beletten dat dit gewoont niet op de Boomen of struycken komen; Want zy de bladen verderben / en in malkander doen rollen soo dat se verdooren. Daerom moet men de bladen soo verre afbzecken / alsse van dit gewoont besmet zijn / op dat de andere bladen oock niet verderben; want als de planten van de selve / gelijck van haere vanden bezijdt zijn / konnen zy in de hooghte fraep opwassen.

Of bestrijckt de plant met sap van Portulaca, met half edick vermenght / en bezgiet den stam daer mede / of bestrijckt den stam met Wijn-droessen / of hef / of stryck Vogel-lijm onder aen den stam / of doop een zjden stoer in Oly / en bindt die om den stam / soo klimmen daer geen wormen op.

Voor de Rupsen.

De Rupsen doen de Boomen oock groote schade: want zy eten de bladen van de Boomen / en leggen met hoozen op malkander / gelijck de jonge slangen: men moet die aflesen / en in het water schudden / of verbzanden / of in de aerde begraven / als men de selve van de Boomen treckt / en met voeten treden / of men steect een strowis aen onder den Boom / soo sterben zy haest / of men bestrijckt de Boomen met Ossen-pis / of beroocht den Boom met Biumen en Swavel.

Het IX. Capittel.

Wie gaerne Vrucht op het eerste jaer hebben wil.

De moet een ouden tack tot aen de groene bast afschaben / omtrent een

spanne lang of korter/en dat in den Herfst/
in het afnemen des Maens/en de selve
met Koeijen Mest en Aerde bestrijcken.
Daerna in Martio als men de Boomen
van de een plaets op de ander set / snijdt
dan den tack af en set hem in goetd Aerde-
rijck / soo brynght hy het eerste jaer vrucht
doort.

Of maect een gat dooz een pot welck
niet te kleyn is treck daer een tack dooz /
en pick de selve eerst met een mes/soo ver-
re als hy in den pot staen zal / schudt dan
goede Aerde in den pot / en giets acht da-
gen daer na / soo wortelt de scheut in den
pot : snijdt de selve in Martio van den
Boom / en snijdt de pot daer van / en setse
met de selve Aerde in andere goede aerde/
soo zal men het eerste jaer vrucht hebben.

Van beschadighde Boomen.

Wanneer een Boom gequest / gebruo-
ken of geseheurt is / bestrijckt de selve
quetsure / reet of bryck men Koeijen-mest
en Leem / en bindt daer een schoonen Lij-
nen of Wollen doeck rondom / soo zal de
quetsure weder genesen.

Wanneer een Boom buyten aen
de bast swart wordt, en begint
te verdorren.

Men zal weten dat de Boom eenighe
ziechte heeft / daer hy van begint on-
vruchtbaar te worden / en wanneer de sel-
ve in den Boom komt / treckt de selve van
onderen na boven toe. Als nu dese ziechte
aen een Appel of Peeren-boom komt /
werdt den selven Boom swart aen de
bast / en begint te verdorren : soo ghy hem
helpen wilt / dat moet dan haest ghe-
schieden / anders verdozt de selve bin-
nen een jaer of twee tot de grondt toe /
soo dat men hem afhouden en verbyan-
den moet : Sneydt de selve doore bast met
een mes geheel van den Boom tot op het
versche hout / en bestrijckt de selve plaets
met Hoender-mest / of verschen Koeijen-

stront / en bewindt het van wel met bast /
dat den regen of windt daer geen schade
aen doet. Dese ziekte noemt men de
Wolff : welck van den stam tot boven in
den top treckt.

Item wanneer een Boom verrotten
wil of begint te vermortelen / soo neemt
Honder-mest / en mengh de selve met een
derdendeel Aerde / roer het wel onder mal-
skander / en strijckt den Boom daer mede
en bindt hem met bast / dat den regen of
windt geen schade doet / soo geneest de
bryeck weder.

Van oude Boomen:

Wanneer niemant een ouden afnemers
den Boom heeft / welck onvruchtbaar
is / en de selve weder tot vruchtbaerheyt
brynghen wil / die neemt de Aerde van de
wortel wegh / een goede span van den
stam / en kloof de groote wortel van den
Boom / en stoot daer een of twee Haegh-
doorn besien of springh kornen in / en daer
by gedaen Schapen of Werckens-mest /
en doe de Aerde daer weder op aen de
stam / soo zal de selve Boom weder vrugt
dragen.

Als de Boomen oudt worden, en
verdorren willen, hoe men maecken sal
datse weder ververicht worden,
en nieuwe scheuten
bekomen.

Als een Boom oudt geworden is en
verdozt / soo is het gebreek aen de hert
wortel / die is verbuyt / daerom kan de
stam van hem geen wasdom krijghen /
want hy heeft geen lucht / en moet ver-
stikken. De stamme moet uyt den wortel
trecken het gene de tacken mede gedeelt
zal wozden. Daerom is het zeer goet dat
men in de Winter de wortelen der Boo-
men ruymt / en haer lucht maeckt. Maer
wanneer een Boom verdozen wil / neem
een Boor / gelijk de Timmer-luyden ge-
bryucken /

bruycken / maer hoe grooter hoe beter / booz daer een gat weder in den Boom regt onder de streck daer men hem Begriffelt heeft / en dat soo diep tot de midden of kern / en dit zal geschieden om Marini, doch het werdt noch booz beter in de Hoof-weeck gehouden / laet het gat ses weecken open blyven / zoo kryght den Boom weder lucht / en wozyt weder jongh.

Dit kondt ghy merken als hy des Somers weder nieuwde rijffes kryght. Als nu den Boom dese ses weecken gesiaen heeft / men kan het oock wel in een hoyster tijdt doen ; na de koude groot is / het kan geschieden in de grootste koude want'er geen sap in den Boom is / en die lucht tot sich gefogen heeft / neem een Haegh-doozn pprop / want ander houdt daer niet toe dooght / en slaet het gat weder vast toe : maer niet soo dat de pprop daer geheel in gaet : eer ghy den pprop in slaet / steekt in het gat Caneel / Pagelen met half supker vermengt / of wat men anders booz snaeck in het Oest hebben wil / dat doet men daer in : Want den Boom treckt alles naer sich.

Indien men daer veel specerijen in doet / laet men oock veel rupinte / en het smaectt als dan te beter of stercker. Alle specerijen sullen met supker vermengt worden. Sla de pprop ghelijck met den Boom / soo wast de bast daer weder over. Op den naest volgenden Somer kont ghy merken of uwe konst goet is / soo den Boom versche sehten kryght.

Maer soo dat niet geschiet / graef op den navolgenden Winter om den Boom / besoeck de hert-woztel / offe verrot is of niet ; splijt de hert-woztel met een pseren beptel / neem den pseren dan upt / en steekt'er een houten in / en laet hem daer in stecken / soo kryght den ouden Boom boozseker lucht en wozyt wederom groen.

Van onvruchtbare Boomen.

Als een Boom dickwils gesupbert wozyt van mos en andere vupligheyt / wozyt hy vruchtbaer.

Als in April ymandt een gat in een Boom boozt op de woztel in de stam / alsoo dat het gat niet booz de stam gaet / en slaet daer weder een houten pprop in van Hage-doozn / soo werdt hy vruchtbaer.

Item wanneer een Boom bloeyt / en geen vrucht draeght / booz dan daer een gat in tot de kern / menght dan quicksilver en leem onder mallander / steek het in het gat / en slaa daer een Hage-doozne pprop in / soo wozyt hy vruchtbaer.

Van de fweren der Boomen.

Het gebeurdt somwijlen oock dat de Hovervloedighe vochtigheyt des Booms upt-slaet / tusschen de bast en het hout / gelyck de menschen tusschen vel en vleesch : en wanneer dat selve verrot komen daer wormen in / welck de Boomen seer schadelijck sijn : Als de bast aen den Boom op eenige plaats bezynt te swellen / sneeydt hem op / soo loopt de schadelijcke plaghe daer upt. Indien ghy daer wormen in bindt / bzantse of trechtse met een pseren haecchen daer upt. Indien het nu geschiet dat dit op verscheyden plaatsen van den stam komt / snydt den stam van boven tot aende woztel toe open / en dat op verscheyden plaetsen / op dat sulke vupligheyt upt loopt / of verdoyre. Item graef de Werde by de woztelen des Booms op / en leggh daer beter in de plaats / en booz een groot gat in den stam / daer ghy een epcken pprop in slaen sult.

Voor de Wormen der Boomen.

Wanneer de Wormen een Boom op eten en verderben / zoo neemt Mirobolana in den Apotheek / het selve is gelyck

lijck een noot/maecht het tot pulver/booz
een gat in den boom tot aen de kern / doe
dat polber daer in / en slopt dat gat met
een Haegh-doozn nagel.

Item booz de woymen in de vruchten /
neem ghepulverden Wierroock wanneer
ghy Griffelt / doe het selve tusschen den
bast des stockx daer ghy op Griffelt : De
selve vruchten worden niet van de Wo-
men gegeten.

Het X. Capittel.

Hoe men de Boomen verbete-
ren, en haer hulpen zal. En eerstlijck.

Hoe men maecken zal dat de
Boomen wel bloeijen, en haer bloei-
fel behouden.

Om graef de wortel van uwen Boom/
in December of Februaris / laet wa-
ter in de kuyt komen / dat daer in bevyest/
en tot ys wozyt / en snijdt dan weder aer-
de over het ys. Ontrent Gregorius
dagh / of in May / supghet dat ys alles van
de wortelen / dan brengen de selve wor-
telen veel bloessen / en behouden die alle :
Indien een Boom geen vrucht wil bren-
ghen / soo legh mest om den Wortel.

Om een wel-smakendt Ooft te
maecken.

Splijt een Boom ontwee / en snepdt aen
suyden zijden aen den kern een wey-
nigh houdt wyt / en legh daer sulcke spe-
cerijen in als ghy wilt / en bindt den
Boom weder bast aen malkander / en
bestrijckt den kloof wel met Roeyen-
mest en Leem / soo wozyt de vrucht wel
rupckendt en smakendt / na de specerijen
die daer in zijn.

Om suyre Vruchten soet te
maecken.

Booz onder in den Stam van een
Boom / welck suyre Vruchten draeght/
een gat / alsoo dat het gat niet dooz den
Boom gaet / maer alleen aen de kern / en
vul dat gat met Honingh / en klop daer
een Haegh-doozn nagel op / soo wozyt de
vrucht zoet. Of anders / om graef de wo-
tel / en legh daer mest aen. Indien ymant
recht soeten Ooft hebben wil / moet hy dat
rijcken nemen welck hy Griffelen wil / en
weycken het selve soo berre in Honingh /
als hy het Griffelen wil / soo kryghet hy
Honingh soet Ooft.

Wil ymandt suyre Ooft hebben / soo
weykt hy de griffel in wijn edik als bovē.

Van vruchtbare Boomen te
maecken.

Men moet de Boomen in water sine-
ken / en daer na met water begieten /
daer van worden de Boomen seer vrucht-
baer.

Om Persicken met roodt vleesch
te hebben.

Giet maer Halber bloet aen de wo-
tel / soo wozyt dat vleesch van de Per-
sicken oock root.

Het XI. Capittel.

Van menigerley stammen daer
op Griffelen kan eerstlijck van
Haegh-doozn

Wie een Griffel op een Hage doozn
set / kryghet dicker Griffel als den
stam : Wanneer men Persicken op Haeg-
doozn Griffelt / sullen de Persicken groo-
ter worden dan de anderen.

Op hage doorn stammen kan men oock wel peeren griffelen.

Mispelen op Peeren-stammen.

Wanneer men een griffel van een mispel-boom op een Peere-boom set/ worden de mispelen soeter en dypachtiger/ als andre.

Appelen op een Eycken struyck te griffelen.

Neemt een Appel-griffel / set hem op een Eycken stam/soo sullen de Appelen alle root worden.

Een wonderlijcke mengingh van een Amandel-tack en Persicke-stock.

Wanneer een Amandel-griffel met een Persick-griffel met de ooghen recht op een prupme-boom gheset worden / soo sal de vrucht persicke-bleesch krijgen / en de kernen sullen wesen als Amandel-kernen.

Het XII. Capittel.

Van Appelen.

Men griffelt gemeenlijk Appelen op Appel-stammen/ en set 2 griffens op een stam/ om of den een niet op quam/ men den anderen hebben magh/ op dat men soo een Jaer tydts winnen mach.

Men sijndt de Appelen in vieren-deelen en hanghtse om den back-oben met dzaetkens om te drooghen / het selve gheschiet oock in den Oben / welck soo droogh be-waert worden om des winters te stoo-ben ; sommighe schellen die Appelen oock.

Wanneer men Appel-dranck maecken wil / neemt men Appelen/ welck niet te te supz noch te soet zijn / men schelt de sel-

ve en perst het sap daer uyt / welck sap men in een ton giet / en in de kelder leght ; men neemt daer na supze Appelen/dienen bzaedt en daer na van de schellen supbert/ en in den dranck leght soo arbeyt het ghe-lijck de Wijn : welck in de Somer een heerlijcken wel-smakenden verkoelenden dranck is.

Het XIII. Capittel.

Van Peeren.

Mer zijn oock menigerlen soorten van Peeren / ghelijck oock Appelen / die wel smaken. Men neemt goede sappige Peeren/ daer men Peeren sap van maekt/ welck men in een ketel siedt en uyt-perst/ daer nae neemt men dat uyt-geperste sap/ en laet het soo langh sieden dat het dick-achtigh begint te worden/ het welck men dan in klare potten doet/ en by de spijs in plaets van supcker ghebruyct. Het is seer smaekelijck en hoeft by sijn soet een wepnigh amperhepdt / waerom het seer lieflijck is.

De Peeren worden oock aen halben in den Oven ghedrooght / tot dat se gheheel droogh zijn : dese zijn seer delicaet om te stoben/ konnen oock op tafel in plaets van Dijghen / op Banquet op-gericht worden.

Van Quee-peeren.

Quee-peeren laten haer wel griffelen/ wassen oock lichtelijck : want als men daer rijsses of sijndt / en in de Herde steecht / krijghen de selve wortelen / oock plant men de uyt-spruytels / welck onder van de wortel spruyten / ghelijck de Kerse-boomen en Prupm-boomen doen/ sy wasschen in allerley Landt / oock in sandt : Op natte jaren worden de Quee-peeren grooter als anders / waerom men de selve op hanten van water set/ op dat se bochtighhepdt souden hebben. Dit is een

goede spijs gekoocht / maer zijn alles te sup? / waerom daer wat soetigheyt onder moet gedaen worden. Men maecht daer goet sap en Queen-broot van / welck men nae den eten ghebruyckt om de maegh te sluyten.

Van Queen-broot te maken.

Het Queen-brootd wortt uyt moztu gekoocht Queen-bleesch ghemaect / welck met supcker in een pan op het vuy? ghedrooght wortt / en dan dick zijnde in een Pot gedaen / of oock wel in doosjes.

De Queen-peeren zijn by haer selven supachtigh / hoewel sy een schoonen rook hebben. Daerom beval Solon den Wetgeber der Atheniensen / dat gheen Bruyt by een Bruydegom slapen souw / of most van te voozen in een Queen-appel gebeten hebben : Daer mede betekende dat men niet dooz de wereltd kondt geraecken / of men most van te voozen in een supzen Appel ghebeten hebben / ghelijck het spreekwoordt seydt / dan den ghenen welck het vette genieten wil / eerst her supze pzoeben moet / of dooz een supzen Appel bijten.

Het XV. Capittel.

Van de Mispelen.

De Mispelen worden op Haegh-of ssee-doozen ghegriffelt / in de Dassen worden de selve ghegriffelt : maer als de ghegriffelde Boomen verplant worden / moet men wel gade slaen / de Boomen op soodanighe plaetsen te setten alse van te voozen geslaen hebben / te weten hoogh of laegh. Men griffeltse oock wel op Peeren stammen. De steenen der Mispelen zijn goet tegens het collyck.

Het XVI. Capittel.

Van Persicken.

De Persicken zijn een heerlijck / kostelijck / verkoelendt en wel-smaeckendt Oost ; en dese Boomen komen van de kernen voort. Soo haest de Persicken rijp zijn / set men de kernen in een pot in de kelder daer goede vzychbare zwarte aerdt by is / en laetse daer de winter over staen / dan kijnen sy ; men neemtse in het begin des Somers daer uyt en plantse rondom in de Hoben / en men setter staken rondom / op datse geen schade lijden. Men sijt de uyt-spruytse rondom af / op datse wat in de drooghte opschieten / daer na kan men de selve op plaetsen planten / daer men deselve laten staen wil : en wanneer een Persick-boom af-nemen wil / moet men in de Mart de wortelen om graben / en schaeps-mest daer by doen / en dan weder aerdt over / dat is seer goet tegens de rupsen.

Wanneer de Persicken op de Boomen gheschompelt worden / en af-ballen / soo klooft de groote wortelen der selber Boomen / en steecker wigghen in / en soo de Persicken op den Boom goedt zijn / picht hem met een mes / dat de overige bochtigheyt des Booms daer uyt bloept / en bestryckt de gepichte plaets met Hoey-mest en Leem / en legt mest aen de wortelen.

In sommighe Landen steect men de Persicken byet gesneden aen houte speetsjens / en laetse in de Son / of op den Oven op-drogen / en men gebruycktse daer nae. Alsoo kan men de selve langhst bewaren / en zijn seer goet.

Het XVII. Capittel.

Van Pruymen.

Sommighe planten gaerne Pruymen / som datse meynen dat de rupsen daer lie-

lieber aen hanghen / om de andere Boomen te bevruchten / maer sy komen niet te min aen andere Boomen / heewel daer Prupmen-boomen in den Hof staen : De selve worden lichtlyck upt steenen der Prupmen op-ghegheuect, of van de prupmen welck van de wortelen op staen ; men verset de selve in Martio of April / en in den Herfst tusschen Michaelis of Martius.

Als men Prupmen-steenen pooten wil / sal men het vleesch te ghelijck met de steen in de aerde setten : want de prupmen hebben harde karnen welck niet lichtlyck verrotten / het en is dat het daer op reghent : maer om datter vleesch om is zija de kern en vocht / en gaen lichtlycker op.

Daer is menigherley soort van Prupmen / daer onder mede de wilde prupmens of steen gereckent worden / welck seer goetd zijn / als men de selve wel weet te gebruiken : want men maectter steenwijn af.

Op sommighe plaetsen worden de selve nae Michaelis alsoo toe-gemaeckt / nae dat sy een rijp of Doort gekregen hebben / en weeck gheworden zijn men neemt mostaert / welck men met edich sijn maect / en wanneer den mostaert sijn genoegh is / doet men hen in een mercken pot / daer men dan de steeden in werpt / en laet dese te samen staen : Als dit nu soo 14 dagen gestaen heeft / eet men het selve tot gebaden / gheroocht vleesch / schincken / en kost welck het scrobutum plagh te veroorsaecten ; maer dit ghebruyckende / sal u de scrobutum niet quellen / en het is een seer goetd eten.

Van de Prupmen kan oock moes ghemaeckt worden / als van de kerffen / het welck men des winters gebruiken mach met wat meel gehoocht,

Het XVIII. Capittel.

Van Kriecken.

Kriecken zijn oock een seer goet Doest / dese zijn oock menigherley / als root zwart / en anders / zijn seer draeghbaer en wassen op hooghe Boomen / jae oock wel in het Veldt of Bosschen / en hoven. Die in de Bosschen wassen zijn seer natuerlyck te eten / sluyten de mage / en maecten goet bloedt.

Het XIX. Capittel.

Van Kerffen.

De Kerffen zijn oock veelderley / sommige sup / sommige soet / sommige root / sommige zwart / doch alle verdouwelijck / hare plantingh is ghelijck de prupmen / sy wassen op alle gronden / vet / mager / half vet sant / en soo voort / hooghe en lage plaetsen / men kan de selve van steenen en opslagh voort-planten / gelyck de prupmen.

Wilt ghy Kerffen hebben / welck haestlyck eenigh tecken doen / boort een gat van boven in den Kerffeboom / en smijt daer drie of vier loot Mercurium in / stop dan het gat / dit Mercurium soeckt den geheelen Boom dooz. Die daer na van die Kerffen eet moet terstont opstaen en loopen / want de selve gaen haestlyck geheel dooz den mensch.

Indien men Kerffen moes maken wil / soo doet men alsoo. Men laet de steelen aen den Boom blijven in het plucken / leg daer na de Kerffen in een ketel / en laets wel dooz malkander kooken / en roerts met een langen Lepel wel om / maer bysonder op den bodem / datse niet aenbranden : Daer na gietse in een grooten doozslag / en laet het sap daer van loopen / en doe het selve in een bysondere pot ; het ander drukt niet gewelt dooz den dooz slag /

tot dat het een moes wordt / en leggh dit weder in andere potten. Ghy mooght daer alderhande specerijen onder doen / want die sulden het selve niet verderben. Als nu de steenen / en andere grove bellen daer af zijn / doet het weder in de ketel / laet het weder koocken / maer roer het wel om / op dat het niet aenbrandt / tot dat het selve dick genoegh is / roer daer na de Snycker onder.

Als men Kerffen in de Son of by den oven bezoocht des Winters over houden wil / moet men somwijlen besichtigen of daer geen schimmel aen komt / men kanse goet houden / als men daer gesmolten boter over giet.

Die Kerffen over Winter behouden wil / bzeck hen de steelen af / en legghse in een schoone Pot / en bevrooptse met witte snycker / gelijck men wat anders Conijt en setse al soo wegh.

Indien men Kerffen bewaren wil dat zy oock in den Winter versch blijven / laet men een stuck Epken-houdt upt boozen / daer leggh men rijpe Kerffen in / en men stopt aen beyde zijden de gaten soo dicht toe / datter geen water of lucht in komen kan / dan leggh men het selve houdt in een koel water / of put / latende het selve tot mid Winter legghen / soo blijvense soo schoon of de selve eerst van den Boom gepluckt waren.

Het XX. Capittel.

Van de groote of Walsche nootten Boomen.

Dese heeft een pder niet gaerne in sijnen Hof / t en zy hy groote rupinte heeft ; want het zijn groote Boomen / welck veel plaets nemen / en daer wass niet gaerne ander goeds onder / oock is de schaduw niet goet. Daerom wordt den Noote Boom / als oock zijn vrucht Nux genoemt / dat is schadelijck : welck komt van Noceo ick beschadighe : De

schaduw en vruchten beschadigen den slapenden menschen. Maer die overrupinte heeft / kan die selve Boomen setten om de vrucht te verkopen : oock is het hout in groote waerde.

De Nooten worden niet Begriffelt / maer wassen van het voort-planten der Nooten / welck men over Winter in de Nerde en sandt set / en in de Lente verplant / en in de aerde steecht overmits zy lijnen.

Wanneer men nu een Noote Boom verplant heeft welck niet wassen wil / en sich gelaet of hy verderben wou ; moet men met een scherp hout onder in de wortel boozen / en water op de wortel gieten / daer hoe mest in gewepcht heeft ; so wass hy wel.

De Noote Boomen wassen gaerne op soet / hoogh / en drooge Nerde : zy kunnen geen Wyben verdragen / welck hare mensses hebben : want zy verdooren daer lichtlijck van.

Indien ghy een Boom hebt / welck steen Nooten draeght / en gaerne goede Nooten hadt / graef hem upt / hack de groote wortelen af / en set hem op een andere plaets / dan worden de Nooten goet.

Indien men Nooten met dunne schaelen hebben wil / moet men de Noote Boomen dickwils van den eenen plaets op den anderen verplanten / soo worden de kernen groot / de schalen dun / en de Boomen vruchtbaer.

Hoe men Linden-Boomen set.

Indien men een Linden setten wil welck sich wijdt upt bzyedt / moet men de takken gelijck een Wyngaert in de aerde leggen / en de stam binden / buggen en stutten / datse soo gelijck op wassen kunnen.

Het xx. Capittel.

Van Amandel-boomen.

Dese wassen upt de kernen/en zijn veel vruchtbaerder / alffer veel by malhanderen scaen / dan of een Boom alleen stondt: gelijk oock de Kastanien Bomen doen.

Sp wassen gaerne op sandachtighe plaetsen/ en versche gronden.

Men set des Winters de kernen met het scherp om hoogh in een pot in den kelder/ daer zant in is: maer moeten niet diep in het sandt leggen/ maer een lit van een vinger: Dan moet men de selve in Martio in de Nerde zetten. Een zoete Amandel kern gezaepdt / bynght bittere Amandelen voort: Maer dooz de verplantingh wordtse weder zoet.

Men wepcht de Amandel kernen met het vleesch somwijlen daer om eenige dagen in Honingh / dan worden de Amandelen zoet.

Het XXI. Capittel.

van Castanien.

Die Castanien Boomen op greeken wil / steek goederijpe Castanien in de Dasteneen vinger diep in de Nerde. Want wanneer se te diep scaen / konnen zy niet vooz den dagh komen. Men moet in het setten de spitsen om hoogh draeyen / op datse wel upt-schieten konnen. Maer eerst leght men de Castanien in water/ om te sien offe oock goedt zijn: want die gene welck op de grond sincken zijn goedt om te verplanten / want die bybden dooghen niet. Ick houd het vooz goedt / dat men de Castanien in een pot set met sant/ en houdt de selve de Winter dooz in de kelder / soo datze beginnen te kijnen / eer men de selve in den Hof bynght/ zoo isser zulcken perjckel niet / datse van de

Mupsen / of Menschen ghesnoept sullen worden.

In summa de gene welck walsche noten/ castanien / hasel-noten en diergelijcke vruchten steekt / moet het selve doen dat niemant van het Hupf-ghesin het selve weet/ want die souden der selve dickwils op-graven/ en een man also van sijn hoop van was dom bedziegen.

Sp wassen gaerne op steenachtigh vast Landt / maer in Leem hebben sp gheen aerdt.

Sommige griffelen castanien op jonge Epcken in het Bosch / en alsse beklieven/ nemen sp de selve op / en settense in den Hof of Boomgaert.

Wil men castanien langh groen houden/ dan leght men de selve maer in de kelder op versch sandt / soo blyvense fraey groen.

Maer men moet wel vooz de mupsen toefien/ want de selve etense gaern/ want sp graben soo langh dooz het sandt datse daer by komen: Ick hou vooz beste/ dat men een groote Timmen-kan neemt / by wat grooter als de kannen / welck men in de rouw-hupsen neemt/ om de gemeene piyp-kannen/ daer men mede schenkt/ upt te vullen: en laten daer na het Lidt opvallen / daer sullen de mupsen niet in komen: de mupsen zijn soo sterck niet / (al quamen sp met sulcken menicht / alffer reusen waeren / die in ouden tijden den Hemel bestozmen / om Jupiter upt sijn Rijck te stooten /) dat sp de macht hebben om het lidt van sulcken kan op te heffen. Dan gelijcken moet men oock met de rode hasel-noten handelen/welck men planten wil / om dat de mupsen daer alsoo seer op versot zijn / als op castanien / of walnooten.

Ick kan niet naer-laten hier wat vermakelijcks by te voegghen van walsche of groote noten/ als oock van hasel-nooten: wiens bast veel harder is om te dooznagen/ als castanien.

Het is geschiet / dat ick tegens de winter

ter eenighe wal-nooten/ en hafel-nooten/ in een seker af-geslooten kamerken op solder had legghen: (maer dit kamerken was soo wel niet doozsien/ of de ratten en muysen wisten hare hoeckjes te vinden/ om daer in te gheraecken; Hoewel ick mijns bedunckens gemaecht had/ dat het selve dooz de wint dicht was/) Als my daer nae eenige Vrienden quamen besoecken/ die ick een Bancket van noten woud' op doen rechten/ naer behoorlijcke andere spijse/ geboodt ick een deel der selver nooten/ naer ghelegentheydt met mijn eygen sleutel van de maeghd op Tafel te brengen: het welck geschiet zijnde/ bevonden wy aen Tafel/ in het aen-raecken der nooten/ dat de selve geheel licht in de handen scheenen/ waerom sommige gasten en ick/ de selve in de schotels verruyden/ meynende zwaardere te vinden: maer verwondert zijnde/ als wy tot den laetsten toe geen zwaerder bevonden/ hebben wy de oorzaeck ondersocht/ en bevonden dat elke wal-noot- en hafel-noot een gatzen had/ ghelijck of het met een Schoemakers elfen ghebooydt was/ of met een ratte of muysen-tand/ waer dooz dese subtilje beesjes haer pootjes soo hadden wecten in te steken/ en de kern van binnen te vermoyfelen/ dat sy alles van binnen daer mede hadden konnen uyt-rucken/ soo dat ter maer van buyten de harde schale overigh was. Ick gheloof dat sulcke gauwighepdt somwijlen in veeler menschen bryen niet komen sou/ hoewel men apen met menschen vanght.

Op wat manier men Castanien
langh versch en goet houden sal.

Nemt wal-nooten/ leggh die over de Castanien: want de selve zijn so van natueren dat sy de bochtighepdt nae haer trecken/ daer de Castanien buyzighe of souben worden.

Het XXII. Capittel.

Van roode hafel-nooten.

De roode Hafel-nooten zijn oock een seer noodt/aeckelijck dingh in huys/ en de Douthen by sonder gesond/ worden oock Lamberts nooten genaemt.

Dese worden niet ghegriffelt/ maer komen vooyt uyt de Nooten/ of op-slagh/ welck uyt de wortel van de oude boomen spruyten/ en met eenighe wortelkens verplant worden/ welck men in October/ vooy de nieuwe Maen/ of in Februario 4 dagen vooy de Nieuwe Maen verplant; Eenighe oordeelen dat men de selve op de Dolle Maen verplanten moet; maer ick oordeel/ dooy erarentheydt/ dat dit verskil niet waerdigh is aen de wasdom/ en niet anders souw wesen als om de bockewol te bechten.

Steen-soft mach men verplanten/ als men wil/ het zy in de lent/ of inden Herfft/ hoewel het mijns bedunckens beter in den Herfft wesen soude.

Ick heb dooy erarentheydt bevonden/ (hoewel andere daer teghen sijn) dat men op-slagh behoort te planten/ dat men van in ghestekten Nooten veel eerder vrucht bequaan.

Die hazel-nooten op vochte plaetsen set/ krijght groote nooten.

De hazel-stammen van de wortelen af-genomen/ brengen binnen 6 Jaren groote schoone Nooten.

Maer ick woude een Hobenier raden/ dat sy de Hafel-nooten/ (gelijck men gemeenlijck doet) niet aen de sloot ober de wegh plantede/ noch oock de karssen aen een kleppen sloot naer den wegh: want dese twee/ (ghelijck de gelegentheydt een kleppen sloot naer den wegh: want dese twee/ gelijck de gelegentheydt een Dief maecht/) locken de boefkens aen/ dat zy haer begeben om in de Hoben van andere
Luyt

Luyden te bzeken/maer datse van binnen een andere plaats ghegeven wierden/ om gheen Jonghens of boeven tot in het in- klimmen aen te locken.

Men kan oock een tack van een Hase- laer in de aert buygen/ welk men stampt/ die van de oude boom- wortel krijght / en wanneer hy sterck ghenoegh is / kan men hem verplanten.

Oock kan men wel een geheelen Boom upt- graben / en met verscheyden stucken/ die wortels hebben / af- deelen / en plan- ten.

Het xxxii. Capittel.

Van de Roosen.

Iden Hof moet men de Roosen oock hare plaats geven:want sy hare plaats wel betalen / en nuttighejdt in het huys geben / en tot vermaeck der voornaemste sinnen der menschen dienen.

De Roosen konnen gezaept/ of verplant worden.

Men neemt het zaedt daer van / welck men in Februario of Martio zaect; De struyckjes daer van komende / verplant men des Jaers daer nae / en begintse met tacuw water aen de wortelen. Of men sijnht het opslagh aen de wortelen van oude Roosen af/ dat maer eenige wortelkens heeft / het selve sal oock / gheplant zijnde/ goet sijn/ en wast oock lichtlijck.

Men moet in het verplanten der roose- struycken wel op letten / dat men de top- pen boven af- sijnht / ghelijck van andere boomen / om upt te iuypten/ anders wil- len sy niet wel wassen / en wortt de wortel geen rust ghegeven om haer vast te set- ten; en alsoo in de Dolle Maen verplant worden/ worden sy vol.

De roode Roosen worden in April ver- plant / en wortelijck na de niemwe Maen; en moeten boven oock af- ghesneden wor- den; en als men de selve verketten wil/ moct men alle doyre tackjes af- sijnhten.

Indien men vijfderley Roosen op een struyck hebben wil / gaet men daer alsoo mede te werck; men let wanneer de knop- jens beginnen te botten / dan boozdt men met een booz onder een botte/ in den stam tot aen de kern toe / dan steekt men daer eenighe verw in; aen een ander tack we- der een andere verw / op de epghe manier geboort / ghelijck geel / groen / blauw / etc. en stop dat booz- gat weder met koop- mest of leem.

Om Groene Roosen op te queecken.

Men sal een Roosen-griffel op een hul- sen- stam griffelen / soo men de selve niet heeft / sal men hem op het velt halen/ en in sijn Hoff setten: maer eerst op het Jaer daer nae griffelen / als de wortelen bekljiben. Maer indien men daer op het eerste Jaer op- griffelen wil / moet men hem benevens een Roosen-boom setten/ boven snoeden / en een gat daer door booz- ren/ nae de dichte des tacks van den roo- sen-boom / welckers tackjen men eerst de bast af- schaest/ en in het gat steekt/ welck gat men dan weder met was versozght van beyden sijden; waerom men verschey- den sodanige tackjens op een stam steekt/ om datter een van allen gelucken mocht/ soo daer misschien een niet wel geluckte.

Maer op dat men weet wat kracht somwijlen in de dingen ghelegen is/ daer nae een ander dingh aerdt / moet men de de oorzaeck plaats geven: Hoewel som- wijlen het een batten sal/ en 't ander niet/ upt oorzaken dat het meerder althjdt over het minder heerscht. Hier op sou dese na- volgende Histoze niet qualijck slaen. In den Jare 1600 heeft men binnen Lubeck een groot Persoon gesien/ welck een bzeeden/ grooten gras- groenen baerdt gehad heeft/ welck buyten alle konst ghewassen is/ daer beele haer over verwondert heb- ben; en obermits sy een koper- slager ge- weest was/ wierdt van de geleerden ghe-

oordeelt / dat het koper daer oorzaeck van gheweest sou zijn: maer men siet dat alle koper - slagheres gheen groene vaerden hebben / en dewijl het selve niet alsoo gheschiet / komen soodanighe vaerden niet van't koper en haren rook voozt komen.

Indien men hebben wil dat de roosen een goeden roock sullen hebben / maecht dat knofoock soo nae by de wortelen van de Roosen staet / dat het malkander raekt / dan krijghen de roosen een stercker roock / als oock de Telyen: sy wassen beyde schoonder en lieflijcker op: want de roosen / Lelien / en knofoock hebben een bysondere sympathia, of verhoogene vriendtschap onder malkander.

Als men Roosen in de winter hebben wil / neemt men de knoppen van de Roosen / eer sy open gaen / en legtse in een pot / welck men in een kelder of koelen kuyt set; en wanneer men de selve hebben wil / legt mense op een Oven / of in warm water / soo ontsupten de selve.

Het xxiv. Capittel.

Hoe men de Boomen bewa- ren sal.

Het is nu niet ghenoech dat men een Boom weet te planten op elcken sapsoen van het Jaer / maer dat de selve oock wel bewaert blijft. Want misschien sou men sijnen arbeydt vooz niet gedaen hebben met groote soege.

Eerstlijck moet men wel op Jonghgeplante boomen passen / soo voozen verhaelt is / dat se de wind / noch beesten niet beschadigen.

Daer na moet men wel toessen dat haer van spinnen / rupsen en ander ghewoont geen geweld geschiet; of dat men haer te hulpe hoijt.

En derden zal men geen Boom quetsen / dewijl hy bloeyt / want dan is de selve op het alderwacste / oock in den Herfst / want dan alle de kracht na de

wortel getrocken is / daer men dan met haer handelen mach / maer inde Lente kan men met de stammen handelen / ondertuschen magh men de uytspuytels / welck van de wortel afkomen / wel af snyden / om dat de selve de Boomen van haere sterckte berooven / en oock vooz roovers gehouden worden.

Men sal oock alle jaer in den Herfst onder om de wortelen een graf maken / en goeden outen Hoep-mest daer om leggen / en alsoo open laten staen om dat de Wintersche vochtigheyt aen de wortelen komen zoude / en haer verberschen / op dat sy / indien inde Lente geen regen viel / haer tegens den Sommer beschermen konnen: maer men moet de Mest niet te nae aen de wortelen des Booms leggen / en daer mede omgaen / gelijk ick van te voren geseyt heb.

In de Lente moet men de Rupsen nesten wegh-nemen / en de doxe tacken afhouden / op dat de selve daer na de andere tacken in het af houden niet beschadigen / alse vol vruchten hangen.

Men sal de Boomen van Martini of tot aen de Dasten snoeyen / alle de waterscheuten of houden / want soo langh als het sap in den wortel is / wordt de Boom niet beschadicht. De Deere Boomen magh men wel een weynig later snoeyen als de Appel Boomen / om datse soo vooch niet bloeyen. Men moet de half doxe tacken van de Deere Boomen wegh nemen; want sy behemen het boetsel van de goede so lange sy noch groente by haer hebben / gelijk een oudt man / welck by het vuyt sit / geen voozdeel doen kan / en niet te min eten moet.

Ontrent Martini worden de wortelen geruynt om de Boomen / dat blijft soo de geheele Winter open / en men legt een weynigh Mest en Nerde om de wortelen / tegens de Dasten wordt de put weder toegesmeten.

Indien men de Boomen in den Herfst niet Mest / zal men haer ten minsten in

Februario of Martio om de wortelen een wepnigh lucht geven / dan krijghen zy vochtigheyt van regen / en krijgen nieuwe krachten / en wassen wel.

De Boomen welck in Leem-achtigen grondt staen / Mest men alle drie of vier jaren maer eens. Om koude, veyte gronden neemt men Paerde mest / of Berckens mest: Maer op zandighe gronden hoe mest. Indien men menschen dreck hebben kan: Op sornnige plaetsen doet men ook As aen de Boomen.

Schaeft alle jaer in April de dicke schorsfen van de Boomen / op dat zy weder jongen krijghen / snecr dan op die quetsuren te sey mest.

Men moet oock allen Most / Rijfjes / uytsprijetsels / waterscheuten. en anders van de Boomen snoeyen / op datse de selve niet bederven.

In Junio magh men de sprjetsels der jonge Boomen af snijden / op dat de stam dicker en stercker wordt / en daer men eenighen tackt afgehouden heeft / zal men op de selve plaets salf van koepe mest smeren / op dat die plaets weder glat / en met het ander gelijk is.

Het xxv. Capittel.

Van het af-plucken des Oofts.

Gelijk alle dingh zijnen tijdt heeft / moet men oock dat Ooft / welck langh leggen zal om te duppen oock op zijn rechte tijdt af plucken / men moet de Appelen niet ober-rijp laten worden: want als de karnen zwart beginnen te worden / zijn se rijp. Men moet langh leggende vucht met schoon weeder / en in het afgaen van de Maen af breeken: men houdt het daer vooz / dat het gene welck in de wassende Maen afgebroocken wordt haest verrot. De af-gepluckte Peeren duppen langer als de af-geschudde: Daerom moet men bysondere Instrumenten daer toe gebnycken daer men niet wel by komen kan.

Alle Ooft welck lang duppen zal moet in keel en droogh weder gepluckt worden; welcke Appelen men op solder legt / en wanneer het begint te vriesen / wordt daer een wepnigh stroop opgedeckt.

Het xxvi. Capittel.

Van menigerley Aerdt der Hoven.

Het ware wel goedt en te wenschen / wanneer het moghelijk was / dat men in de beschrybinge der Hoven / een rechten Methodus houden mogt / maer het selve hangualijc geschieden / om dat elck mensch sijnen sin heeft.

Sommige houden het vooz een onnodigh dingh dat men een Hof heeft / eenige vooz een moepelich dingh. Andere daer en tegen houden een Hof vooz een prouffijtelijck en zeer hoogh nodigh dingh / dat men een Hof heeft / om alderhaade dingen wil / welck een goedt Hups-vader in zijn Hups-houdingh van noode heeft / soo hy geen arm Hups-houder wil zijn / en aen veel dingen gebreck hebben / want althijt kan hy in tijdt van noot tot sijnen Hof vluchten: Daerom hy de Boomen daer van geen danek weten moet / als hy de selve aensiet / en vuchten daer van plukt / maer den Almachtigen God / welck dooz soodanighe middelen / de menschen vuchten doet hebben. Wat isser nootsaekelijcker als terstondt uyt sijnen Hof een Moes / Kool / wortelen of knollen te halen / of oock de een of de ander Disschen uyt de Disscherp / welck om den Hof gaet / als men van goede vrienden besoght wordt.

In een Hof heeft men niet alleen / tot noot / saekelijckheyt des menschen leven streck ende / maer oock andere dinghen tot vermaeck: gelijk schoone Bloemen van couleur en reuck / oock andere medicinale kruyden van verscheyden krachten en roock / die ick alstemael haere bysondere plaets wou geven.

De oude Romeynen en andere hebben oock sommighe Hoven gehadt die alleen met bzeede paden / groent van Weesjes / geblochte groene gangen / galberjen en heggen voorzien waren. Eenige daer en tegen hadden niet anders in hare Hoven als alderley soort van Bloemen / daer alleen het oogh en den roock mede verbult wierden; maer ick sou het oock niet de smaect houden; en een Hof ordineren daer men alderley Ooft in hadt / als Appelen / Peeren / Pumpen / Karffen / Aooten / Quace-peeren / Mispelen &c. 2. Alderley Koken-krupden en gewassen als Kool / Wortelen / Knollen / Ajuyn / Salaet / Petercel / Beet / Karvel &c. 3. Oock een plaets met schoone Bloemen om het gesicht te verheugen. Ten 4. oock een plaets daer alderhande lieflijcke wel-ruppende medicynen tot gesontheyt der menschen en beesten in hare ziekten te gebuyken in geplandt stonden / een plaets met Asparagi / alderhande Besien wit en Rode gelijcker zijn te binden. Dit soude men altemael in eenen Hof hebben konnen.

Men moet oock wel waarnemen / so het mogelijck is / dat men een loopent water zijnen Hof heeft / om des Somers de dozzige Krupden en Boomen / welck by nae door de hitte des Soms versticken / te bevochtighen / op datse niet t' eenemael versmachten: Dit is mede een toepadt om versch water in een Disscherp te krijgen / welck men in den Hof hebben moght.

Oock kan men tot vermaect eenigh gebogelt in den Hof houden / als Fasanten / Kroz-hoenders / Daewen / Calcutische-hoenders / by soo verre de Krupden van haer niet beschadicht wierden.

Daerom zal men dat bevlctigen / dat men een wackere dooznen Hegh om den Hof heeft / al is het datter een graft om gact / om daer voor noch eenigh ongediert te heeren.

Ook zal men altyt goede kleyne Kroepmest in den Hof hebben / welck men in

tijdt van noot by de Krupden en Boomen gebuyken kan.

De Krupden moet men een byjen / open Hemel geben: Want de warme lucht niet schaden kan / maer is haer leben.

Men moet de zaden / welck men weder zaeyen wil / plucken alse rijp zijn / dyoog / en geen vochtigheddt meer by haer hebben / op dat men nu weet of het zaedt oock te oudt is / het welck men van een ander heeft / moet men na de Waerte voelen / het selve op-bypen en bezoeken offer yet wes meel in is.

Men moet oock wel letten dat men de Krupden vlytigh verplant / welke met planten vermeerderd en verbeterd worden / als oock welck men altyt weder zaeyen moet / en welck maer eens van noode hebben gezeyt te worden.

Alles wat men zaeyen wil moet in de wassende Maen geschieden / uytgenomen de Erwitten / welck men in de afgaende Maen zaeyt.

Men moet de Bedden wel reynighen met hercken en anders / daer men goedt zaedt op zaeyen wil / op dat het onkrupht het goede zaedt niet verstickt.

Daer de Krupden te dick staen / moet men eenige uyt-plucken / op dat zy malkander niet verdringen / en de een des anders was dom belet.

Hoe de Krupden meerder verplandt worden / hoe meeder zy haere wildigheyt verliezen / en lieflijcker worden.

Wanneer het een strenge Winter is / moeten de jonghe planten met strop bedeckt worden / om datze niet uytbryesen zouden.

Den Hof moet styver gehouden worden van Kupsen / Slacken / Slangen / Mupsen / Werdt vloeyen / Mollen / en ander ongediert meer.

Die Wortelen uytgraven wil om lang te houden / moet sulcks doen als het loof / of de bladeren afvallen.

Alle bloessenen zal men oplezen wanneer zy open zijn / en niet wanneer zy afvallen.

De Krupden verliezen ghemeenlijck haere kracht na drie of vier jaren.

Men moet de Krupden / welck in de Son of anders ghedrooght zijn / in een sackjen vast dicht binden / op datse haren roock en kracht niet verliezen.

Indien men Woztelen / Krupden en Bloemen over Winter verseh en groen houden wil / moet men de selve in sijn zandt leggen / of in water ; maer die men drooght bewaert / moeten in donckere hoeken leggen / op dat de Son daer niet by en kan.

Die Krupden bergaderen wil moet het vooz der Sonnen opgangh doen.

Het zaedt van Nijm en Loock blijft best wanneer het des Winters in sijn hupjes blijft. Inghelijck zijn de Turksche Boonkens oock beter om te planten / wanneer zy des Winters in hare schellen blijven.

Alle dinghen welck men bewaren wil moet men in het afgaen des Maens bergaderen / en in klaer helder weder.

Alle wilde Krupden / Bloemen / Woztelen zijn stercker van naturen / dan de tamme / en oude de selve zijn de gene beter welck op de Bergen staen / dan op laag plaetsen.

Het XXVII. Capittel.

Van Rosmarijn.

De Rosmarijn is een kostlijck ghe-wasch / dat men oock om zijn waerdighheyt een bloem noemt / hoe wel ick billich oordelen zou / dat men de Bloessen desselfs alsoo behoorde te noemen. De selve wil lucht hebben / en wozyt alsoo ongheweect. Wanneer in Martio de Rosmarijn inden Hof fraey groen staet / en boven fraey uytgewassen is / snijdt men de schutjes af / en legghet in vers water / en steectse daer na wel na de ooyde in warte / vruchtbare Aerde / daer krijghen zy wortelen en wasschen met split de

tackjes onder op / sommige steecken daer een gersten koozntjen s in / om dat daer te eerder wortelen aen zouden komen.

Ik heb gesien dat men sodanige scheutjes onder den drop van het dach by en Back-oven gheset heeft / welck seer wel wiesfen : want het regen-water beter is als ander water. Daerom beklivense oock op natte Somers alderbest : men moet wel op passen dat men het gras en ander onkrup van haer keert / op dat haer het voetsel van den wasdom niet benomen wort ; gelijck men oock met alle andere krupden doen moet.

Item wanneer men twee tackjens onder van malkander scheurt / en die in de Aerde steect / de selve wasschen wel : men moet de Rosmarijnen boven besnoeyen / datse wat bzyedt onder uyt spruyten / en niet al-te-seer in de Locht op-schieten.

In het eynd van Mart bloeyt den Rosmarijn / dan moet men de bloessens af-trecken / anders wascht hy niet : Men neemt hem 8 daghen nae Michaelis uyt : want of hy een kleyn Dorsken of twee krijght dat kan hem niet schaden. Men laet de selve uyt-ghehaelde Rosmarijn in backen of potten soo langh in den Hof staen / tot dat men bezyest is vooz Dorsf / soo krijght hy ondertussen som wijlen reghen / en wozyt verquickt. Als de Dorsf begint / draeght men de selve in de kelder / of in een stoobe daer somwijlen een weynigh warmt in komt. Maer die veel Rosmarijnen hebben settense in een ledige stoof / daerse somwijlen wat buys in doen / als de winter strengh is : want al-te-groote warmt zou de Rosmarijnen beschadigen ; maer althijt willense Locht hebben ; want alse den geheelen winter in de kelder staen / en gheen Locht hebben / zo verderbense. Het beste is dat men de selve in de stoven houdt / en een weynigh water daer beneven houdt / om een weynigh hitte te maken / zoo haest het begint te vriesen.

In de Dasten haest men de Rosmarijnen

nen weder upt de stoben / om in den Hof te zetten : maer men moet rekeningh maken dat men de selve niet van noode heeft te decken. Om dat na onse U: Vrouwen dagh gheen Hofmarijn doot vziest : maer indien men de selve eerder in de Locht bracht / moet men in de Woest decken / of weder in de stobe braghen ; daerom set men hem maer in de eppen potten of bakken bukten / daerse in gheslaen heeft / om weder in huys te konnen bzenghen / als 't ter op aen komt.

Ten laetsten set men den Hofmarijn in goet zwart Landt / wanneer het geregent heeft / en dat tamelijck diep / de aerdt onder de woestel maecht men sijn ; daer nae sproft men daer aert ober / en daer weder een wepnig korte koop-mest of Schaepsmest ober / en op de mest weder Herde / welck men een wepnigh vast treedt / soo wassse wel.

Het XXVII. Capittel.

Van Saly.

DE Saly wordt alsoo gheplant / men treckt de scrupcken van malkander / settende de selve op repne Bedden. In de winter bedeckt men de selve met stroo dat de Woest haer niet beschadighe. De steen kan haer niet schaden / om dat het daer onder warm is. De Saly moet niemant ghebruycken vooz datse gewassen is / om redenen datter feynighe dieren ober kruppen. Saly beneemt het schudden en beven der leden / is oock goedt vooz den slagh en andere siekten.

Men verplant de Saly in Martio / op goede Herde. Op de eppen manier krijght men Yzop / ruyt / munt / balssem-kruyt / witte en blauwe Helpen / wanneer haere wortelen van malkander gescheurt worden / en in veel scrupckjes verbeelt ; om de wortelen moet men koop-mest strycken / en dan in goede aert setten.

Spica wort op de eppen manier geteelt

als zaly ; maer op het eerste Jaer moet men de selve fraey besnijden / datse niet bloeyt. Van woestse bzedt niet veel tackjens / en bloeyt wel. Daer nae verplant men de scrupcken op het naeste Jaer / gheelijck het ghebruyckelijck is : Men treckt de scrupcken van malkander / en verplantse / gheelijck de zaly.

Nota : Alle krupden / welck men tot spijs ghebruyckt / moeten eerst wel klaer ghewasschen worden : als sakael / kers / zaly / peterzely / en dierghelijcke / om redenen van het ober-kruppen van feynighe gebiedt ; waer toe dient dese navolgende Histoerie / om mijne verstantingen te bevestighen.

Het is nu ontrent 27 Jaeren gheleden / dat te Wesel een Soldaet / aldaer in Guarnison leggende / op een vooz-middaghe met sijn Boter-ham / by een groen-wijf stont : upt welckers manden hy het een en het ander tot sijn Boter-ham nam ; (maer dese krupden waren niet ghewasschen.) nae een uy blijft desen Soldaet doot / en was te vooren zoo gezondt als een visch. De Medicijn-meesters de oorzack-willende weten / van zoo subijten doot / hebben den selven gheopent / en bevonden / dat hy vergift gegeten had ; het welck sy oordeelden op die ongewasschen krupden doecft te sijn / welck hy genooten had / om dat hy (nae het oordeel van het warmoes-wijf / niet anders genoten had) als krupden / die men gewoon is tot een boterham te ghebruycken.

Het XXVIII. Capittel.

Van Yzop.

DEN Yzop wordt ghezaept / en met scrupckjes verplant / en is een profytelijck kruyt in huys vooz een quaden hals / oock purgeert het de boest en longen van phlegma ; bysonder wanneer de selve met honigh gesoden en ghedzoncken wordt : als oock met bygen : Daerom

is het selve oock goet voor een zwaren a-
dem/ als men het selve by tijts geschuypt :
Item voor een ouden hoest / en maect een
sehoone verw in het aengesicht.

Het xxix. Capittel.

Van Ruyt.

Hoewel Ruyt zwarte zaaden draegt/
teeldt men de selve nochtans door
voort-planting/ gelijk zal y : men bzeekt
een strupck in veel verscheyden deelen met
een weynigh wortelkens : men besrijckt
de wortelkens met Kooijen mest / en set se
in goede aerde. De selve kan de Winter
wel uytstaen / want zy vries niet uyt /
maer blijft altyt groen. Oock wordt de
selve in de Hondts-daghen van de hitte
niet beschaadicht / maer behoudt haer
eyghen groent / kracht en werckingh /
en waer zy maer eens in een Hof op-
gequeect is / daer blijft se wel alle jaer /
gelijk oock de betonie / wanneer daer
maer geen voutwen ober gaen welk hare
menstrua hebben. De ruyt scherpt het ge-
sicht / maect subtyle herssenen. Wan-
meer de selve koockt / en het huys met het
selve water besprenght / soo vergaen de
Blopen. Den Dugenboom heeft de ruyt
seer lief en wascht daer gaerne beneffens.
De selve is oock een seer goetd recept te-
gens alle vergift / en verdyjft oock alle se-
pniugh gediert.

Het xxx. Capittel.

Van Blauwe en Geele Vyolen.

Blauwe Martsche Vpolen / anders
Hyacinthus genoemt / werden maer
eens strupck/wijs geplant / dan blijven se
altijt / en vermeerderen gelijk de Herd-
besien.

De geele Vpolen / welk hooger wassen/
worden oock gezaepdt / en daer na met

strupcken verplant / en moeten in de Win-
ter met stroo bedeckt worden tegens de
Doyst / maer de sneeuw beschadigt se niet.
De Blauwe Vpolen stercken de Herse-
nen door haren roock / wederstaen de bron-
kenschap / benemen Hoofst-peyn / en nemen
het begin der sware zieckte wegh.

Het xxxi. Capittel.

Van Majoran.

Dit is profijtelijk krupct in Huys / en
wordt door zaedt opgequeect / wast
lichtlijck / heeft een goeden reuck / en is seer
goetd voor het hoofst.

Het xxxii. Capittel.

Van Lavendel.

Dit wordt strupcks-wijs verplant /
na dat het gezaept is / en des Win-
ters om de Doyst met stroo bedeckt : om
dat het lichtelijck bevries. Het is goetd
regens den slaggh / en beschadigt de nae-
ste krupden met zijn heete natuyt.

Het xxxiii. Capittel.

Van Thymiaen.

Dese wort oock gezaept en geplant / en
is een subtyl dingh.
Men heeft in Dranchrijck Chymiaen /
Lavendel / en Kooismarijn met hoopen in
het wildt / te weten in Provance en Lan-
guedock. In Delphinaet heeft men Koo-
hoenders / die in vleesch / vederen en smaect
de anderen ongelijk zijn / met roode oog-
gen en voeten / welck men seggt by dese
krupden te groeijen.

Het xxxiv. Capittel.

Van Melissa.

Dit is een Kruyt/ en daer het eens ge-
zaept is/ is het niet meer van noode /
want het vermenighvuldicht. Men
noemt het *Spem*-kruydt; en om dat de
Spem het selve seer beminnen/ wordense
Honingh-bloemen genoemt of *Meliphyl-*
lon. Een byhouwer moet *Melisse* / *La-*
vendel en *Spica* om sijne *Sp*-korven heb-
ben/om dat de *Spem* wel rupckende krup-
den beminnen / en daer na te beter *Honig*
hebben.

Het xxxv. Capittel.

Van Poley of Pulegium.

Dese planten men oock strupckswijse
in de *Hoben*. Daer uyt maecht men
Oly en water teghens seer veel zieckten
dienstigh. *Poley* verwarmt en dzooght
uyt/ daerom is hen seer goet voor de oude
podagra. Item voor onmacht / wan-
neer men ymant *Edik* voor de neus hout.
Item in wijn gesoden is het goet voor de
mage.

Het xxxvi. Capittel.

Van Kool.

Dese heeft men *Groen* / *Wit* / *Koodt* /
Item *Savoy's* en *Bloem-kool*. De
Groene is oock sommige gekrolt/ sommi-
ghe slecht / en konnen tot in de vasten toe
goet zijn / en krijgen schoone spuyten na
mid-winter om te koken. Men zaept al-
le *Kool* in *Martio* / en plant hem *S.*
Olof en voor *S. Jan* als het regent / en
in het landt / en kuylen / men volkse alle
twee of drie weecken wat aen / op datse
niet al te hoogh schieten.

Men zaepdt oock wel *Kool* planten in
Augusto / welck men des *Winters* deekt/
en in *Martio* verplant / daer men dan
S. Jans *Koolen* van heeft. Men kan
hier niet wel zaet van *Bloem-kool* win-
nen / om dat de selve warme loecht van na-
de hebben / maer *Savoy'sche* kan men in
een pot of anders in de kelder houden / en
tegens de *Lente* weder uytsetten / om zaet
van te krijgen.

Hoe men suyre Kool inlegt.

Men snijdt de *Koolen* in kleyne stuc-
ken / of stampse met een *Toback's*
mes / tot dat men soo veel heeft als men
wil. De *ton* / daer men de selve in setten
wil / bestrijcht men met zuur deegh aen
den boodem / daer men dan een laegh *kool*
van een handt breedt in legt : Daer na
stroot men zout daer over / en weder een
laegh *kool* / tot dat men genoegh heeft.
Oock legt men tusschen die selve lagen
wel biereendeelen van *koolen* dicht by
malkander gelept. Als men nu op de lae-
ste *hoben*se laegh zoudt gestroot heeft /
treedt men de *kool* met voeten vast in op
een planck / op datse onder het nat zouden
staen / of soo daer niet genoegh uyt komt/
giet men daer schoon water in. Ten laet-
sten besmeert men het deeksel daer boven
op oock met zuyrdeegh / en leggh daer ge-
wicht op van stenen en anders / dat de
kool onder peckel staet / men setse veertien
dagen in den hoek van den haert / dan be-
gintse zuyr te worden / daer na setmense in
de kelder / alwaerse blijft.

Als men daer nu van eten wil / schept
men daer uyt / en legt het deeksel met het
ghewicht daer weder op / datse onder pe-
kel staet. Men neemt dan *speck* / *woest* /
runt's en *schapen* vleesch daer men dese
suyr-kool mede koocht / welck men eerst
wat in laenw water afwassen moet / en
alffe seer langh in de pekel ghestaen heeft/
wat laten wycken in laen water.

Het xxxvii. Capittel.

Van ajuyn, loock en porrey.

Loock/ porrey/ ajuyn woxt in Martio gezaept / en men wepcht het zaet eerst wel in water daer koop-mes in gewepcht is/ of oock in ael / welck uyt de mes-hoopen dzyupt / laet het zaet daer eerst in kiznen / en dan weber een weynigh dzoogh worden / zaepdt het dan / soo zal het wel zijn.

Men mach oock wel kool / en peterseyp onder den ajuyn en porrey zaepen / want het de selve krupden niet en deert.

Den ajuyn is goedt vooz de maegh / en dzyiben het phlegma uyt / daerom zynse de gallige menschen niet goet.

De knoosloock is goet tegens alle fenijn / en byzonder wanneer men onghesont / en buyl water gedoncken heeft : want het is dzoogh / en verwermt de maghe / so dat de koude des waters gheen schade doen kan.

Daerom is de knoosloock zeer goet vooz de gene welck reypen / en menigerly dzyank dzyinken / oock vooz de Zee-lupden / welck van het buyl water de scoybut krijghen : is oock goedt vooz beeten van dolle honden / wanneer de selve daer op ghesmeert wozydt.

Men zal de knoosloock verplanten wanneer de Maen in het af-gaen is : Dan wozydt hem sijnen natuerliken stercken reuck benomen / soo dat hy niet stinckt.

Het xxxviii. Capittel.

Van Mir-edick of Raphanus

Major.

Dese plant men aen het eyndt van den Hof / steekt met een hout een gat in u toe-bereyde plaets / daer in steekt uwen wozytel / soo datter boven op noch dzye

vinger dick aerde komen mach / men setse een trede van malkander : men treedt de aerde vast op het in-ghestecken stuckjen mir-edick / soo waschtze wel. 3 Weecken naer Michaelis / treckt men hem by het eyndt uyt / en is zeer goedt : Wanneer de bladeren af beginnen te vallen / wozydt te kennen ghegheben dat hy rijp is. Men plant hem omtrent Marien bootschap.

Wanneer de Mir-edick op-ghegraven wozydt / en seker is / en wozydt in een pot gedaen / en in de kelder / of in den Hof ghegraven boven met een dixel datter gheen Aerdt by kan komen / (anders zenuw hy uyt-wasschen /) blijft hy winter en somer goedt.

De mir-edick / gelijk de mostaert / is goet vooz apoplexia een epilepsia / de selve purgeert de herffenen / en helpt de spijs in een koude mage verdouwen.

Den raphanus minor, of radijs / is goet teghens het vergift en wozyden : want so men een stuckjen op een scoypien legt / sal hy sterben : Daerom sal niemant den beet van een scoypien deeren / als hy radijs gegeten heeft / oock is het zaedt goedt vooz de wozyden der kinderen.

Van Venckel.

En Hups-vader moet oock Venckel in sijn Hof hebben / want het seer goet vooz de ooghen is / alsmer water van maecht.

Het zaedt wozydt in de Lente ghezaept / soo haest het warm begint te wozyden / en wascht lichtlijck. Wilt ghy dat de Venckel zoet zy / suijdt hem in de winter boven af / en bestropt hem met koop-mest / soo sal hy frap op-wassen / en zoet zijn.

Als yemant quade ooggen heeft / so datze hem beginnen toe te wellen / die neemt Welck van een Vrouw welck een knechtjen supght / en hooch Venckel-zaet daer in tot dat het een haesjen wozydt / of by / en legt het alsoo warm op het oogh / hy sal wonder vernemen / hoe haest hem het

oogh weder te recht sal komen. Maer zoo een Vrouw dit gebreck heeft/ moetse Melck hebben van een Vrouw welck een Meysjen sijngh.

Het XL. Capittel.

Van Komkommers, en Augurkus.

Dese worden in de May gheplant (maer de Augurkens 5 weken later/) en zijn verkoelendt/ waerom de selve in de Honts-dagen met Oly/ edick/ sout/ peper en ander toe-kruyt gegeten worden. De Augurkens worden in-geleght om by gebræet te eten. Men leghtse alsoo in: eerst leght men een lage van Denckel en Persicke-bladeren/ of Wijngaert/ dan een lage augurkens/ dan wederom een andere laghe venckel/ etc. en dit over de tweede reys/ tot dat het vaetken vol wert. Daer na maect men een sout water/ ghelijck daer men vis in koocht/ dat men daer over giet/ en een steen boven op om onder pekel te blijven.

Sommige bespreughen de Augurkens eerst met edick/ en laten se een dagh 2 of 3 staen.

Daer nae doense als boven geseyt is.

Sommige doen oock sup-deegh op den bodem van het vat.

Anderen doen by haer kruyt. oock specerijen/ als soelp en naghelen/ oock welrupckende stercke krupen/ als Rosemarijn/ tymus etc. en gieten ten laetsten daer wijn-edick over/ maer ick geloof dat de selve te seer schimmelen.

Het XLI. Capittel.

Van hop.

Een Hops-bader sal oock een stuck van een Hof tot een Hop-hof maecten/ het welck hem niet alleen tot het vrouwen/ maer oock tot andere dingen vorderlijck

wesen sal: want als men hop op een goede merckt in-koopt/ kan men een Jaer of twee daer nae/ by quaect ghewas/ daer groot voordeel mede doen. Maer men moet daer plancken of andere dingen opleggen dat de Locht daer niet wel by kan komen.

Den hop waseht gaerne op een vochtighen/ geplen/ vetten bodem/ en zwarte aerde. De stocken des hops schieten onder veel kleyne spruyten/ daer men gheen voordeel van heeft/ en die men Jaerlijckswegh snijdt.

Men moet oprechte/ goede stocken hebben/ en wanneer men die in de lente heeft/ of soo haest men in de aerde komen kan/ sal men de selve stocken de kijnen of uyt-spruytels benemen/ die rondom haer uyt-schieten/ sommighe houwen se met scherpe yser af/ of stekense in de aerde met schuypen af. Men graeft een diepe wijde vooz/ dan neemt men 7 of 8 sulcke uyt-spruytels/ (sommighe wel een heele hant vol/) men bindt se t2 samen/ en set se met de toppen om hoogh. Dan stroyt men daer aert over van die vooze/ daer over dan wat korte mest/ en weder wat aerde/ en men steeckt by elcke hoopjen hop een stock/ op dat men sien kan waer hop staet.

Men neemt soo veel uyt-spruytels by malkander/ offer eenige niet op-quamen: want alser maer 3 of 4 by een stock komen dat is genoegh. Het eerste jaer laet men die staen/ want sy nae gronts ghelegentheydt een el of 2 hoogh op wassen. Het tweede Jaer moet men rondom de stock graben eerste kijnen/ op dat de kracht niet in de wortel gaet/ maer om hoogh treckt.

Men maect een yseren groef-yser/ daer men 3 voet diep mede in de aerde graben kan om stocken by elcke hop-stock te stecken/ 7 of 8 stocken om een hop-stock maer wat van malkander/ soo dat de Son daer door kan schijnen om te maken dat de hop rijp wordt. De hop heeft de natuer dat se om-malkander begint te winden/ so haest

3p boven de aerde komt / dat mense met grooſe moeyten nauwelijcks weder van mal^k anderen trecken kan. Daerom ſal men daer op paſſen / dat men de ſelue eerſt om de ſtaecken leydt / en den wegh wylt / welck men hebben wil datſe gaen ſal.

Maer de andere op-gheſlagghen kijnen moet men als onnut van den hop-ſtock af-ſnijden / deſe eten de ſcoepen gaerne. Oock maect men daer een gheſonde Sa-lade van / als men de ſelue eens opkoocht / en dan met Oly / Edick / Peper en ſout eet.

Alſe nu de ſtocken ten halven upt zyn / moct men de hop-ſtocken weder met ſtroo of anders aen de ſtacken houden / op datzeniet in malkander vleychten / op dat men haer met grooſe moeyten van mal-kanderen niet behoeft te trecken.

Als de ranken nu de ſtacken ten eynden zyn / wylt men haer na een anderen ſtaeck welck zo ſeer niet bewaſſen is.

Om St. Jacob plagh den hop te bloeyen / en krijgghit klepne kitopkens / waer upt men oordeelen kan offer veel of weynigh hops wezen zal na dat hy bloeyt.

Den hop blijft alſoo ſtaen tot omtrent Egidy dan wordt hy rijp / het welck men weten kan aen ſijn ſtercken reuk / en wan-neerſe een menſch in den kop treckt.

Als men de hop af-neemt / ſnijt men de ranken een elle hoogh boven de ſtang af / en treckt den hop op de aerde met ranck en alles / en wint de hop ſoo verre alſe hop heeft van de ſtacken / en ſnijtſe op malkan-der / tot dat men een burry vol heeft / maer ſoo de hop boven in malkander verwert is / moet men de ſelue ſtaeck te gelijk upt trecken / en dan boven van malkander ſnijden / en daer nae van den ſtaeck win-den.

Als de hop te groen geplocht wordt dat kan men wel ruycken / want hy ruyckt noch ſeer grafachtigh.

Als men den hop in-geboert heeft / zal men hem terſondt af-plucken / want hoe men de ſelue minder roert hoe beter. Men

ſnijt de pluckers ſtucken van 2 ellen lank booz / en ſo leght men haer een hoop booz / op datſe niet van node hebben op te ſtaen / maer aen het plucken blijven.

Alſe af-gepluckt is leght men de ſelue te dzoogen / maer niet al te dick / op dat de ſelue malkander niet verſticht / of ver-muſt / en dzoogh worden mach.

Alſe dzoogh is dekt mense met een ſep of anders / op dat den reuck niet vergaet / dan daer nae in tonnen / en dicht toe ghe-deckt.

Men moet wel gade ſlaen dat de ker-nen en het geel meel daer niet upt valt / want het ſelue is een vierde Schepel zoo goedt in het bier / als een heel ſchepel van het ander.

Als een ſtaeck wel bewaſſen is / de ſel-ve kan een half Schepel af-bzenghen / het welck gheen klepne boozdeel gheeft / alſe duy^z is.

Het xxxxi. Capittel.

Om S. Jan mid ſomer Melonen
en Comcommers te hebben.

MEn moets in een back zetten daer die of vier voet Paerde-mest onder is / en 3 a 4 vinger Nerd boven en decken de back des nachts in februario toe / of als het koudt weder is / tot dat het in April begint te komen of in het eerſt van May / dan laet de back open / en men zal vzoegh ſodanige vruchten hebben / maer ſoo het dan noch ſomwijlen hout onder-tuſſchen regenden / zal men de ſelue met een kool-bladt of anders decken / op datſe niet geet worden of af-vallen.

Het xxxxiii. Capittel.

Om midden in den Winter bin-nen acht dagen Asparges te hebben.

Eerſtijck maect men een bedt van warmen langen Paerde-mest maken

van vier voeten hoogh / en vier voeten bzeet / en soo laugh men wil / de selve mest zal men vast op malkander treden / en met water begieten soo wordtses haest werm. Daer na zal men drie of vier Asperges strupcken / of soo veel men wil / uytgraven / doch men moet aen de Asperges strupck een doedt Nerdt in de dichte en bzeete en lenghte laeten / de selve in een koperen ketel met lichte Nerde setten soo diep alffe te voozen in den Hof ghestaen hebben / en moet het selve kopere vat een voet diep / en twee voet wijdt zijn / en onder in den bodem veel klepne gaatjes hebben / op dat de warmt dooz silche gaetjes dzinghen kan / daer nae sal men het selve koperen vat soo diep in dese messen setten alffet hoogh is ; en over het selbige bogen maken / en een ouden doeck spannen / en daer over een knp hoogh warme paerde-messen doen. Indien de mest aen den ce-nen kant verkoudt is / sal men hem aen den anderen bzenghen / en alsoo met den doeck en mest bedecken ; alsoo sal men na acht dagen midden in den Winter goede Asperges hebben.

Om in de Winter Asperges te hebben.

Indien men Asperges ober Winter in de kelder hebben wil / moet men in de kelder een bedt maccken van half dzoogh zandt / en half Schaep-mest / en dat onder malkander menghen / en meer begieten ; Daer na zal men de Asperges strupcken met aerde met al uyt halen / en op dat bedt in den kelder setten / en geheel toe decken / de selve oock in de Winter niet veel loecht laten / als dan sullense wassen en bequaem om te eten zijn : men zal de selve niet hoger dan een hant breecht laten op schieten : De selve worden in de kelder wat geel-der / als in den Hof.

Om te macken dat Asperges groot worden dat men de selve , en datmen deselve des Winters over behouden magh.

MEn moet de Asperges in een goedt landt setten / en Dupbe mest nemen / de selbige daer mede bedecken / omtrent een knp diep / soo wordense met geweldt aengedzeben. Wanneer men daer zaedt van hebben wil / salmen de gene behouden daer de Hoost-stok aengestaen heeft / ober Winter de selve laten staen : tegens den Winter zal men de mest / als gesepdt is / daer over decken / en breecht als de dup-be Mest leght / een horde daer ober decken / en doet op de selve horde Paerde-mest het welck alsoo staen zal tot in Martio ; Dan doet men de horde met de mest wegh / maer de Dupbe mest blijfter ober : Wanneer men nu meynt datse tamelijck gewasschen zijn / schabt men de Schaep-mest een wepnigh wegh / op datse soo veel te beter wasschen mogen.

Wanneer men Asperges zaedt zaeijen sal, en de aerde bereyden datse wel wassen.

MEn zalte in Paesch week / in de Volle Maen / des morgens omtrent acht uppen tamelijck dun / maer wel zaeijen in een goedt zandigh landt / wanneer de selve nu gezaept zijn / zal men het selve veldt een handt dick met korte gewzeben mest beleggen / alffe nu alsoo wasschen en opschieten / zalmense den gehelen Somer dooz snoepen / en wegh werpen tot den Herffst toe / dan zal men de selve een vierkante handt hoogh met mozwe mest vooz de vozft bedecken / en de selve veertien dagen vooz Paesschen weder onder boen : wanneer de Asperges nu weder lang opschieten / zal men de selve de geheele Somer dooz afsnyden / op datse groot en sterk inde Nerde worden. Op den toekomenden Herffst doet men weder als voozen. Op den derden Somer sal men dan goede Asper-

Wasperges hebben om te eten. Men moet de selve niet boven een Handt bzeet laten wasschen/ anders worden se hardt.

Wanneer men alderley zaden winnen zal.

DE zaeden sal men winnen op de Dole Maen vooz-middagh. Men kan wel aen het zaedt sien wanneer het tijdig is/ en het beste zaedt wascht op de Hoofstam/ het welck men wel bewaren moet.

Om Kool te planten, en wel te wachten, datse ichoon en smakelijck wordt.

MEN zaepdt de kool/ wanneer men in de aerde komen kan/ maer in het afgaen van de Maen/ in een weeck en vet Aerdrijck/ tamelijck dicht/ en wanneer de selve een halve voet hoogh is/ salmen se verplanten/ en de andere een voet of anderhalf van malkander laten staen/ en de uytgenomen in het krimpen van de Maen versetten/ en hoe dickmaelder men de selve beret/ hoe schoonder zy worden/ en wel-smakender/ en indien men soo veel plaets heeft in den Hof/ dat men de selve in een schaduw en natte plaets kan planten/ dat de Son daer maer een halben dagh op schijnen kan/ soo wasschense groot. Men moet in de Somer het onkrump daer van keeren/ men zal doek een handt bzeet korte mest op de wortel leggen/ en een weynig daer onder schudden/ soo dat de wortel onbeschadicht blijft/ hoe dat men den kool meer plant/ hoe schoonder en welsmakender hy wort. De Geele bladen welck gaten hebben/ moet men vlijtigh afstrecken/ en wegh werpen/ anders wasschen daer Rupsen/ wormen en ongediert in: wanneer men in de Somer siet dat de kools bladen blacken krijgen/ en groen worden/ dat is een tecken datse vochtigheyt van noode hebben: alle

kool welck wel gegoten wordt/ wascht wel: want vochtigheyt en vette grondt is de selve van noode.

Hoe men Ajuyn smaekelijck maken sal, dat de selve soo feer niet stinckt.

MEN wepcht het zaet een dagh of twee in laeuwachtigh water/ en men giet het selve drie of vier mael des daeghs weder af/ en al weder versch/ op dat het zaet niet selijck smaect. Het selve sal men in het afnemen des Maens in een sandachtigen grondt zaehen/ en twee binger bzeet sijne mest daer ober stropen/ en soo het Landt vet genoegh is asch van koolen/ soo wascht den Ajuyn schoon. Wanneer zy een halve voet hoogh worden/ en te dick staen/ sal men se uyt trecken/ datse ruym een dupin bzeet van malkander staen/ op datse wasschen konnen. Men zal het selve zaet in de Lente zaepen/ soo haestlijck men in de Herde komen magh/ op dat de vochtigheyt des Winters noch in de Herde magh wesen/ doch ghelijck boozen gesepdt is/ in het afgaen des Maens: alle gewasschen welck geen zaden of Bloemen sullen draghen moeten in het wasschen van de Maen gheset worden.

Om een water te maecken, wanneer de wormen en ander ongediert, de Melonen en ander gewasch schade doen.

MEN sal nemen ongeleschten kalcksteen/ soo groot als twee vuyften/ deselve in een tob leggen/ en daer een Emmer of anderhalf water/ welck van het dach gedroyen is/ op gieten/ en een handt vol souts daer in werpen/ en wel onder malkander roeren/ als nu de kalck sich geset heeft/ sal men het water daer van gieten/ en alsoo bewaren: wanneer daer

nu Slec^{ken} en/Dozwen/ of ander ongediert aen de Duchten komen / salmen dat be-
repde water met een stropwis daer aen
snyten / dan vallen zy af / en komen niet
weder.

Om Roosen half wit en half root
te hebben.

Dekt de Roosen half / en laet een zwa-
bel-stoek aen het ander deel gaen / 30
sal de een helft wit / en de ander helft root
zyn.

Om vruchtbare Roosen te
maecken.

Wanneer de Roosen rijp zyn / neemt
daer het zaedt van / en zaeyt het in
Februario of Martio / gelijk men ander
zaet doet: Verplant de tacken daer van
over een Jaer op andere plaetsen/een voet
van den ander / en begiet die met laeuw
water aen de wortelen / 30 worden zy zeer
vruchtbaer.

Om te maecken dat de gezaeyde
Tcke-bloemen, tweederley
verw hebben.

Indien men hebben wil dat de gezaeyde
Tesse-bloemen tweederley verw krij-
gen/ neemt eenige koleuren en begiet daer
de bollen mede / welck upt-gekiynt zyn/
neemt de Aerde upt een hollen Epcken-
boom welck verrot is/ doe het in een test/
en set de upt-gekiynde Bol met het zaedt
een vinger diep in de Aerde / wanneer de
Maen in het af-gaen is / 300 wascht het
zaet in de bol onder malkander/ dan wer-
den de ghezaeyde bollen van verscheyden
coleuren.

Hoe men Krop-salade over Win-
ter hebben kan, als oock, wanneer
men de selve uyt-setten, en
zaeyen ial.

Wanneer men goedt zaedt heeft tot
Krop-salae / sal men het selve om-
trent Johannis zaeijen / de selve blijft
jongh tot in den Herst / van dese sal men
eenighe in de kelder setten in tamelijck
droogh zant / dat zy niet verrotten/so kan
men de selve in de kelder behouden tot de
Lente/wanneer men vooz geen voozt meer
verbaert is/ sal men de selve met de Wol-
le Maen in den Hof op een vette wel ge-
meste grondt setten/ en opschieten laeten /
oock daer yetwes om pooten datse van de
windt niet om verre geworpen worden.
Omtrent Joannis is het zaet rijp/ dat is
geheel wit / en de knop geel / en wanneer
de windt het hayz boven afgewaeyt heeft/
neemt het op / en soo het by vollen Maen
geschiet / is het goet om Somers mede te
spijzen.

Men sal zaeyen acht dagen vooz Paes-
schen / en by volle Maen des mooghens
vooz seven uppen in goede vette Aerde / en
wanneer de selve drie of vier bladeren
heeft / sal mense in een nieuwe goedt ge-
graven Landt setten een voet van mal-
kander / en dat recht na de koozde met een
wassende Maen/ van sulcke magmender
wel twee of drie opslupten / en by mal-
kander laten / en het zaet daer van bewa-
ren : men brenghet de Schapen by / en
laet haer het opgheschoten af-eten : De
andere kan men tot steeck Salaed in de
Lente gebryucken.

Van Weed, of Isatiste planten.

Dit is een kruptd daer de Linnen en
Wolle-verwers hare Takens mede
berwen. Is oock een fraeye koopman-
schap vooz Bouw-lupden / en Huys-
vaders/ en de geene welck koopmanschap
daer

daer mede drijben; men seght dat de gene welck in Thuringen wascht / beter is als de ghene hier te Landt vallende / en noch beter welck in Lombardien groept.

Dit kruyt heeft verscheyden nuttighe-den. Ten eersten vooz de wolle en Lin-ne-berwers / en is een grondt en fonda-ment van alle vermen/de blauwe berwen welck daer mede gheberwt worden / zijn gheen blecken onderwoopen / het zy offer wijn / of wat nat op-gestozt is welck men wil. Het Laken-berwen is een groote / goede / doch moepelicke konst. Ten 2. ghebruycken het de schilders tot blauwe berwo / en temperigh van andere berwen. Dewyl alle andere krupten haer werck en op-passingh vereyschen / op dat men daer te beter voozdeel van treck/vereyfcht dit kruyt boven al andere een blytighe op-passingh / indien men daer eenigh voozdeel van trecken wil.

Het zaedt van dit kruyt is by-nae een gersten-kern gelijck : maer niet so dick en volkomen / en heeft een zwarte blaauwe black; wanneer men dat kornken van mallander breecht / vint men een kleyn geel kernken daer in / so groot als een geel mostert satjen. Den Acker daer men het selve op zaepen wil / moet zwart / vet en vruchtbaer zijn / en met een spade of schup een el diep ghegraven worden teghens de winter / of in het laetst van de vasten / en wel naerstigh ge-egt / en toe-gemaectt.

Daer nae werdt het zaedt in de versche aerde gekwoopen. Wanneer nu de warme nachten tusschen Paesschen en Pinxte-ren beginnen te komen / krijght het 3 of 4 bladen welcke by-na de klavereen gelijck zijn / en wascht daer na vooz; tot dat het ten laetsten wel 8 / 10 of meer bladen krijght. Maer dewyl het onkrupt (ghe-lijck men seydt) by nacht wascht / moet men het selve by tijds daer upt weeren / op dat het goede kruyt daer van niet ver-druyckt word / en te beter op-wasschen mach.

Dit kruyt wort drie-mael in het Jaer

van de woxtel / welck een kleyne vingher dick / en een half elle diep in de aerdt ghe-woxtelt is met een scherp yser sonder ghe-vaer een handt breeet af-gestooten / welck vooz de eerste-mael hozts na H: Driebul-digheyt geschiet. Daer nae wordt het op een wagen gekwope / na een stoot geboort / reyt gewasschen / daer nae wordt het op groen Landt gebracht / om-ghewendt / en besoght dat het by Sonne-schijn droogh is / doch alsoo dat het noch wat van sap en vochtighepdt by hem behoudt. Daer nae wordt het op een Meulen ghemalen / welck met Paerden om-getrocken wort / gelijck een Meulen daer kalc op gema-len wordt. Dat gedaen zijnde wordt het kruyt / welck nu kleyn gemalen is vochtigh te samen ghedruyckt / gelijck men de sneeu-ballen maectt met der hant : Dese ballen worden op hozen in den Cupn na het Zuyden gelepdt om gedrooght te wozen / maer sy moeten van de Son niet heel droogh zijn / dan een wepnig vochtighepdt behouden. Daer nae worden dese ballen ter Marckt gebracht.

Dit kruyt wordt de tweede-mael ghesueden / en als boozen gheprepareert / het welck omtrent 8 of 14 daghen nae Jacobi Apostoli geschiet.

De derde reys gheschiet 6 of 7 weecken daer nae / dat is den tijdt tusschen Bartholomæi en Michaelis, en geschiet als boozen met de toe-bereydingh.

Dit is nu genoegh van de Hoben / die men tot noot-saelijckheyt vooz een Huys-houdingh van noode heeft : die lust heeft om eierlijcke wonck-hoben tot vermaeck te hebben / moet de selve gaen besichtigten by Coninghen / Dozsen / Princen / Gra-ven / Baronnen / &c.

Het Vierde Boeck van de

VIERVOETIGE DIEREN,

Als Paerden, Ossen, Koeyen, Schapen, Geyten, Verckens, &c.
gevogelt, als Ganssen, Hoenderen, Duyven, &c.

En eerst van de Paerden.

HET I. CAPITTEL.

DE Wyl yemant op het Lant sich generende / van Dee moet voorszien zijn / daer hy sich mede geneeren moet / en ook tot onderhoudt en vermaeck hebben ; heb ick eerst van de paerden willen beginnen / het welck een hooghmoedigh en arbeitsaent dier is / na men het selve ghewent / wiens gebryck seer nootfaeckelijck is / en daer de oude scribenten veel van gheroemt hebben / om veelberley werckingen / en nootfaeckelijcke diensten der selver ; Jae dat meer is / men kan de selve / tot vermaeck / alle fraphept leeren ; Daerom soodanige gebierten wel behoorden onderhouden te worden.

De Romeynsche tucht-meesters namen een bysonder oogh op hare Ridders / datse hare Paerden wel net en bet hielden / en wanneer het selve niet wel onderhouden wiert / kregen se daer straf ober. En wanneer het selve (na vermaningh t'eenmael versupmt wiert / wierdense daer nae wel t'eenmael van haere Ridderlijcke waerdighept berooft.

De Grieken hebben daer oock veel van gehouden / soo dat daer Aucteurs zijn gheweest / welck van de opvoedingh der Paerden gheschreven hebben. Oock zijn de Ridders / welcke Paerden ghehouden hebben / altydt vooz de voornaemste onder haer-luyden gehouden geweest. In vooztijden is het paerdt-ryden in Persien soo in grooter eer geweest / dat het voozschant gerekent wierdt / indien yemandt te voet biende : want de selve wierden (ghelijck het by onse Ruyters en blaes-kaken oock in de gewoont gekomen is) niet anders / als met een schimpigen naem / voet-yyt-gensemt.

In Summa by alle Natien worden de Ridders / ruyters / of Paerde-ryders vooz de eerlichste ghehouden / het zy in / of buyten den Oorlogh : Want men segh vooz een spreek-woordt / hy houdt een henghst op stal : Gemeene Personen hebben daer geen gelt toe.

Maedmael van de Ridders zelfs oock dooz de Paerden vermaert worden / so is het niet byzant / dat Potentaten van dit heerlijck dier gehouden hebben : als zijnde het edelste en moedigste onder alle viervoetige dieren : welck een grooste hobaer die by sich heeft / en een bysonder verstant / dat men hem alle dingh leeren kan.

Het Paert van Alexander Magnus, Buccephalus genaemt / wou van niemant bereeden wesen / als van den Koningh selfs / wanneer het op-ghepronckit was met het Koninghlyck cieraet en deeken: anders liet het toe / dat het van den Stal-meester en anderen bereeden wierdt. Het selve heeft oock sulcken verstant gebuycht / als het in een slagh doodtlyck gequett was / dat het synen Heer eerst upt den Slagh bracht / en daer na doot henen viel / waerom het de Koningh oock een Graf doen maken heeft / en een Stadt nae des selfs naem doen sinnenen.

Des Keysers Augusti Paert wout oock van niemant bereeden zijn / als van synen Heer.

Het Paerdt van Pallas, (de Soon van Evander) Ethon ghenoomt / gingh oock by het doode Lijck van synen Heer / nae dat hy van Turnus verslagghen was / weende / en schreyde tranen als bobbelsteenen.

Selden heeft men ghesten dat de Paerden / welck in den rouw gekleet zynde / en het doodelijck van haren Meester tot een het graf volghende / (ghelijck de manier van onse Kuypters plagh te wesen / alffer pemaendt onder haer begraven wierdt /) daer nae volijck waren / of goeden deegh hadden; want deselve alijt verdwinen / gelijck ick dickwils bevonden heb.

Op dat men het verstant der Paerden oordelen kan / blyckt hier upt / dat een seker Koningh van Scythien een wilde Merrie geiregen heeft / de welke hy liet bedecken / daer een schoonen hengst van quam. Den Koningh gaerne van dien aard meer Paerden gehadt hebbende / dede de selve Merrie met een kleet decken / en van het vullen desselfs bedecken; Het welck gheschiet zynde / en het kleedt des Merrien af-ghekomen / heeft het Deulen / sijn Moeder kennende / sich selven doozschaemt van een hooge plaets af-gesmeten: Andere seggen / dat den selven hengst / sijn Moeder kennende nae het af-legghen

des deekens / soo furieuselijck op den stal-meester aen-gevallen is / dat hy hem verniet heeft / om dat hy van hem bezogen was / in het vermommen van sijn Moeder.

Het II. Capittel.

Van welke Paerden men altijt meest gehouden heeft, en van haer natuyr en eygenschap.

In dien men vzaeght nae de beste Paerden / moet men de selve nae den aert des Lants kennen. De Ouden hebben veel ggehouden van de Paerden / welck in Thracia en Thessalia ghevallen waren. Epirus plagh de beste loop-paerden voort te brengen. De I irrenische, Veneedsche, Sicilische Paerden zijn oock in ouden tijden vermaert gheweest; als oock die van Cappadocia. Nu gheben onse landen goede Paerden tot den Oozlogh / als anders.

Deensche Paerden zijn duyrechtigh op den loop / in het rijden en trecken. Men gebuychtse oock in hoetsen / post-loopen en anders: ja tien of twaelf mijlen konnen de selve des daeghs loopen: en wanneer men de selve niet gebuycht / kan men haer goedt koop houden: en in het gebuycken moet men haer wat beter tracteren: want zy haer haver dan wel verdienen.

Spaensche Paerden zijn hoogh te achten om haer schoonheyt en snelheyt / zyn fracy van lijn en kop: men oordeelt datse om hare snelheyt van den wint gebooren souden zyn.

Cartarische Paerden zijn van wilden aerdt / de selve arbeiden wel / en zijn duyrechtigh / loopen snel / en zyn meer tot het loopen geneegen / als tot het gaen.

Turchsche Paerden zijn seer schoutw / en laeten haer niet wel op de toom ghewenden.

Rapelsche Paerden zijn statig / en heerlijck in gebaerden / cieraet in den gangh / wel

wel geproporzioneeret van lijf/ maer zy willen oock hebben dat men wel op haer past.

De Poolische Paerden zijn frisch en rangh/ ja duyzachtigh/ trecken en loopen wel/ oock goede rijd-paerden/ dun van beenen: maer willen wel gewacht zijn.

De Hongarische zijn by na van den selven aerdt/ maer wat duyzachtiger/ stouter en sterker.

De Pomerische Paerden zijn wat traagh en langhsaem/ maer duyzachtigh/ en behoeven sulken naenwen op-passing niet/ als de Poolische/ maer zijn met ruyg voeder te vreden: en oock tamelijck grof van schinckels: waerom de Poolen haer lieber hebben.

Maer in het gemeyn heeft mender noch eenige tekens by/ waer aen men een goet Paerdt sal kennen: namelijck dese vier. Eerstelijck aen de upterlijcke ghesalte/ wanneer het een sterck dick hart lijf heeft/ en een gelijckmatige hooghte/ welck met de proporzie van het lijf over een komt/ tamelijcke lange zijden/ breet van achteren/ breet en sterck van borst/ hart vlesch/ een musculous lichaem/ gelijck de groote mups aderen aen eens menschen lichaem/ drooge voeten/ goede dichte uptgehoelde hoeben met zwarten hoozn: want wit hoozn is soo durabel niet.

Ten tweeden siet men de schoonheit/ wanneer men de leden aen merckt: Als wanneer een Paert een doz hooft heeft/ dat hem gelijck de huyt geheel aen de hoof-beenen hanght/ dat is gelijck vel en been/ fraeije kotte spitsige ooren/ groote ooghen/ wijde of breete neusgaten/ een dicken hals/ en fraey den kop vooz draegt/ hardt dick hant/ een dicken buyck/ bysonder wanneer het oock jongh is/ doze/ magere beenen/ en een fraeyen dicken staert.

Ten derden moet men de upterlijcke gebaerden aen sien/ als/ wanneer een Paert moedig en stout is/ snijft dat hem gelijck een roock upt de neus-gaten gaet/

wacker en vaerdigh met de schinckels/ en van blijdschap gaerne met de leden zittert/ niet gaerne stil staet/ maer altijt met de voeten stampet/ en wanneer men het opgetoomt heeft/ snel en plotsigh aen het loopen raecht. Dit zijn rechte fraeije duyzachtige Paerden/ welck men in toom houden moet.

Ierland geeft veel Paerden/ welck geheel sacht gaen/ en daer op passen/ dat zy met haren gangh haren meester niet beschadigen/ en haer selfs oock: (Daer behalven isser een vruchtbare weyde vooz ander Dee: Item daer worden geen senpnige dieren gevoedt:) Alle fraeye Engelsche tel-gangers/ worden daer op-ghequeecht/ en daer nae in Italiën/ Spanckrijck en Duytslant ghebracht. De selve Paerden zijn niet wel soo hoogh en groot/ als wy te boozen ghesepdt hebben/ maer schoon en vrolijck.

Job seyt: Het paert berciert het hups met sijn stem; stampet op de aerde/ en is vrolijck met kracht/ ja derf den geharnasten Ruyter tegen loopen. Het belaght de vreesse/ en gaet stout aen/ vooz geen zwaert sich ontsettende/ en verheught sich over het blinken der wapenen en zwaerden/ woort den klanc van Trompet en den schoot te pberiger/ ja tegen het rammelen der trommen trampt het in de aerde. Als den Trommel geroert woort/ en de Trompet geblasen/ spijt het hen/ dat hy op het vrolijck zijn der Woosten/ sinnen Wyant op staende voert niet in het ghemoedt mach gaen. Waer mede hy wil te kennen gheben/ dat een Paert soo edel is/ dat het selve soo veel te meerder moedt heeft/ hoe hy meerder perijckel/ gherupsthy en donderen hoozt.

Ten vierden/ moet men oock op 't hant sien/ want daer vooz woort oock de goetheydt van een Paerdt upt-ghekent. De zwarte rappen zijn wacker/ moedigh en stout/ en konnen zwaren arbeydt doen. De grijsse met veel wit vermenght/ zijn oock goet/ en vrolijck/ maer wanneer de selve

selve in het Velt schycken / zijns gheheel ontrouw. Swart grijs / en veel wits daer onder ghemenght / zijn oock wel ontrouw / maer bijten en slaen / willen oock wel loopen en arbeiden : Van der Paerden natuer / sult ghy verder bericht hebben in Virgilio / in sijn tweede boeck / Seorg. alwaer hy begint.

Nec non & pecori est idem delectus equino.
Tu modo, &c.

Daer wort oock geschreven / dat Paerden / welck in het drincken de neus diep in het water steken / welck tot den krijgh goet zouden zijn : maer hier van genoeg / wie hier verder lust van heeft / lees Virgilius, daer wy hem hier boven aen-ghe-roert hebben.

Het III. Capittel

Van Paerden te koopē, hoe men een Paerd besichtigen en koopē sal.

Het spreckwoordt seyd / kindt / wy willen een Paerd koopē : Waer mede te verstaen gegeven wordt / dat men een jongh paerd koopē moct / en sich niet met oude Paerden niet bemoeijen : Want oude Paerden / oude Ossen / oude Koeijen / oude Schapen / oude Doenders / oude Honden / en in summa / alle het Dee welck te out geworpen is / sal men niet alleen koopē / maer het gene men in huys heeft / sal men verkoopen / of mesten en slachten : want daer niet als schade van te verwachten is / gelijk oude luyden niet anders doen können / als goedt broodt te schande te maecten / en anders niet.

Daerom sal een goedt Huys-vader al-tijt na jongh vee trachten : en daer benefens jongh en oudt op-boeden / om dat hy aen geen Dee tot arbeit / en slachten / gebrack heeft ; maer op dat hy het selve doen

kan ; moet hy wel weten / hoe langh eenigh Dee duypen kan / en hoe hy het selve voeden moet.

Daer om heb ick oock geseydt dat men jonge Paerden koopē moet / en als men de selve gekocht heeft / moet men selfs / of ander goet volck hebben / welck daer wel mede weeren om te gaen : want als men de jonge beesten over laet / krijgen zy eenige swarighheyt / datse daer na kringen blijven.

Die nu een goedt Paerd koopē wil / moet eerst het upterijcke gestalt des selfs aen mercken / als vooren geseyt is. Daer na moet hy het selve een reys / drie / vier / vijf / of ses laten sien berijden / of het gaen / of lan van Beenen is : men siet of het selve een Pas / Draf / Tel / of anders gaet / daer het op geleert is / en alles beproeben. Men besiet de heupen / tongh of de selve oock snottigh is / of hy oock eten wil / wel kan loopen / &c. Men meet de hooghte van vooren / of hy oock met andere straepē Paerde gelijcke hooghte heeft.

Wanneer men een Paerd beproeben laet / let men op de gangh / of het overslaet / of niet : dat is of het selve met den achtersten voet in den voozsten voet treedt / of daer berre over treedt. Want daer aen weten verstandige Paerden koopers / of de selve goet of quaet van naturen zijn / of zy wel loopen können / of niet / wanneer een Paerd recht met de achterste beenen gaet / dan is hy genepghit te springen / en loopt terstondt / wanneer het maer geprickelt wordt.

Men moet oock op de bettighheyt der Paerden wel letten : want de selve is niet altydt goedt : Want sommighe Paerde verkoopers wetsen te seggen de marchten wat op te proncken met feker boeder / en soo haer het eyghen ghemack niet volgen magh / gaen de Paerden af.

En daer een staeltjen van te verhalen / ben ick gedwongen / dewijl ick my tegenwoordigh een leer-meester vertoon / te be-toonen / hoe de rosch-tuyffschers somwij-

Ien de koopers bedziagen. Het is in Si-
lesien geschiedt / dat daer een schoon / vet
Paerdt op de markt quam / daer veel
koopers gelbt na boden / maer was een
Doolstij Paerdt. Dit selve Paerdt was
met geest en weech of twee geboedert.
Als den koper met het selve Paert een
weech drie of vier gehandel hadt / gingh
het af / wierdt mager en stof. Daer na
vernam hy de dofsaech / om te weten / hoe
sulck een schoon / vet / gladt Paerdt soo af-
nam / en in den hondt gebaren was? Doe
wierdt hen tot antwoordt gegeven dat
men met twee of drie schepel geest een
paerdt vet kan maecten / maer wanneer
men het selve de eppen boeder onthoudt /
verblippen zy / en vaeren in den hondt.

Men moet de paerden in den gurgel
vatten / daer vindtmen twee huppen ober
malckander / soo de onderste hupdt nu seer
dun is / wordt het selve niet vet / maer is
seer arbeydt-achtigh.

Wanneer een paerdt veel hapy op den
kop heeft / en het selve hapy tamelijck
hardt is / wort het wel vet.

Indien een paerdt wijdt van beck is /
is het selve gemeenlicke seegh / dat is be-
waerlijck niet den toom te bedwingen.

Zoo het kort onder de ooggen veel hapy
heeft / laet het selve hem niet gaerne hou-
den.

Indien het selve scherpe beenen tus-
schen de nozen onder de hupdt heeft / loopt
het gewoonlijck haest / maer duypt niet
langh.

Zoo een paerdt lange hangende bzeede
oogen heeft / is het selve seer traegh. Wan-
neer het diepe inballende oogen heeft / is
het oock niet wacker. Want groote oog-
gen / groote neus-gaten / en sieple oogen
zijn seckerre teekens van wackerhepdt.
Gelijck men de couragie van een Leeuw
aen den staert kent / kent men de wacker-
hepdt des Paerds upt de oogen.

Paerden welke een dicken langen hals
hebben / loopen gaerne.

Wanneer een paerdt seer in sacht als

men daer op klimt / en het vleesch naer
achter sacht / als men daer op rijdt / dat
wordt niet vet / maer is van een quade
natuy.

Wanneer een paerdt in het stroo met de
achterste voetten vooz staet / gelijk of het
arjter ober vallen woude / dat selve loopt
gaerne.

Wanneer een paerdt ruygh van beenen
is / en lange blocken ober de voeten heeft
hangen / gelijk Drieffche Henghken ple-
gen te doen / soo is het selve arbeydt-saem /
maer onbequaem tot den loop.

Wanneer een paerdt vast blijft staen /
en sterck tegen houdt / wanneer men het
selve by de staert vat / soo is het selve goet /
maer niet snel.

Indien een paerdt lange hoeben heeft /
en in dunneghepdt wijdt is / en achter ho-
ger als vooz / dat selve loopt wel / en lang /
en heeft goeden adem / maer is geneygh
tot springen.

Indien een paerdt den achtersten voet
vooz set / en daer niet hardt op treedt / soo
is het selve afghedreven / en niet veel
waerdt.

Magere paerden moet men niet die-
per / dan aen den buyck toe / in het water
rijden / want soo den buyck verkouwt /
konnense niet aen nemen : want schoon of
op warme bagen de leden wel staen / kon-
nense niet bedijen. Maer vette paerden
magh men heel in het water berijden / tot
ober den ruygh / om datse beletten dat de le-
den niet te vast blijven / en een fraep ge-
heel lijf behouden.

Wanneer een paerdt diepe ooggen / en
grootte wangen heeft / en een korten hals /
dat is hardt om te te berijden.

Wanneer de oude Duptschen een ken-
teycken van een goet paerdt willen be-
teekenen / soo nemen zy de selve van an-
dere dieren / en soeken de selve aen een
paerdt. Eerstlijck willen zy dat een paert
drie dingen van een wolf heeft. Drie din-
gen van een Vos / en drie van een Vrouw:
Namentlijck van een Wolf de ooggen /

2. Het eten/ 3. de ophëffingh des hoofds :
 Dan een **Dog**. 1. korte ooren/ 2. den lan-
 gen staert. 3. dien ghelijcken treedt of
 gangh. Dan een **Drouw** : 1. een bzeede
 borst. 2. hobaerdie. 3. hapy/ vooz het hapy
 setten/ eenige/ dat het gaern laet opsit-
 ten.

Andere oorbeelen dat een paerdt twee
 drughden van een **Maes** hebben moet / te
 weten behendighheyt/ en gehooz. Twee
 van den **Dog**/ goede oogen/ en een dicken
 staert welck dun van hapy is. Twee van
 den **Wolf** den gangh en het eten. Twee
 van den **Ezel**/ sterke heupen en hart hapy/
 of gelijk eenige willen/ goede heupen/
 twee van het **wijf**/ als hobaerdie en on-
 derdanighheyt.

Andere willen dat een paerdt snellig-
 heyt en behendighheyt hebben sal/ oock een
 bratighheyt/ scherp gesicht/ en dat het sich
 in een cirkel rondom kan laten mennen/
 een bzeede borst/ grof dick hapy aen den
 hals/ gladtheyt/ en een sachten treed.

Den genen welck een huys koopē wil/
 Iet op den grondt/ fondament/ bouwwing/
 en alle het gene daer aen dependeert. Die
 van een paerdt koopē wil moet het selve
 na de voeten sien; want een paerdt moet
 goede sterke voeten hebben/ die wel ge-
 lijk zijn/ niet seer hoogh/ maer welck zy
 gelijk op de aerde setten/ op dat zy daer te
 stercker op staen en gaen können; het na-
 ste been ober den heup/ en onder de kno-
 ze aen den voet/ sal niet langh zijn/ want
 het past niet wel/ en kan daer lichtelijck
 schade aen krijēn.

De scheen beenen sullen van pas sterck
 vast en dick zijn/ niet van aderen en
 vleesch/ maer van knoken: De knien
 moeten fraey gebogen zijn/ en sich in den
 gangh wel beweegen/ het buptenste deel/
 de dichte des schenckels tot de knie toe/
 sal fraey dick zijn/ dat is een teeken van
 sterckte/ en een welstandt aen een paerdt/
 gelijk oock een fraeye bzeede borst/ welck
 oock wijde schreden geeft/ bysonder wan-
 neer een paerdt/ achter niet engh/ maer

wijdt gaet. Het sal een fraeyen dicken/
 krommen hals/ een kleyn hoost/ klepne
 wangen/ en klepne spitfge ooren hebben/
 wanneer een paerdt een uptgestreckten
 hals/ en hoost heeft/ soo datse boven gelijk
 wegh strecken/ is gaerne wildt en woest.
 Ongelijcke haecken zijn gemeenlijck hart-
 bechigh. Diepe ooghen staen niet wel/
 want zy moeten groot zijn en vooz in den
 kop staen/ dat een paert wijdt en zijdt om
 sien kan: Wijde neus-gaten geben een
 moedigh paerdt te kennen: Het rugh
 graedt sal een wepnigh ober de heupen
 gaen/ dat men daer wel op sitten kan/ het
 onder lijf sal fraey vol van hardt vleesch
 zijn. De zijden sullen een wepnigh inge-
 togen zijn/ en de buyck een wepnigh dick/
 dat men des te gevoeghlijcker sitten kan/
 want sulcke paerden hebben sterckte en
 voederen sich wel/ hoe bzeeder en korter
 de lendenen zijn/ hoe een paerdt de voozste
 schenckel te lichter op-beuren kan/ en met
 de achterste schenckels des te beter vol-
 gen. De heupen sullen bzeet en vleesch-
 tigh zijn/ datse met de borst en zijden ober
 een stemmen. Alle leden sullen fraey op
 mallander accordeeren/ want het selve
 maect dat een paerdt tot den loop en alle
 dingen te begeeriger en geschickter is/ het
 binnenste deel tusschen de twee achterste
 schenckels onder de staert sal een fraeye
 wijde linie hebben: daer door wordt te
 kenen gegeven dat het paerdt een frae-
 pen wijden gangh heeft/ en sich wel laet
 rijden. De hallen moeten niet te groot
 zijn/ maer dat kan men aen een langh
 paerdt soo naeuw niet nemen.

In het koopē van een Paerdt moet
 men oock wel letten op beyde zijden des
 hals/ en op de maet der ooren/ of daer ge-
 ne narven zijn/ daer upt men kan mer-
 ken/ of het Paert de feisel gehadt heeft of
 niet. Indien men aen de ooren Liffekens
 of narven siet/ moet men het selve Paert
 niet koopē. Dese onderbindingh heeft
 my wel veel Rijdaelers gekost/ daerom
 heb ick van de selve willen vermanen.

Ick

Ik soude wel willen raden dat men een Paerdt van bekende Lupden kocht; daerom moet yemant / welck een Paerdt koopen wil / en hem daer niet op verstaet / een kender by hem nemen; Want Paerde vleesch is duyꝛ vleesch; en soo men een goede Paert koopt / moet men het selve behouden; Men behoortde een Paert 14 dagen te vooren te versoeken / eer men het selve kocht / en dan de koop toe-slaen / al souw het een Rijerdaelder of twee buyten de schreef gaen.

Als de oude Romeynen / Offen / Schapen / Derckens / Honden / en ander Dee kochten / most den Verkooper updruckelijck seggen wat mangel daer aen was: want soo hy eenigh mangel verzwegen had / welck sich daer na openbaerde / most hy alle schade vergoeden.

Aen de tanden moet men de Ouderdom van een Paert kennen.

1. Wanneer een Paerdt in het derde Jaer gaet / verwisselt het de 4 middel-tanden / als 2 boven / en 2 onder / dat is verwerpt de veulens tanden / en krijght andere.

2. Wanneer het in het vierde Jaer gaet / verwisselt het de andere 4 tanden onder en boven tot aen de hoeck-tanden.

3. Wanneer het in het vijfde Jaer gaet / verwisselt het de 4 hoeck-tanden / en krijght op elcke zijde weder een hollen hoeck-tandt / welck tot het sefte Jaer toe behouden worden / en komt met tacken.

4. Wanneer het selve in het sevende Jaer gaet / zijn de tacken noch scherp / maer de hoeck-tanden sijn soo hol / dat men daer een half Winter kooyn in leggen kan.

5. Wanneer het in't achtste Jaer gaet / is d'eygen holligheyt daer noch.

6. Wanneer het in het negende Jaer gaet / zijn de hoeck-tanden geheel geeffent / dat men de wortelen van de kern noch kennen kan.

7. Wanneer het selve in het tiende jaer gaet / isser geen teechen van kerne meer / indien den tandt weech is / maer daer een harden tandt is / daer kan men noch een wepnigh de wortel van de kern onderschepden.

8. Wanneer het in zijn elfde jaer gaet / is de kern van beude de tanden wegh.

Andere willen noch andere kentekens geven / maer hout de selve soo seker niet / als van de tanden / waerom ick die voorsz by ga.

Men moet de jonge Veulens met de andere Paerden des Winters in stal wel boederen / het welck in de Sommer onnodigh is: want dan moeten zy haer met de andere paerden in de weyde behelpen. Een paerdt wordt twintigh jaer out / en somwijlen wel dertigh.

Het IV. Capittel.

Hoe oudt een yder dier warden kan.

Dit dient een Hups-bader oock te weten / in het opqueken van jongen / eer hy de ouden wegh doet. Wanneer een Henght die jaren oudt is / kan hy jongen maeken tot op zijn twintighste jaer: en een Merrie kan noch op haer vijf-en-twintighste jaer jongen krijgen.

Men moet niet de oude Paerden medeliden hebben / en soo niet mennen als de jongen: want zy in hare jongheyt haer beurt te roer gesaen hebben. Oock moet men zwacke paerden geen groote last opleggen. Zy de Atheniers en andere ouden is het een gebuyck geweest / dat men de oude paerden vooz haere dienst des jonghejds / sonder arbeiden tot aen het eynde hares lebens de kost gaf / het welck oock noch huydens daeghs by veelen geobserveert wordt.

Cimon van Athenen / geijck Plurarchus verhaelt / heeft sijn paerdt benebens sijn eygen

eygen graf doen begraven / om dat hem het selve dziemael het renspel in de Olympische speelen had doen winnen. Den wijfen Cato liet sijn paerdt in Hispanien / als hy van wegen de Roomsche regering / in Hispanien oorzogghden / voor wendende / dat hy de Romeynen met sijn paert niet beswaren wou : maer het selve is hem tot ondanckbaerhepdt toegerekent / en men sprack qualijck van hem achter rugh.

Als een Os veertien of vijftien jaren oudt is / wordt hy voor oudt gehouden / insgelijcks een Koe : etlijcke werden wel twintigh jaer oudt. Een Cat leeft ses jaer / oock wel tien / een Haes tien / een Gept acht / een Ezel dertigh / een schaep tien / een Wock twintigh / een Stier vijftien / een paeu vijf-en-twintigh. Albertus seft / dat men paerden van vijftigh jaer gebonden heeft. De Dupben werden seiven jaer oudt / gelijck oock de Cortel-dupben / een Hoer-hoen vijf-en-twintigh jaer.

Virgilius en Hesodus , schrijven een Mensch 96 jaren ouderdom toe / een Kraep 864. een Hert 3456 / een Raven 10368 / den Vogel Phenix 93312. daer wy doch weten dat de wereldt niet langh over de 60000 jaren staen sal. Maer dit laten wy andere disputeren : als sijnde wyken onsen propoost.

Het V. Capittel.

Van den Jongen Veulen.

MEn laet een Veulen een half jaer sypgen / tot aen Michaelis, of drie of vier daghen daer na / of na dat het selve wat laet gewozzen is / tot Martini, daer na moet men het selve een stal alleen geven voor veertien dagen tot dat hy weder bedaert : want een Veulen is gelijck een jongh kindt dat gespeent wordt. Daer na geeft men het selve een wepnigh haber onder het hachsel / en goedt hoy / wanneer men het selve daer na wel op past / wordt

het een goedt paerdt / men moet het selve een wepnigh meer deughts doen / als de andere paerden / maer men moet hem geen klare Haber geven / anders wordt hy speckhalsigh.

Arme Soeren geven de Veulens maer hoop en stroy / en jaghen se op het veidt / maer daer worden zy niet groot noch sterck van / maer blijben kleyn / verkrimpen en verhongeren / en worden nimmermeer goede paerden. De eerste twee jaren moet men haer vol op te eten geven / en haer haber / hachsel en anders geven. Alse nu drie jaren oudt zijn / moet men haer mede in spannen en laten trekken. Op het vierde / vijfde / en sesste jaer siet men wat upt haer worden wil. Jonge paerden moeten in stal met de boozste beenen hooghst staen dan met de achterste / soo strecken zy haer upt. Themistocles plagt te seggen / dat de wijsste Veulens de beste paerden worden / alse maer wel opgetoogen worden.

Wanneer een Veulen fraeje / lange of hooge scheenen heeft / als het gewozzen is / isser hoop / dat daer een fraep / sterck paerdt van groejen sal. Want langhe scheen-beenen zijn een goedt teekken aen een jongh paerdt.

Genige geven de Veulen erwit stroy te eten / soo dat se daer toe gewoon werden : en zy eten het selve noch daer na sonder schade : maer krijgen daer quade buyken van.

Het VI. Capittel.

Van het lubben van een jongh Paerdt.

De Grieken (gelijck men upt Rome drus sien kan) hebben haere wilde paerden oock gesneden / en daer na in den koets-wagen gebuyckt / waer mede zy een verre reys on een dagh deden. Oock hebben zy sulcke gelubde paerden tot rijden gebuyckt / veel liever als een hengst /

endat om dese rebenen / om dat een rupn in het loopen sijn water oock van achteren kan laten loopen / het welck van een Henghst niet kan gedaen worden sonder hertoebingh / of stil-staen.

De Paerden welck men in de weyde / of tot dienst hebben wil / en met andere paerden om laten gaen / moeten gelubt worden : het selfde geschiet op het vierde of vijftoe jaer / of oock daer na / als men wil : maer het is noch beter / dewijl zy noch jongh sijn / om de smert welck zy lyden : want men moecht veertien dagen na het lubben stil houden / tot datse genesen sijn / en haer oock wel wachten / op datse haer smert vergeten. Men sepdit dat de Poolen haer de testiculi souden laten toe-drucken / wanneer zy noch suppen / en dat daerom haer / de tanden niet upt souden vallen / noch zy van de vergaderingh der quader vochtigheden niet krank worden. Da de lubbingh moet geen vercken in de stal der paerden komen / en bysonder geen beer-vercken.

Sommighe beelden sich in dat een Henghst met het snyden de Couragie seer sou verliesen : sommighe daer en tegen weder / wanneer de selve in de nieuwe Maen gelubt worden / dat het niet een hays aen de Couragie schaden sou. Het lubben is in de Lentse of Herfst alderbest / hoe wel ick wel Paerden in de Cars-weeck hebben lubben.

Het paerde-snyden of lubben gaet alsoo in sijn werck : men bindt den Henghst de vier voeten by malckander / soo dat hy neder vallen moet : Daer na wascht men hem de scrotum met warm water / welck men met de slincker handt vast aen de buyck houdt dat de fraeres na voozen komen / en vooz bloot sijn. Daer na slijdt men een snede ober langh aen de een zijde van den scrotum en druckt den eenen testiculus daer upt. Dan heeft men een klobe daer na neemt men den ader daer de testiculus aen hanght / de selve met een gloependt sekerp pier aen twee slijdende. Ten

laetsten stredt men den anderen testiculus oock alsoo wegh als den voozgaenden. Ten laetsten neemt men vet / en giet het in den opgesneden buydel / en naepende deselve dan weder toe. Daer na geeft men het paerdt haber / en laet het selve alsoo veertien dagen staen / sonder dat daer Verkens by mogen komen / gelijk gesepdt is : als het paerdt drie dagen stil gestaen heeft / moet men het selve met gemak diep in het water rijden / op dat de aderen van het stil staen niet krimpen / en het zweeren magh afgespoelt worden.

Het VII. Capittel.

Van het voederen der Paerden.

Indien eenigh dier in de werelt is / dat vlijtigh met voederen wil opghesapt hebben / soo is het een paerdt. Daerom moet een Heer sijne knechts de paerden niet alleen vertrouwen / maer selfs dicken wil in den stal komen / om te sien / hoe men op de paerden past. Den Coningh Porus gebraght zijnde wat een paerdt best vet maecte / antwoorde het oogh des Meesters. Ick heb oock van groote Heeren gesien / dat soo haest zy des morgens opstonden / en haer gebedt gedaen hadden / zy voozt in de stal gingen / om te besichtigen / hoe men op de paerden paste / en hoe het met de selve gingh. Dit exempel behoorden alle lief-hebbers van paerden na te volgen.

Als men van oppassen der paerden verhalen wil / moet men eerst haere natuure onderscheyden : eenige sijn paerden ten oozlogh / andere koets-paerden / andere fraeje rijd-paerden / andere treck-paerden gelijk de voer-luyden gebruycken / andere acher-paerden / om tot het bouw-werck gebruycht te worden. Da dat nu het werck en edelheyt der paerden is / daer na moet men op haer passen.

Dan de arme bouw-paerden wort gesepdt ..

feyt : De paerden / welck de meeste haber verdienen krijgenſe op het alderminſte / en dat is waer. Maer een Paerdt magh ſoo ſlecht weſen als het wil / niet te min moeſt daer op gepaſt worden. Paerden welck arbeiden / moeten ſoo wel op haer tijdt eten / als Maeghden en knechts. Want indien men dat verſupmat / ſal men daer weynigh voordeels af trecken.

Den Grieken deelen de Paerden in twee deelen / eenige welck by in de weyde herwaers en derwaers gaen eten / gelijk de Koeijen / van welke ſoorſe Apianus ſepdt dat de Coningen in Perſien altydt hondert en vijftigh dupſent gehouden hebben. Eenige houdt men altydt in huys op ſtroo. Eenige deelenſe ook in poſt paerden daer mede men van de een plaets na de ander jaeght : andere weder oozloghs-paerden oock wed-paerden : en jaeght paerden.

Eck paerdt moet nu opgepaſt worden : maer het een beter als het ander : een paerdt van een Kneſer / Coningh / Hertogh / Grave &c. Krijght ander op-paſſingh als een ander Mans paerdt : De Boeren moeten haere paerden oock wel voederen en gemack doen. De voerluyden moeten hare paerden middaeghs en des avondts wel voederen : oock des nachts goet ſtroo geven om te ruſten / op datſe daeghs daer na weder aen den arbejdt mogen komen / om hare wegh te vervolgen.

Ik derf het naeuwelijcks ſeggen / (hoe wel het waer is /) om dat ich byeſe dat men my hier voor verdaght houden ſou. Wanneer een Moscoviter een halven dagh met ſijn paerdt eenige mylen gereden heeft / neemt hy alle de bagagie daer af / en laet het ſelbe wat wentelen en ſich drie of vier mael omwerpen / dan gaet hy weder opſitten en rijd ſoo verre na den middagh als hy voor middagh gereden heeft. Dat is hare paerden een verquickingh en hartſalf. Maer onſe Paerden zijn daer niet mede te byeden / de ſelbe moe-

ten des morgens / des middaeghs en des avondts hare poſtie hebben : Want indien daer aen ontbreect / ſoo ontbreect / oock aen haren dienſt.

Dit is nu ſo veel aengaet de voeding en opgweeckingh der paerden / oock hoemen de ſelbe na haren arbejdt ſal op-paſſen : wat nu de ſiekten en geneſingen der ſelver aengaen / heb ich niet willen ſchrijven / (hoe wel my de ſelbe wel bekenndt zijn /) overmidts daer veel by anderen van geſchreven is.

Het VIII. Capittel.

Van Offen , hoe men een goeden Os kennen ſal.

Wanneer een Os lange wammen of wonderkin heeft / die hem op de knien hangen / dat is een goeden Os / hoewel in Spria Offen zijn die geen wammen hebben / maer alleenlick een bult op den rugh. Item Offen / welck ſraepe byede zwartachtige hoozen hebben / een grooten kop / een byed voor-hooft / groote ooggen / zwarte harige ruyge ooren / groote opſtaende neus-gaten / een neus / welck een weynig ingebogen is / lippen welck een weynig na het zwart ſtrecken / een ſtercken dicken hals / byede ſchouderen / byede rugh / een dick groot lijf / groote ribben / en korte ſteyke ſchinkels / de welck achter met de ſchinkels tegens mallander ſlaen : maer welke evenwel niet krapſſen. Swarte Offen met klepne hoozen zijn niet goet tot den arbejdt / hoe wel aen de berw weynigh ghelegghen is. Eenighe houden van geen witte Offen / om dat ſy haer inbeelden datſe weck zijn / ſichtlick ſieck worden / en tegens grooten arbejdt niet konnen.

Goede Offen plegen oock een langhen ſtaert te hebben / welck onder niet veel hayren beſet is : men kent hem daer oock upt dat hy dick van lieſaem is / en hoer ſacht hayt heeft.

Het IX. Capittel.

Hoe men jonge Ossen op-queeken, gewinnen, en wanneer men de selve snijden sal.

DE geene welck Ossen op-queecken wil/ false van groote stercke koeijen / welck veel melck geven/ op-queecken/ op datse genoegh te zuypghen hebben/ en metter haest fraije / groote ghelijcke / gesonde beenen en groote schenckels krijghen: waerom het selfde om tot den arbejdt te gebzuypcken/ vijf of ses wecken moet zuypghen. Men moet de selfde oock 8 of 14 daghen te vooren wicken / linsen / en kleyn hopy/ oock somwijlen een haver garf/ boozwerpen/ en koztel geven/ op datse in tijts leeren eten / en alse dan afgheset worden/ zijns het boeder gewoon / en hebben eten gheleert. Daer nae komt daer sterck Dee ryp/ ghelijck ick van de kalveren segghen sal. Men snijdtse in het tweede of derde Jaer; of oock wel wanneer sy noch zuypghen/ soo wordense groot en sterck.

Het X. Capittel.

Hoe men Ossen mesten sal.

MEN kan de Ossen met hachsel welck seer kleyn gesneden is/ goedt hopy en spoeligh onder het hachsel ghemenght / oock dzaf vet maken.

Men geeft haer oock wel rapen met het loof daer aen oock geele wortelen / maer niet te veel op dat sy niet verbangen worden: en oock niet te wepnigh datse toenemen en mesten mogen. Men moet des morgens/ middaeghs en 's avondts wel op-passen om haer te boederen.

Men geeftse des morgens oock wel gescherfde kool-bladeren daer haver of hachsel onder gemenght is / daer nae des middaghs en 's abonts goede rijpe ephelen /

de selve zijn geel en soet / maer sy moeten daer niet op dzincken / anders worden sy verbangen.

Des avondts omtrent ten acht uren werpt men haer een bosch hopy booz / op den middagh te tien upren geestmen haer schoon water te dzincken en voorts op den dagh niet meer.

Men moeder wel op letten datse niet verbanghen worden/ het welck men daer aen mercken kan wanneer sy niet eten willen: dan moet men haer de neusgaten met sout wrijven.

De Ossen en het ander bee hebben haer tijt om vet te worden / gelijk oock het ander wilt: wanneer de Schapen/ Derkens/ Ganssen op de stoppelen gaen moghen/ zijns op haer beste. Eenige gaende gheheele Sommer dooz in het gras. Oude Ossen en koeijen zijn goedt te mesten / wanneer sy maer niet al te oudt zijn / sy laden wel vet/ en krijgen goedt vleesch.

En Os welck men mesten wil / moet men kozt binden / soo dat hy sijn selven niet lecken kan: want hy heeft een scherpe tong / daer mede hy 't hayz wegh leckt/ en mager wordt: men moet hem niet onderstroijen / oock niet veel te dzincken geven/ of niet dickwils/ bysonder wanneer men hem met witte kool mest; en wanneer hy scaet / dat is hem goedt / daerom binden hem enige aen beyden zijden / dat hy niet leggen kan. Men bindt hem oock aen elcke zijde van den hals een berd / dat hy sich selven niet lecken kan.

Het XI. Capittel.

Van de Blader, hier volght nu de sieckte der Ossen, en de remedie der selver.

DE blader is een sieckt welck d'Ossen en koeijen: wanneer sy de sieckt hebben / leggen sy tersont neder / slaende met de voeten/ ghelijck of sy sterben wouden /

en verſtecken ten laetſten/indien men haer niet te hulpe komt. Zijt haer een ſtuk van de tongh/ (dat plegen de mannen of vrouwen te doen / die het ſelve doen konnen) wentelt haer rondom by de voeten van de een zijde tot de ander / datſe op den rugh wentelen/ neem daer nae een ricm van het lijf en ſlaetſe drie of viermael/ ſoo gaet het terſondt over. Item/ ſy verkeeren de ooghen / dan blaest men haer maer ſout in de oogen.

Het XII. Capittel.

Hoe men weten ſal dat een Os of Koe yetwes gebrœekt, ſonderlingh den ſteert-ſeucht.

Wanneerſe niet eten / of groepen willen/ vat men haer by de ſteert/indien de ſelve weeck is / datſe in de handt om-draept / ſoo is het de ſieckt / welck de boeren den ſteert-ſuecht noemen : neemt een mes en ſnijdt haer in de ſteert / en leghe een gerſten-koopſtjen in de wonde/ (ſy voelen het niet / want de ſteert is gelijk doodt) biudt het ſelve met een roode wollen lapken of roode zijde toe / en laet het daer negen dagen om blijven / ſnijdt het dan weder los.

Wanneer ſy deſe ſieckte langh hebben / ſlaet haer de ſelve in de beenen/ ſy werden dun-bupckingh / en het lijf valt haer aen de zijden gheheel in.

Het XIII. Capittel.

Van 't bloet piſſen.

Als de Offen of Koeijen bloedt piſſen het welck de Schapen oock gebeurt / moet men de ſelve niet te ſeer drijven / anders verderft de longe ſegghen de boeren / en ſy ſterven/maer my dunckt dat het van de lever komt : Dorder ſeggen ſy dat het van de weyde en het gras komt. Men

moetſe alsdan verſchoonen tot dat het weder vergaet. De Boeren hebben een roode woxtel welck ſy bloedt ſtock noemen / om datſe ſoo roodt is gelijk een bloedt / deſe ſnijden ſy klepen onder het voeder / op dat de beesten het ſelve maer in 't lijf krijgen / dan vergaet het. Ick heb oock geſien dat de Boeren krupdt / welck ſy bloedt-krupdt noemen / op de weyde geſcherft ſinœeten.

Het XIV. Capittel.

Van het hincken der Offen.

Wanneer een Os of Koe een nagel in ſijn voet geſteeken heeft / of wat anders / ſteekt daer ſpeck in / en bint het toe : Daeghs daer nae neem Opebaers ſneb / het welck een ghemejn krupdt is / kooch het / en waſcht de voeten daer mede / ſoo ſal het met Godts hulpe wel haest ghe-neeſen.

Het XV. Capittel.

Wanneer een Os of Koe een ader verruckt heeft.

Walſch hem de ader wel met warm bier en vet / daer nae maeckter een doeck nat in/leght de ſelve daer ſoo warm op / tot dat ghy merckt dattet beter is. Als een Os / Koe of Kalf de dun-ſchijt heeft / neem de woxtel van tozmentil / en taſſen-krupdt / kooch het met malkander / en ſteekt daer een gloependt ſer in / en geeft haer te genieten.

Wanneer een Os verbanghen is / er-kauwt ſy niet ; en heeft koude sozen en een kouden muſl : men ſnijdt maer in het oor dat het bloedt / en men wijſt hem de tongh met ſout.

Het XVI. Capittel.

Van de profijten van een Koey.

De Koepen zijn vooz een Hups-bader een feer profijtelijck dingh / van wegen de opqueeking der Jonger Kalben / Melck Boter Kaes / Hupt / West / vlees : want als men de selve heeft / kan men niet alleen sijn familie spijzen / maer dock een arm Mensch wat mede deelen : Daer hoozt al veel toe dat men Offen / Koepen en Paerden houdt : want om de selve te voeden moet men Bou-landt / Weplandt / Hoben en anders hebben / op dat men haer vooz het profijt welk sy aen-brengen / weder voeden en onderhouden kan : Daer nae moet men saepen en maeyen / dat men de selve des Somers en Winters voeden kan.

Als men nu Koepen koopt / moet men Jonghen kooopen / dat zijn Koepen van twee of 3 Kalbers : Want hoe-wel oude Koepen de meeste Melck geben / so komen nochtans de Jonghe Koepen aen / daer men het selve van te verwachten heeft / en de ouden gaen af : Men moet alle Jaer monsteringh houden / en de Koepen welck niet meer tuchtigh sijn / of gheen Melck meer gheben / uptmansteren ; de selve te vetten setten en slachten.

De goede Koepen worden daer aen gekent dat de selve hoogh en langh sijn / een grooten buyck / wyde breede voozhoofden hebben / fraepe gladde hoozen / groote mel-baten : de strecken der Mammen ; want sommighe geben maer Melck met een / sommighe met twee / sommighe met 3 stralen. Daerom moet men een Koey / (welck men kooopen wil) te voozen tweemaal laten melcken / te weten des morgens en des avonts / na den tijt is : want als de selve in den winter niet geheel wel ghevoedert worden / sullense so veel melck niet geben / als des Somers ; want alse

schoone Wepde hebben / ghevense meer Melcks. De Koepen geben na 12 Jaeren geen profijt meer / hoe-wel eenighe langer leven. Ick heb 2 Koepen ghesien / welck om hare deughd 28 Jaer gehouden wierden : daer van den eenen van Ouderdom stof / en de ander wiert vet ghemaeckt en geslacht : maer dooz de banck levense niet half soo langh.

Het XVII. Capittel.

Wanneer men een Koey by de Ver brengen sal.

Enighe willen dat het selve midden in de Lente gheschieden sal / dat is de gemeene tijt / want sy dan niet groote hopen in de Wepde gaen. Andere willen mense in Julio sal laten trecken / soo krij-gense in Mayo kalbers : Want een Vrouw en Koe repen gelijk toe / gelijk men segt / en Kalbers die te voozgh komen / blijven selven by den leven.

Andere willen lieber / dat het gheschiet in Junio nae het Solstitium, op dat men in Martio of April kalbers heeft. Andere nemen gheen achtigh op die tijdt maer doen het selve wanneer sy mercken datse tochtigh sijn : maer mijns bedunckens is het niet goedt datse des Winters kalben / wanneer sy op het strop staen om de Melck : want in de wepde nemen sy daghelijcks met Melck aen. Alse ghekalft hebben moet men haer eerst wachsten. Oock moet men wel op Koepen passen welck bloot sijn / datse hare kalben niet verworpen : waer toe men haer venkel met honigh en hooz in-geeft.

Wanneer een Koey in het kalben den West-darm upt-gaet / moet men de selve weder in laten steecken. Item men sal Hop-zaet / Haver en Hop met malkander koochen / en daer mede nat maken / en de Koep een vette Boter-ham geben.

Het gebeurt oock datter mis-geboorten sijn

zijn/welck de Boeren maend-kalber noemen/wanneer de selve komen gaense lichtelijck uyt: welck men schoon af-wast/en so weder in steeckt / alse uyt-gekomen zijn/ en nae het achter-lijf/ of pudenda met zijde een wepnig toe/ dat het niet te rupm is. Soo datse niet stallen konnen/ doe dit maer met een hecht 3 of 4 / en laet het alsoo 3 daghen staen / daer nae snijdt alle daegh een hecht los / so verrot het maent-kalf by haer / en gaet ghemacklijck met de materie dooz. Maer men moet de kroeyen wel wachten / want dat selve gebeurt haer dickwils/ als oock de Derc-kens.

Het XVIII. Capittel.

Hoe men een Koey na het Kalven wachten moet.

N Het kalven konnen de koeyen veel gebreecken ober komen: welck men beteren moet. Enige leggen het kalf voor de kroey / en besjopen met sout / om gelecht te worden / dan geven zy de selve een handt vol hopy / daer na geven zy haer een goeden dranck / want zy melcken de selve terstont / in welck zy sout en warm water smyten / en laten se dat selve drincken. Andere geven de kroeyen terstont een handt vol zout / en een wepnigh daer na hachsel / daer lijn koecken onder ghebroecht zijn / het welck haer voordeel is / oock wortel wel een struyck als em of twee onder het hachsel gescherft / dat seer goetd is.

Daer na moet men de koeyen wel wachten/en haer des daeghs een bos hopy geven / soo sal het te beter met de kalven gaen: Want hoe men de koeyen beter wacht / hoe het te beter met de kalveren gaet.

Het XIX. Capittel.

Van de Kalven.

Wanneer een kalf 4 weecken oudt is / is het oudt genoegh om gheslacht te worden: maer indien men het selve op-queecken wil / laet men het selve 5 of 6 weecken supgen; hoewel het onnoedigh is: Indien pemandt vette kalbers wil slachten / of goede kalven tot op-quecken hebben / moet de kroeyen wel goet doen / haer wel met voeder en drank op-passen / so worden de kalven vet en sterck: Wanneer een kalf 4 weecken oudt is / begint het mede te eten: Deemt het dan ter zijden af / help het selve een wepnigh / hoe wel het langer supght.

De kalbers / welck men op-trecken wil / moeten groote bzeede koppen / en een bzeeden buyck hebben / van lange en groote kroeyen gevallen zijn: Men laet de selve in een geheel Jaer niet uyt-bringhen / maer men houdt se in huys en bewaert se op het vijftighste.

In de Wolfs-maent sal men geen kalbers af-setten/want sy sterben lichtelijck. Oock sal men van oude koeyen geen kalven spanen / of optrecken: want zy krijgen weecke tanden / welck lichtelijck af-breecken / daer na willen zy niet al te wel voort. Enige houden het voor goet dat men kalven in den Herfst of voor de Winter heeft / om dat de selve een groot voordeel tot het wassen hebben. Want wat soo laet voort komt / dat is het gras soo goet niet / als de geene welck in de Winter gevoedert zijn / en krachten bekomen hebben: oock komen de jonge kalven om de vliegghen en muggghen des Somers in de wepde soo wel niet voort-komen.

Kalbers welke zwarte tanden hebben / dienen oock niet tot het opqueecken/want zy sterben in het selve jaer daerse in voort-gekomen zijn.

De kalbers welck tusschen Martint en Ears-

Carſinis gelwoopen worden/ worden wel groot /maer geen melck koeijen: Maer de gene maer de gene welck drie of vier wecken na Carſ-mis gelwoopen worden/ om D'ouw lichtinis of Daſtelavont/ worden goede melck-koeijen/ de ſelbe ſal men aenbocken / ſommige houden meer van halven welck mid-baſten jongh zijn / om dat dan de meeſte koude over is / en begint de Somer dat met zijn lebend-makende warmte vooz te komen/ en wozt het eten niet weder upt het lijf gebrooſen/ geſlijk men in de Winter in groote koude ſiet geſchieden.

De afgeſette kalveren moet men alſoo boeden / men geeft haer eerſt ſeer kleyn geſneden ſtrop / met een wepnigh haver daer onder / of Rogge kleijen / met een wepnigh water bevocht: Eenige doen daer ſout en hoot onder dan legt men haer ſchoon hooz of groente vooz / op dat ſe wel op-komen / dat geeft men haer daegs dziemael / in den Winter een upz vooz daegh / des middaghs en des avondts: men moet haer geen quaedt hooz of groent geven / anders ſterben zp daer van. In het dzinken ſtropt men een wepnigh ſout/ ſomwijlen oock een wepnigh klyen / oock mach men haer wel ſteen-ſout vooz-ſetzen / ontrent Philippi en Jacobi dzijft men haer in de wepde / en men voedert ſe niet meer in hups: Men gheeft haer goede Wepde / daer gheen ſtrupcken in zijn / op dat ſe byz van de muggen zijn. Wanneer ſp een Jaer oubt zijn/ doet men haer op de ander Winter te beter / op dat ſe te beter groeppen mogen.

Het XX. Capittel.

Van het voederen des vees
in de Winter.

HOe wel ick te voozen wat van het voeder geſept heb/ moet ick om nootſaeckelijcke redenen/ het ſelbe wat naer-

der upt-ſtrecken. In de Winter ſnijdt men haer Roggen ſtrop / Erwitte / en Gerſten wepten / of Haver ſtrop onder malkander: hoewel Gerſten-ſtrop beter vooz de paerden gehouden wozt / want neerſe in de Daſten en Somer veel arbejden moeten; Soodanigh gemenght hakſel is vooz de koeijen / en Offen de geheele Winter dooz goedt voetſel / byſonder wanneer men haer geen Hooz te geven heeft.

In October en November is het vooz de koeijen beter en geſonder / dat zp noch ſomwijlen te beldt gaen konnen / dan dat ſe r'huys blijven / hoewel het gras de Somerſche kracht niet heeft / want de Winter is een quaedt verteerendt en geſtrenger Heer / welck ſomwijlen noch een lange regering in de Lente hebben kan / ſoo dat men meer op het voeder der Beeſten / als op het voeder der Menſchen gade moet ſlaen.

Men moet niet naer laten het Dee / als het wel geboedert is / ſomwijlen een bos ſtrop vooz te werpen / het zp Wepten / Haver / Gerſt / Rogh / of wat men dan heeft / op dat ſp des abonts haer genoeggen daer upt kouwten / en onder haer ſchobben dat haer niet dient / om warm op te leggen.

Sommighe plegghen vooz de winter de hooz-rancken in het hachſel te ſnijden / en de koeijen te gheben met barm / of dzaf / van de Bier-brouwers of W'andelwijn-brouwers / het welck de koeijen en Offen ſchoon upt lecken ſullen; oock geeft men haer de kool-bladeren alſoo gehackt.

Men moet de koeijen en Berckens des Winters wat warmen en gebroefts voeder. Eenighe doen het ſelbe in kopere ketels / daer het huys-gheſin in koocht / het welck pijn in het hooft broozſaecht: men moſt de Beeſten haer epgen ketel by haer ſtal in-gemetselt behouden; ſoo kan men haer koſt warmen / en ſp ghenieten oock warmt in hare ſtallen.

Als het nu geheele koude winters zijn / moeten de Beeſten / gheſlijk de Menſchen meer

meer eten / om dat de hitte dooz de koude nae binnen gedreven wordt; maer in de Dasten wil het Dec het strop niet soo gaern eten / als in de koude. Daerom moet men haer het selve gheben / als het haer te pas komt / en vooz-deel doen kan.

Het XXI. Capittel.

Van 't guste Vee, dat is welck noch kalver noch melck voortbrengen.

Dat selve is nu tweederlep / te weten oudt en jongh: Men weet daer niet beter mede om te gaen / als gemest / geslagen / gesouten / en in den roock gehangen / om de familie dooz de gehele Sommer daer mede te spijzen: Al wat men aen de selve van voeder doet / is niet te verghesfs: want sy leveren het selve aen vleesch en vet weder upt. Daerom isser aen de mestingh niet verlooren / wanneer men daer voeder vooz hebben kan; oock kan evenwel de mestingh niet verlooren en pdel wesen.

Ich heb vooz eenige jaren ghesien / dat pemant een koe had / welck maer een half gehad had / en het jaer daer na gust bleef. Als daer na een andere koe gekalft had / en het selve half oock aen de guste koe begon te suppen / begon sy daer nae melck te geven; en schoon genomen de selve op het eerst soo veel niet geven / soo komen sy somwijlen met der tijdt al weder tot hare be hoorlickhepdt / om melck te geven.

Ich soude hier noch verhaelen konnen het betoveren der beesten (ghelijck men seght) en hoe wel ick wonderlike dingen met mijne eppen oogen gesien heb / wil ick het selve niet aenroeren / gelijk de slechte / ongeleerde haeren doen; dewijl ick weet dat de kinderen der ongheloovighen sich sulcks inbeelden / en dat dan de Dupvel sine personagie daer onder speelt: maer die in sulcke slechte dingen geen gheloof stellen / hebben daer geen noode van: ick

heb noyt ghesien dat men in sieden groote personagien betoobert heeft; maer altyt / als de saeck tot bewijs komt / dan schuypt de saek by slechte / ongeleerde luyden / maer niet by gheleerde / of Burgemeesters / of andere personen van qualitept.

Het XXII. Capittel.

Als een Koe de tanden waggelen.

Nemt een wetsteen / en wet haer daer de tanden mede / en wijfse met sout / en geeft het haer te lecken / soo sal het wel haest anders gaen: Ich heb by de slechte luyden veel recepten bevonden / die ick heb sien probeeren / en vooz goedt moeten kennen: Maer alsoo myn docht het selve op gheen fundamenten te bestaen / houdt ick daer evenwel niet van.

De simpele menschen seggen / wanneer de koeijen het strop eten daer een mensch op gestorven is / soo vallen haer de tanden upt / en daerom moet men haer vet maecten / en slachten.

Whenomen dat het soo ghebeurde / (het welck ick toestaen wil) so moet ick evenwel mijne redenen daer van geven: In dien soodanigh stroo / daer een mensch op gestorven is / welck twee of drie Jaer in de bed-sede gelegen heeft / een beest gezeven wordt / dunckt het my niet vzeemt te gheben / dat het daer quade tanden van krijght / (maer niet / soo het versch is;) ghelijck de boots-gesellen naer Oost-Indien en anders varende / van verleegehen oude kost het scordurum krijgen / twelck sy niet van heet witte-broot / warme bollen en versch Rotterdam's bier krijgen sullen.

Wanneer nu een Os of koe longh en lever verrot / sterben sy haestigh / welck den keur-meester oordeckt in het afstrecken des huydts / wat een beest vooz quaedt gehad heeft.

Wanneer haer nu lever en longh verrot / gheeftse vooz een halbe stupver evertwozel / en vooz so veel lange krupt onder't

hachfel: maer indien zy dat voeder/ niet eten willen/ moet men haer dit navolgen- de geven.

Men sal haer Spiritum Cerebinthin- thi of Oleum Cerebinthine in semel wa- ter geklopt te dvincken geven. Maer in- dien zy het niet dvincken willen/ sal men haer 't selve met gewelt ingieten.

Dese ziekte bekomen zy des Somers van dvincken/ wanneer zy in de Hondts- dagen by vuyl water komen/ daer zy te veel van in nemen.

Als een Paerdt/ Os of Koeyp een quade tongh heeft/ en daer in gewondt is/ neemt men Creests- wortel/ die koocht men/ en men bestryckt den tongh daer mede.

Wanneer een beest niet eten wil/ maer geheel zwelt/ pleegh het eenige zwarte blaren onder de tongh te hebben/ welck oprijfen/ en soo seer zwellen/ dat men by de aders niet konnen kan. Dan treckt men het selve maer de tongh upt/ en snijdt daer een stukken van.

Als de Beesten van dulle honden ge- ten zijn/ neemt men zwaluwen wortel/ venchel- wortel/ of 't krupt van alle bep- de/ stampt het/ endruckt de saus daer upt/ doe daer goeden dinkel in/ en geeft het selve het vee te dvincken: en wascht de wonde met het selve sap schoon upt/ tot dat het geneest: Indien het selve krupt niet groen hebben kan/ neemt men het selve dzoogh/ en koocht het met bier/ en geeft het de Beesten warm te dvincken/ en men wascht de wondt daer mede.

Of men sal een noot- kern/ welck een nuchteren mensch gehaeuwit heeft/ en niet specksel nat gemaect daer over leggen.

Ich soude nu wel voozts ordje van Melcken/ Boter en Kees te maecten ge- ven/ maer overmits het selve een yder be- kent is/ willen wy het selve op dese plaets woorp gaen.

Het I. Capittel.

Van de Schapen.

ND komen wy van het groot Vee tot het klepne/ en eerst verhalen wy wat van het goedtaerdigh/ proufhtelyck dier/ het welck een Schaeyp genoemt wordt/ dat dooz sijn doodt en leven soo veel vooz- deels aen den mensch doet. Men kan van de Schapen wel alleen leven/ als men daer sich mede geneeren wil/ en Godts segghen daer by heeft: want dit ghebiert een mensch veel vooz- deels brenghen kan. Ja het Vleesch/ de Wol/ de Dacht/ Melck/ Boter en Kees/ de Dermen/ ja de Stront zijn alle goet/ en daer is niet aen of het kan gebrypckt worden. Galenus schryft/ indien ymant geslagen is/ dat hy stryden heeft/ sal hy daer maer de Dacht van een versch geslacht Schaeyp opleg- gen/ gelijk de Turcken doen/ soo sal het haestlyck weder genesen.

Men kan met Schaeys Gal den Wolf en Kanker genesen. Daerom men plagh te seggen een Schaeyp heeft altyt een gul- den vlies; want waer het selve sijn doet opset daer is Godts segen.

En wanneer een Hups- man sijn Schapen wel wil vooztaen/ soo heeft hy niet te sorgen. Ich heb een Boer gekent welck wel met Schapen alleen gebaren was/ soo dat hy niet anders menschte te doen: waerom hy de Schapen/ naest Godt alleen/ de eer van sijn welbaert toefschreef.

Of dit nu wel een groote lust by de vzo- men geeft/ die daer wel mede ghebaren zijn/ om dat een Schaeyp niem andt quaet doet/ kan oock wel een godt- loosen daer dooz qualijck baren: want de Guds- va- ders zijn daer wel mede gebaren; Maer Babal niet om sijn godloosheyt.

Het II. Capittel.

Van verscheyde Schapen.

Der zijn groote en klepne Schapen / langh en kortsteertighe / sommige welck des Jaers tweemaal gheschozen worden / sommige eens : Oock de gene welck twee/drie/ vier Jonghen op eenmael hebben / sommige maer een / welck alle op haere eppen gronden geboedt moeten worden / als groote Schapen op vette gronden / en klepne Schapen op de Hey en het gebergh / want zy daer de kost tot haren nootduyst vinden kunnen / maer de vette groote Schapen niet.

In Moscovia is een Dier welck een wild Schaap t'eenemacl ghelijck is / het heeft witte berwe / maer geen wol : wanneer men het selve vanghen wil / slaet men op de trommel / of trompet / dan begint het te danssen / en het dansst soo langh tot dat onder de doet valt / en dan ghevanghen wordt. In Arabia heeftmen schapen die steerten van 3 ellen langh hebben : Oock andere Schapen welck steerten van een el breeet hebben / die haer ghelijck een kussen voor het gat sitten / etc.

Het III. Capittel.

Hoe langh een Schaep duyr en kan.

Een Schaep kan wel tien Jaer oudt worden : Het wordt een Lam ghe-noemt op sijn eerste Jaer / daer nae eenjarige of tweejarige Schaep / het welck men aen de tanden kennen kan : maer seldom krijgthet Jongen na acht Jaren : daerom is het dan alderbest ghemest / en gheslacht. Een goedt Hups-vader moet oock sien welke Schapen tochtighe zijn / en welke niet / op dat hy weet welk hy over Winter houden sal. Men heeft oock wel Schapen gebonden die tot haer elste jaer

bzuchtbaer gheweest zijn : wanneer men haer wel opghest had. In den Herst / wanneer de monsteringh der Schaapen geschiet / kan men wel sien wat Schapen sterck of zwack zijn / welck de Wintersehe houde dooz staen kunnen of niet. Wanneer men dan een van de uytghemonsterde in den Herst-slacht / moet men terfondt nae de leber sien / is de selve niet goedt / maer met mangel / moet men alle d'andere mesten / en slachten / of verkoopen : want indien de leber niet goedt is / kan men deselve seer bezwaerlich de Winter over houden.

Het IV. Capittel.

Hoemen de Schapen wachten en voederen sal.

Voer alle ander vee moet men wel blytigh op de Schapen passen / want het is een sacht subtyl vee / dat lichtlick aenstoot krijgth / en sterft. Hare beste weyde is op de hooghte en berghen : want alse op vette weyden komen / eten sy haer al te sat / krijgghen vezrotte levers en sterben lichtlick.

Men behoorde om der Schaapen wil veel erwitten en wicken te zaeyen / want zy gaerne de bladen daer van eten. Enige welck gheen hoo hebben / voeden haere Schapen met erwitten en wicken stroo / snyden dat selve / en gheven het haer. In sommige Landen houtwen zy groene papelen tacken af / welck zy droogen / en des Winters de Schapen de bladen met de tacken vooslegghen ; de Schapen eten de bladen / en het hout brandense.

Die Schapen houden wil / moet soo veel kleyn lieflijck hoo op doen / dat hy de selve de Winter dooz / wanneer sy om de sneeu niet upt kunnen komen / wel voeden kan.

Als men den Hof af-gheploeken heeft / legth men de bladeren met de ranchen in de Son te droogen / daer nae treckt men de

bladen af/ het welck oock een goet voeder
voorz de Schapen is.

Gesnerus seyd dat de Schapen in Ara-
bia meer van het ghesangh / snaren-spel /
sluyp en anders / als van de weyde en voe-
deringh vet worden. Oock hooren de
Schaapen gaerne in Italia op Instru-
menten speelen. Onse Schaep-herders
boetsen het selve oock nae / selven salmensse
vinden / of sy speelen op het een of het an-
der Instrument. Mijn ghevoelen is hier
tegens.

Gesnerus, dat de Schapen niet van de
melodie der Instrumenten vet worden /
maer datse daer nae luyfieren en geduyrig
op een korte spatie weyden / anders loo-
pense herwaerts en derwaerts / verslup-
pende de helft van haeren tijdt met loo-
pen / soo datse so veel niet in 't lijf krijgen/
als anders.

Wanneer het seer regent en de sneeuw
smelt of douwt / sullen de Schapen niet
op de weyde of bzaeck landt gaen ; want
den regen maect het gras erger : en wan-
neer sy van het selve gras eten / krijgen sy
het water en sterben.

Men moet de schapen oock heeren van
plaetse daer veel spits root gras is : want
daer van sterbense.

In welke Jaren veel mupsen op het
landt zijn / en de Schapen daer op ghedze-
ven worden / sterbense.

Men seght dat de Schapen van de
Mey bouw / want daer kryghense har-
de levers van / worden kranck en ster-
ben.

Het beste voeder daer de Schapen vet-
ste van worden / is het Jonge was / welk
op de bzaeck-ackers wacst : Daerom
moet het landt omghekeert worden voer
de Schapen / welck oock wel op stoppelen
gedijen.

De Schaapen werden den gheheelen
Winter door te veldt ghedzeven / als het de
grootte sneeuw en koude niet belet. De
Schapen en Hamelen werden by 't hout

ghedzeven / om daer van wegen de soetig-
heyt des lichts wat te vinden / maer des
avonts in een boeren schuyp. De dragen-
de Schapen en Lammeren / om de Scha-
perijen op de stoppelen / en in de epken
bossen. Veertien daghen voer Cars-
mis en drie weken nae het wintert / geeft men
de draghende Schapen en Lammen des
daags dziemael 't eten / als erwitten / boe-
nen en rogge stroo : het een nae het ander
op dat sy niet eenderley voeder tegens ha-
ren danck eten.

Des mozghens te ses upren geeftmen
haer het eerste voeder / en des avonts ont-
rent vier upren : Doch werden sy alle
daegh / daer na het weder is / twee drie of
vier upren / voer de Doppen ghevoert.

Als het nu omtrent Lichtmis is dat
de Schapen beginnen te lammen / werden
de drachtige Schapen in een stal alleen
ghedzeven / alwaer men haer des morgens
en des avonts voedert / en somwijlen Hop
met roggen stroo daer onder.

Om dat de Lammeren te beter deegh
hebben / moet men de suppende Schapen
wat te goet doen / men geeftse des avonts
en morgens een handt vol haver.

Maer de Schapen / welk noch niet ge-
lamt hebben / gheeft men des daeghs
maer eens hachsel en haever : Men
gheeft haer des daeghs twee mael te
driinken / om des melcks wil. De jarige
Lammen geeft men dagelijcks tweemaal
roggen stroo. Maer als het te koudt is /
kryghen sy alle daegh tweemaal voeder
van Hop.

Wanneer een Schaep sterft / set men
het selve Lam weder by een ander
Schaep / want een Schaep kan wel twee
Lammeren suppen.

Ingelijcks als een Lam sterft / neemt
men weder een Lam van een ander
Schaep / dat niet veel te suppen heeft.

Het gebeurt dickwils dat de Schapen
haer eppen Lammen niet suppen willen /
dan sluyptmen haer met haer eppen Lam
in

in een plaets datse niet by andere Lam-
meren welck gheheel zwack zijn / moet
men met Melck dooz een hoozn voeden.

Als de Lammeren nu afgeset zijn / moet
men haer bzingen by lopendt water daer
klaberen staen / en het ander Vee daer af
gehouden worden: want als de Schapen
op weyden ghedreven worden daer Ver-
kens op gegaen hebben / verderben de
Lammen. Daer groot hardt gras is /
drijft men de Hamels henen: Want zy
haer selven daer beter mede behelpen kon-
nen als de Lammers. Als het hoozn nu
ingement is / drijft men de Lammeren
eerst op de stoppelen / daer na de Schapen.
De Lammeren supgen acht / negen of tien
weecken; Want hoese langer supgen /
hoe de selve beter gedijen. Doch men laet-
se om des melcks wil niet over acht wee-
ken supgen.

Indien men Schapen kopen wil dat
moet men in Martio doen alse uptghe-
wintert zijn.

Een goedt Schaep moet groot wesen /
veel wol; en die sijn hebben met hoogh en
dick hanz om het geheele lijf bysonder om
den hals en neck.

De Rammen sullen kromme hooznen
hebben maer niet over malkander / en
men moet wel achtigh op hem nemen.
Want alse merken datse stercke hooznen
hebben / stooten zy seer en verschonen oock
dickwels de Schapen niet.

Een Ram moet hebben diepe Oogen /
brede Oozen / een brede Bozst en Schou-
deren / groote Testiculos een fraeyen lan-
gen breezen staert.

Wanneer een Rams tongh zwart of
blackigh is / maect hy zwarte of blac-
hige Lammeren.

Indien men Schaapen koopen wil
moet men songhe koopen / en liever van
twee / a van drie jaer / het welck men wel
upt de tanden sien kan.

Het V. Capittel.

Hoe veel Schapen men hebben
en houden sal.

Die veel Schapen hebben wil moet
sich bedencken wat hy vooz Landt
heeft / en hoe veel hy daer op weyden kan:
want het is niet genoegh dat men de sel-
ve Somers houden kan / men moetse des
Winters oock versorgen: want hoe een
Schaep beter gevoedert woardt / hoe men
daer meerder nuttigheyt van trecken sal.
Daerom is het beter wepnigh te hebben /
en die wel te voederen / als veel die men
niet voederen kan.

Wanneer het vooz de Winter en ter-
stont na het Winter-zaedt veel regent / en
het Winter hoozn niet voozt komen kan /
en daer voozt op byest / en een harden
Winter volght dat is de Schapen seer
schadelijck: want zy dan het gezaept niet
bpyten kunnen en hare nootdrust daer van
nemen. Daerom sal men haer in de stal
en t'huys soo veel te beter voeden.

Het VI. Capittel.

Van een bysonder voeder dat
den Schapen goedt zijn sal.

Hebbende te voozen van een Voer ge-
dacht welck seer rijck met Schapen
te houden gheworden was / ben ick dick-
wils by hem gegaen om wat van hem te
leeren. Hoe wel desen Man sijne konst
seer heymelick hieldt / heb ick ten laestcu
op een broncken avond van hem gehoozt
dat hy inde Lente veel beet-akkers met de
ploegh leet omwerpen / en de selve daer na
wel eggen. Dan zaepde hy daer knollen
en wortelen in / welck hy in de Winter de
Schapen in plaets van hachsel kleyn ge-
smeden. Dit soude de Schapen welba-
rende maecten / en goede wol doen heb-
ben. Of dat nu soo is / heb ick noch niet

befocht. Ick verwacht daer een anders
oordeel over/ die het selve befoecht.

Het VII. Capittel.

Van een boef-stuk eens Schaep-
Herders.

Dit set ick hier om een goetd Hups-
vader te waerschouwen / om wel op
hare Herders te passen. Hy sep eens een
goetd vriendt dat hy ghesien had / dat een
Herder in den Herfst de Hamels het on-
derste boben ghesmeeten had / en de wolle
van de zijden een weynigh wegh gescho-
ren ; hy opende de huydt met een kleyn
mesken / alwaer hy met een rondt langh
hout het vet upthaelde zynde een rollitsen
van twee vingeren langh daer hy het me-
de uptdyaepde ; en hy sep daer by dat het
selve gat in twee Jaren niet weder gene-
sen kondt : upt dit teeken kan een Hups-
vader de boef-stucken wel merken. Dit
is nu genoegh voor den verstandigen.

Het VIII. Capittel.

Wanneer een Schaep in den
Herfst een quade lever heeft,
en veel hoeft.

Neemt drie of vier levers / nae datter
de Schapen vet zijn / dzooghse in een
back-oben / stootse kleyn en siftse. Neemt
daer nae een half schepel mout / laet het
selve sijn malen ; en neemt oock soo veel
holder-besen / dzuuck het sap daer upt in
het mout / en kneedt het gelijck een deegh /
maeck daer hoekjens van / en stootze te
pulver / en geeft dat de Schapen in zout te
eten of te lecken : Men kan de selve koka-
gie een geheel jaer behouden : want zy is
oock zeer goetd tegens den hoeft.

Het IX. Capittel.

Van Dolle Schapen.

De Schapen werden veeltijds dol /
welck hier by te bekennen zijn / om
datse ghelijck in een ringh rontom gaen /
en vallen daer nae neder. Daer is gheen
raedt toe. Enige plegen haer den kop op
te bzyken / seggende dat sy dan gefont sou-
den worden : maer soo niet / moet mense
voorze honden werpen. Maer als men
de selve op het begin slacht / het hooft met
de voeten wegh werpt / dan magh men
het vleesch wel aen het hupsghesin t'eten
geven / dat sal haer niet schaden.

Het X. Capittel.

Van schabbigheydt en schurft-
heydt der schapen.

Neeemt ghedzooghde garst / verborde
n asghepluckten Alffem / klare hennip
stocken / en ghestotene slier-besen / mengh
daer sout onder / en gheef het de Schapen
tussen Michaelis en Martini alle weech
op den avondt / wanneer het schoon drie-
mael ware / maer laetse daer niet op dzyin-
ken / dit geneest alle siekte van de Schap-
pen.

Alffem is bykans een algemeen medi-
cijn tegens alle siekten van menschen en
bee : want sy geeft den maegh verbou-
wen / verwermt het lijf / silt de pijn / dzyft
senijn en gal upt / verdzijft de geel en wa-
ter sucht / en de bochtighepdt upt de mildt
en lever / sterckt de maegh en de lever /
opent de verstoppingh van alle intwen-
dige leden / beneemt alle krankheden en
gebreken / die daer in veroorzaccht wo-
den / als daer bysonder is de geel en wa-
ter-sucht / ghelijck oock de Alffem wijn
doet : Die de koozse langh ghadht heeft /
gebruyck dickwils alffem sap met supker
vermenght / soo vergaetse.

Het water van alsem in het eyndt van de May-maendt gebzandt / kan men vooz alderley kooztsen drincken. Daerom geuen de Schaep-herders haere Schapen nock de knopiens van den alsem.

Het I. Capittel.

Van Geyten.

Schapen en Gepten behooren by malshander / ghelijck d'oude Grieken dese twee soorten althijt by malshander gehad hebben; Daerom moet ick de gepten hier oock een weynigh aenraken.

De Gepten willen wel op hooge plaetsen weyden; sy eten de toppen van de kuyden en basten der boomen / daerom sy soo hoog aen de boomen klimmen / alsoe konnen / om daer de basten van te krijgen; sy sijn seer schadelick vooz jongh hout; want sy daer de toppen van bijten / alsoo dat het selve niet weder kan wasschen.

Dit hee is de olijftboomen seer schadelijck; want soose daer maer aen lecken worden de selve verdozen / ghelijck of de basten daer rontom af-ghedeten waren. Daerom heeft men de selve eertijds aen eenige Goden niet dozven op-offeren. Eenige Heeren welck diergelijcke Boomen hebben / willen niet alleen sulcke beesten houden / maer verbieden het selve oock aen hare onderdanen.

Nochtans worden dese beesten van wegen haere profijten onderhouden; want sommige seggen dat drie Gepten soo veel Melck geuen als een kooz; en men kanse met weynigh voeder onderhouden; en op dozre plaetsen weyden; soo heeft men van van haer haes / Wellen / Maest en anders; de Hooznen en het Hayz verdzijft de slanghen / en vergift / met de Gepten kan een mensch in plaets van wyf verrot wlepsch / weder nieuw krijgen. Item is goet teghens alle kanker-achtige won-den. De longh is goet tegen alle beeten van seupnighe dieren. De galle scherpt

het gesicht. De lever gebzaden en gegeten is goet vooz Lasarp; in summa dit Beest is vooz veel qualen goet; des selfs wlepsch is nock goet vooz de menschen gegeten.

Het II. Capittel:

Van het kopen der Geyten, en haer ouderdom.

Men kan een Gepts ouderdom aen de hooznen kennen / gelijck men Ossen en koepen doet; een Gept kan 10 of 11 jaer oudt worden. De bocken worden soo oudt niet / om der grooter ontucht / welck sy boben andere dieren hebben; want na haer seven Maenden sijnse begunam tot de Gepten gelacten te worden. men sal de Gepten niet boben acht jaren oudt laten worden / wanneer sy van haer drie jaren gevokt hebben. Want sy dan onvruchtbaer worden.

Het III. Capittel.

Van de Geyt by den Bock te leyden.

Wanneer de Gepten vooz haer derde jaer tochtigh worden is niet goet; en den Heer niet proufytelijck; want de ouden verzwacken / en de jongen blijven zwack.

De Gepten werden in November tochtigh / en Sichelien in Martio of April / dragende alsoo vijf Maenden / gelijck de Schapen; sy hebben gemeenlijck twee / oock drie jongen; wanneer men wel op den Bock past. Wisse twee jonghen hebben / mach men het sterckste daer van opqueecken / en het ander slachten. Eenige krijgen jongen na datse een jaer oudt zijn; maer men sal geen jongen aen houden vooz dat de Gepten drie of vier jaren oudt sijn.

Her

Het IV. Capittel.

Hoc men de jonghe Sickjes op-
trecken, en mesten sal.

Dit geschiedt op de manier der jonge Lammen: De bockjens laet men supden wanneer zy vier weecken gesogen hebben / en men laetse daer na noch een weeck of twee suppen / tot datse genesen zijn. Men moet haer oock Haber/broot en anders leeren eten: men neemt alle jaeren minsten twee gesneden bockjes welck op goede weyde geset worden / wanneer de selve twee jaren oudt zijn wordense viertandigh / en zijn op haer best te slachten: en hebben soo goetd vleesch als eenigen Hamel: men mestse oock met Broot/Haber/Semel/Doortelen/Kool/en Knollen; men maghse om Michaelis slachten.

Stinckende Bocken sal men om Bartholomæi slachten: want dan stincken zy niet meer / en zijn vet. Twee of drie wecken voor Michaelis bocken zy / en dan wordense mager.

Het V. Capittel.

Van de Bocken.

De Bocken/gelyk geseyt is beginnen van haer sevende Maent tot haer vijf jaren bequaem tot generatie te worden: sy zijn van een hete nature/ en daerom geneghen tot Venus spel. Haer bloet kan een Diamant weeck maken / het welck duyrt noch sfer doen kan. Het vleesch is seer hart en onverbouwelijck / bysonder als de selve oudt zijn/ maer de huyt is beter: wanneer de selve ghesneden worden / is het vleesch sacht / gelyck men oock van de Ossen secht.

Sy krijgen groote / lange / sterke hoozen / en ruycken sterck / wanneer sy om haere nieren te vet worden / sterben zy liehtlijck.

Wanneer men in de Somer een zwarten Bock neemt/ als de Son in Leo is/ (maer hy most drie of vier jaer oudt zijn/) en hem drie of vier weecken opsluyt / en niet anders als Hedera te eten geeft/hem daer na slacht/ en het bloet wacht / en het selve aen een plaets dzooght daer de Son niet schijnt / en daer na gebuyck / woert den steen in de nieren en blaes gebrooken: wanneer men bocks-hoornen bzant/woerden de slangen met den stanc verjaaght/ en men geneest de fistelen vanden kanker daer mede/ en andere in etende quaet.

De lever is goet tot den beet van dulle honden: de gal supbert het gesicht / en wanneer men zijn pis met gal vermengt/ geneest men de Lasarpe daer mede.

Als men een Bock tot teelingh kooppen wil/ moet men soodanigen verkiezen welck sacht en langh hant heeft / een korten hals / een lange gozgel / dicke beenen en groote ooren: oock moet hy wel gewacht worden/ om soo veel te eerder bequaem te zijn.

Cornelius Agrippa seyd / wanneer men met Bocks-smeer op een steen schrijft en de selve in edick leght / sullen de letters verheben staen / of zy ingelept waren.

Wanneer de Bepden het water hebben / moet men haer onder de sincter schouder de huyt een weynigh gladt af supden / en laten het water wegh-loopen / en men smeert de plaets met peck weder toe.

Het I. Capittel.

Van de Verckens.

Ik moet oock een weynigh vande Verckens schypven / dewijl een Huys-vader de selve oock van noode heeft. Men moet het vleesch om te eten hebben / en de reusel tot het gebuyck der Paerden / Wagens / Laers en anders / om te smieren: want des Somers in den Ooghst / moet het arbeydts-volck wat harde kost hebben / soo dat men de Verckens niet missen kan.

Men

Men kan niet veel Verckens houden / daer men geen epcken of beucken bosfchen heeft; of geen spoeling van byandelwijn. Daer dit ontbreect moet men der selver weynigh hebben; en haer niet kool/woztelen/knollen / ooft / spoelingh en anders woeden.

Men moet by 9 of 10 zwijnen een beer hebben / dese zijn op haer 6 of 7 maenden bequaem tot de tocht; en gaen op haer 3 of 4 jaren weder af.

Het II. Capittel.

Wanneer men een jong zwijn aengueken; sal men 't selve van jongs wel en veel t'eten geven/anders wort het geen groot verken. Wanneer 't een jaer oud is/ begint het tochtigh te worden; en kan tot zijn 15 jaer jongen krijgen; oock 18 of 20 jaer langh leven: De biggen welck van een zwijn komen/ die maer acht maenden oudt was doe sy tochtigh wiert/ zyn niet goedt; want sy zwack blyven: Daerom sal men de selve verkoopen alse noch zupgelingen zijn.

Men moet tot een zwijn verkiefen dat van een grooten aert is/ met lange zijden/ hooge beenen / een wyden langen bypck / een ghekrolde steert / breede neck / en wel aenneemt. Dit zijn de beste zogen welck veel jonghen hebben; en de selve alle wel op-bzingen: Wanneer een jonghe Sogh een jaer oudt is; kanse jongen voortbzingen; en men kan terfont op de eerste wozyfien / offe goet of quaet tot aenhouden wesen sal. Men moet terfont nae de wozy goede achtigh slaen; dat de Sogh geen lebendighe noch doode Verckentjes eet; want dan souse daer na alle de verckentjes op-eten: doch sy verschoont het eerst-geboorne. Op dat sy daer toe niet verballen; moet men haer terfont genoeg t'eten geven. Sy hebben tweemaal in 't Jaer jongen/en dzagen 4 maenden: Een Sogh kan wel 20 verkens op een tijdt hebben; maer niet alle opbzingen: Als de Sogen

jongen hebben worden sy mager; daerom moet men haer wel wachten dat de jongen oock groeijen.

Het III. Capittel.

Hoe men de jonge verckens op-trecken sal.

De jonge verckens bzingen terfont tanden met haer op de werelt; en wie verkens op-guecken wil / neemtse van de ghene welck 3 of 4 maal ghewozen hebben: want de jongen van oude verckens zijn soo goedt niet: want hoe de Soggen ouder worden / hoe de selve zwacker jongen voortbzingen. De Verckens welck ontrent Martini of Carmini ghebooren worden / dupren niet; want sy sterben van de koude: oock hebben de Soggen dan weynig melchs; en bijten de jongen: men moet haer dan in warme stallen houden; en veel stroy gheben / dat sy daer in struppen / en malkander verwarmen: sulke verckentjes krijgen oock lichtlik wolftanden; soo datse niet eten konnen/waerom men deselve lieber slachten sal: maer verkens welck inde Dasten/Paesschen/of Somer vallen; zijn veel beter om datmen deselve beter op-guecken kan.

Wanneer men de jonghe Verckens of setten wil; moet men haer nae 4 wecken meel en semel geven; en somwijlen garst vooz-stroyen; bysonder eer sy op de stroyen ghejaeght worden; maer niet soo hardt en onghekoocht: want sy de selve niet bijten konnen. Daerom moet men de selve koocken. Of men giets in een troch en lactse wepcken; en stroytse daer nae de Verckens vooz; soo lerense met natte kost onder het zupghen eten. Daerom men het selve doen / om haer by het leven te houden: Wanneer daer een kouden regen valt krempen sy wegh / en blyven op 't veldt leggen.

Enige nemense op de 5 en 6 week bande moeder / en stroyen haer dan garst vooz;

en geben haer water met garsten meel en semel. Van moet mense wel bewaren / datse niet mager worden / en als men haer wel doet / wordense sterck en wel.

Sonnighe wrennen de bigghels met broodt: Maer dit is / mijns bedunkens niet goet: want hier toe gewoon zijnde / souden sy de hinderen haer boter-hammen ontrukken / en somwijlen de handt af bijten. Waerom de selve aen kant gejaaght moeten worden. De jongen moeten niet in het water loopen / dewijl sy noch zupgen / of anders loopense perijkel van sterben.

In Slesien snijdt men de Verckens nae daer zupgen / op andere plaetsen na 3.4. of 5 maenden: men geeft haer voozt snijden niet r'eten / maer men houdtse nuchteren in de stal / en warm: en wanneer sy gesneden zijn / geven sy haer gekookte garst of koozn 3 dagen na malkanderen / en niet te drincken; dan wordense dick. Men plach de sneede oock met wagen-smeer te bestrijcken / bysonder in de Somer / wanneer het warm is / moet men haer een dagh of 4 in hups houden / anders bijten haer de andere Verckens de naed weder open. Wanneer een Verken een jaer oud is / als 't gesneden wort. wort het sieck en kan vande smert sterben; daerom is 't beter en sekerder 't selve te doen; wanneer 't noch zupgt.

Wanneer men de Verckens naer Paeschen snijdt; bysonder de grooten; en daer een warmt op komt; soo komen daer de bliegen op; en setten dan woymen. Daerom besmeert men de wondt met lijn-oly; dat genest; en daer komen bliegen op; 't selve geschiet oock met wagen-smeer; maer krijgense woymen; so steekt of drukt men haer nies-wortel; of ongeleschten kalck in de wondt; soo moeten de woymen daer upt; of versticken.

Somwijlen binden de Verken-snijders de Matrix niet; of willen de selve niet binden: wanneer sy met den boer quaet zijn. Maer naehense weder toe; daer men op setten moet: want als men de selve daer

na mesten wil; en alles goedts daer aen doet; soo zijn alle d'onkosten verlooren; want men meent alse dijk worden; datse bet worden; maer men is somwijlen bedrogen; want daer komen jonghe Verckens in de plaets.

Het IV. Capittel.

Vande verckens in't gemeyn.

De Verckens vermoghen malkander seer wel / (getijck elcken aert van dieren malkander beminaen:) want wanneer een ongeelijck gedaen wort / en begint te gnozen / dan loopen alle d'anderen met grooten toorne toe / willende 't selve met kracht helpen / en 't ongeelijck wzecken. Ik heb op mijn reysen gesien dat ons hondcken / welck achter de kar liep / onder een lange ry ecken boomen / daer wel 2 a 300 Verckens by malkander waren / een der selver aenbiel / en terstondt als dat selve Verken begon te gnozen; begonnen alle zijne mede-broeders in batalie te slaen / en met haer geheele leger dit hondcken na te jagen met groot gheknor; en dit duppe wel een quartiers uurs; tot dat het hondcken upt haer jurisdictie was / 't welck seer ghenoechlijck om te sien was: want daer bleef niemandt achter / elck was een baes. Oock weet dit gediert des avonts hare herberg en hofstede van sels te binden; 't welck de Schapen en Cepten niet doen konnen. 't Is een seer vernielent vretigh dier; 't welck by gebrueck van spys de hinderen wel eten soude.

Het V. Capittel.

Van de toelatingh der verckens.

Enige laten de zoogen en beeren onder malkander loopen; maer ick hout het beter dat men de beeren daer maer van December tot in Martio by laet komen; soo krijght men des Somers jonghen: want

Want vier Maenden dragense; en in de vijfde Maendt werpense. Eenighe honden het boozbest dat dit in Januario en Febuario geschiet / soo vallen de jongen; wanneer d'aerde eerst groen is: Ses of seven weken daer na komt den oogst / dan brenghet men de selve op de stoppelen: en dan beginnen d'andere zooghen weder te werpen.

Men seght wanneer een Beer nae de coitus ghesneden wort / dat de Sogh dan treurt; en hare jongen verwerpt: Men moet de Verckens in de Lent stijden.

Groote Heeren eten gaerne bract Verckentjes met specerijen ghevult; maer de selve behooren ten minsten vier of vijf weken oudt te zijn.

Het VI. Capittel.

Van de verckens-stallen.

De verckens-stallen moeten van d'andere stallen afgesondert zijn / en elke Sogh moet met zijn jongen haer eyghen stal of kot hebben: anders verdruckense malkander: Oock moeten de draghende Soogen om ghelycke oorzaken een kot alleen hebben.

Daerom als men verckens mesten wil; moet men de selve van twee of drie jaeren daer toe verliesen; want daer toe zijn de selve bequaemst.

Het VII. Capittel.

Wanneer de verckens siek zijn.

Nemt men gebzande as van beuken hout / en menghtse de siecken in haere drank / en geefhaer 't selve te eten.

Item wanneer men elk Vercken alle moegen op hater en broot een toepnig Be-needsche tyriac geeft; dat is een preserva-tijf tegens vergift.

In de Mey plegen de Verckens sieck te worden / en willen niet eten; werden

moep en; wack: daer tegens neemt men cardo benedictus / koochende de selve met salp en andere krupden / om de verckens in den hals te gieten; en dit sal nu genoeg zijn van de Verckens.

Het I. Capittel.

Van Honden en Katten.

De wijl op het Landt ja in de Steden self / de Honden en Katten noodt sake-lich zijn booz waaken en het ongediert / als mupsen / ratten etc. moet ick hier de selve oock bp brenghen.

Men plach vriederles honden op't lant te houden / een klepit hondken / daer de kinderen mede speelen / een middelmatige tot beschermingh / en gewach van binnen in 't huys te maken: En een groote dogh of twee welk men des nachts buyten het huys houdt om op de plaets te loopen / en het huys / schuyt en bergen rontom te beschermen. Daer na jacht-honden die daer toe gerechtight zijn.

De Honden hebben hare Meesters lief / en weten oock haren naam te onthouden; beletten dat haeren Heer niet outdraghen wort: ja wreken oock het ongelijk welck haren Heer geschiet is. De trouw van een hondt / in 't leger van Pyrrhus den Coning der Epiraten / tegens zijn meester is wel gebleken; dat hy 't lichaem van zijn vermoorden meester niet verlaten heeft / booz dat hy den moordenaer gemelt had.

In den tempel van Esculapius was een hond / welck den kerck-dief / die daer eenige goude en silbere baten uytgestolen had / so langh vervolghde / tot dat de Magistraet hem aentaste / en ter Justitie selde.

Daer zijn eenige welck sin in sienen witte klepne hondkens hebben / die gaerne op een kussen slapen / en delicaet zijn: een ander bemint wedez die / een ander dese bezwaer daer gheef ick een yder zijn keur in / en re-commandeer een yder een wackere hondkens / en honden welck terfont bp de hand

zijn/ op't minste gerucht/ ja van't ruyffen van een mups wacker zijn.

Het II. Capittel.

Van Ionghe Honden.

MEn wil seggen dat de jonge honden al in haer moeders lichaem gezogen hebben / eerste geworpen zijn / welck dooz aen legt aen d'eerste borst/ en alsoo vervolgens. De moeder heeft het sterkste hondcken alderlieft / en geeft het selve eerst te dinken. Daerom moet men de moeder wel hoederen/ op dat se de jongen zuygen mag.

Indien men hebben wil dat de honden in korten tijt sien/ most men haer niet veel te zuygen laten binden : want hoe deselve meer te zuygen binden / hoe langamer zy sien ; hoewel deselve blind zijn/ konnense nogtans upt den reuk en stemme met veel jankens en woestelen haere moeder wel binden.

Het III. Capittel.

Van den ouderdom der honden, en hare nuttigheyt in de medicijn.

De honden werden niet boven 14 of 15 jaren out; want dan zynse al krepel/ doof of blind: hoe wel vande Poeten versiert wort/ dat den hond van Dipses/ welck 20 jaren van hups geweest was/ zynen meester met weepsteerten noch kende.

Soo pement sproetelen in 't aengesicht heeft/ bestryk deselve met honden vet / soo vergaen deselve.

Wanneer pment podagra heeft/ besmeez die plaets met honde vet / het sal de pijn wech nemen.

Indien pment een lamme handt heeft/ laet de selve een hondt openen/ en de hand warm in den opgesneden hondt houden / maer hoe better hondt/ hoe beter.

Item wanneer men sijbe vinghers/ of verkrompen senuwen van stecken of slaen

aen zijn handt heeft / dan maecht men een hant-schoe van een honts vel/ dese maekt dooz 't dragen alles weder te recht.

Het IV. Capittel.

Van 't snijden van een hondinne.

MEn laet somwijlen een hondinne of Ceefken snijden; om dat men staende wil houden/ dat se dan wackerder zijn/ en beter op-passen als de honden : maer deselve moet niet vet zijn/ en wanneez het gesneden is / moet men het selve twee dagen warm houden/ en in drie dagen niet laten dincen ; en het selve warm bleesch-sop / of water met boter onder malkander gemaeckt te lecken gheben / en gheen andere honden daer by laten komen.

Het V. Capittel.

Om een kater in huys te houden.

De katers zijn dikmaels van hups/ en dan springen de mupsen na haer welgevallen : indien men haer altydt by hups houden wil/ doet men haer lubben/ of men snijdt haer d'ooren af : waer dooz haer de couragie van 't uptloopen benomen wort.

Van Vogelen.

Niet dat ick van 't vier-voetige gebiert heb geschreven ; 't welck een hups-vader tot zijn dienst en levens onderhont van noode heeft/ sal ick-ooch mede 't ghesbdgelt aenraken dat men voeden kan / en zijn noodt-druft daer van trecken.

Het I. Capittel.

Van de Swanen, en haer ouderdom.

De wijl ick nu van de Vogels schrijf/ komt my de grootste der selver/ dat is een zwaan/ eerst te booren : welck gaerne op 't

op't water is en van de gront een visken haelt / somwijlen geeft men haer wat r'eten als 't winter is ; en men haeltse wat na by hups : Maer des somers / en alffer geen ps is ; konnen sy haer selven wel geneeren : het bleefsch der selver is onsmackelik : men eet somwijlen de jongen : maer men hout deselve meest voor cieraet / want dat selve is heerlick.

So veel den onderdom der zwanen aengraet ; kan men niet wel te recht weten : Maer de selve worden van d'oude Scribenten onder de kraeijen / en radens en ander lang levende vogels gerekent.

Het II. Capittel.

Van de Gansen, en haere noodtsackelickheydt.

De Gansen zijn een Hups-bader om tweeberley oosfaecken proufijtelick : want den wijl men deselve des Somers seer kherlick sonder onkosten kan houden / kan men daer groot proufijt of hebben van wegen de Eijeren / jongen en Dederen : want soo men maer een schrijfpen daer van neemt / heeft men redenen ghenoech om de Gansen hooghlijck te prijfen / oock kreygght men daer pluymen van daer men des nachts ghemacklijck op rust.

De Gansen zijn oock wakende : want sy geven des nachts met hare stem te kennen datter onraedt is. Men leeft van den Gans / welck te kroonen op het Capitulum was / dat sy de aenkomst der Gallen melde. Ick spreek hier van tanne Gansen / maer niet van de groote wilde.

De Gansen kan des Somers / in den Herfst en een stuck van den Herfst by waters en in natte landen houden / alwaerse lijfen en bpsen plucken / sy doen geen schade aen Dissen / maer eten het ruygght upt het water.

Die daerom Gansen en Enden hebben wil / moet na aen sijn hups water hebben /

maer men moetsse op geen gezaeydt landt brengen : want sy souden alle het koozn vernielen.

Het III. Capittel.

De Gansen stallen moet men op de Hof-stede bysonder in een hoeck hebben alwaer veel windt en water is / daer sy des nachts blijven / oock daer sy Eijers leggen en bzoeden konnen / en altijt moeder wat stroy onder gestropt zijn datse niet nat staen : oock moeten de stallen wel bewaert zijn / dat de Dossen en diergelijcke schadelijcke Beesten niet by haer konnen komen.

Genige willen dat elcke Gans sijn bysondere stal soude hebben : maer dit soude al te veel wercks geven : men mochtsse liever te wyder maecken : want de selve is niet van noode geheel hoogh te zijn.

De Gansen sullen haer Eijeren op geen ander leggen wanneer sy gelegentheydt van stallen hebben ; als men siet datse een plaets soecken om te leggen / moet men haer betasten / en als men voelt datse een Ey hebben / sluyt men de selve op tot datse gelept hebben : Als men dit eens of tweemaal gedaen heeft / ghewennen sy altijt haer nest te soecken / alffe leggen willen.

Genige willen dat men de Gansen niet sal laten bzoeyen / maer haer de Eijeren benemen / en onder Hoenders leggen / welck de selve beter uptbzoeyen konnen / soo kreygght men veel Gansen.

Men moet de Gansen alle avondt betasten / welck de geene zijn die leggen sullen : want men moet de selve niet upt laten gaen voor datse gelept hebben.

Wanneer sy een jaer oudt zijn leggen sy noch niet / of seer selden / of most heel goeden aerd zijn. De Eijeren daer geen Bent / of manneken / by geweest is / sal men het Hups-gesin te eten geven : want daer niet of komt.

Het IV. Capittel.

Van uytbroedingh der jonge

Gansen.

Als een Gans uytgelept heeft / sielt hy sich tot broeyen / maecht een nest / en laet daer eenige vederen in vallen : maer men moet hem dan voorts geen Eijeren onderleggen / 't en zy hy drie of vier dagen geseten heeft : want dat is quaet datse beginnen te broeyen / de Eijeren verlaten / en weder beginnen te leggen ; men leggh daer twaelf / dertien / veertien of vijftien / alse vast sitten.

Men leggh de Gansen Eijeren oock wel onder Calicoenen / welck heet van broeyen zyn / en de Eijeren bedecken konnen.

De Gansen welck warm zyn in het broeyen / brengen hare jongen in vier of vijf weecken voort.

De Gans sit alleen en broept op de Eijeren / maer niet de Gent / gelijck Duvven en anderen.

Als de Ganskens upkomen / moet men haer wat helpen / datse niet in de schael verstrieken / men moet de schalen van de uptgekomenen wegh doen / op datse niet hinderlijck zyn.

Men behoeft de uptgebroeyde Gansen niet te voederen voor den derden dagh : maer laten de oude Gans daer mede omfpenen.

Indien men nu wil hebben dat een oude Gans andere jongen aen nemen sal om te voederen set men haer vier of vijf vuple Eijeren onder / na vijf of ses dagen / vier of vijf kleyne Ganskens / dan sal de Gans meynen dat zy de selve Eijeren uptgebroept heeft.

Men moet wel op de jonghe Gansen passen : zy blijven tien of twaelf dagen by de moeder op de plaats daerse uptgebroept zyn : men ziet haer eerst vijf of ses vuple Eijeren hardt / welck men kleyn

scherft / en haer vooz werpt. Daer na graeft men een zoode Gras upt / welck men by haer nest brengt daerse aen leren plucker.

Oock moet daer altyt een backjen met water by staen / datse drinken mogen : dit moet men soo langh doen / als het daer kuyten hout is.

De jonge Gansen moeten des morgens niet uptgaen / vooz dat den douw wegh is.

Men geeftse na vier weecken haver of koozn te eten / daer van worden zy haest groot : en als mense wat voozkropt / daer moeten de ouden niet by konnen / want de selve konnen haer van de slochte wegh de wel generen.

Als de jongen wat meer dans worden / geeft men haer des morgens wat te eten / eer zy uptgaen / als oock des abonts alse weder komen.

Men moet de jonge Gansen oock aen de voeten teekenen / op dat men haer vooz de ouden kennen kan / om te weten of men oude of jonge Gansen slacht.

Het V. Capittel.

Van het plucken der Gansen.

Men pluckt de Gansen so diekmaels in het jaer alse weder bewasschen konnen / sommige drie / sommige viermael als op Jacobi avondt of Philippi en Jacobi / op Bartholomei / en Michaelis avondt / altydt een dagh of twee naer de nieuwe Maen.

Men moet haer de vederen onder de vleugels / en sijden / en onder aen de benen niet hoogh uytplucken / soo kunnen zy de vleugels roeren / anders slegen de selve op de aerde / het welck qualijck past.

Men magh de jongen welck men over Winter wil laten gaen / oock wel plucken / wanneer het tydelijck geschiet datse niet verhoutwen / daerom moet men de oude oock niet te broeyh / of te laet in het jaer

jaer plucken / op dat de koudte haer niet verghindert.

Het VI. Capittel.

Van het mesten der Gansen.

Ionge Gansen zijn beter om te mesten dan de oude want zy beter groeyen / en vet worden : men kan de Gansen niet mesten welck rondom loopen / maer sy moeten in een donckere plaets stil staen daer het warm is.

Als men nu een Gans te mesten set / moet men het selve in het wassen des Maens doen / om dattet in het afgaen des Maens soo goet niet is / en men moet hem eerst de sijde vederen / welck achter na de stuyt gaen / uytplucken. Want als dat niet geschiet wordt geen Gans vet / men mestse soo veel men wil.

De mestingh geschiet met haver / welck sommige droogh voor de Gans werpen / en water daer by setten / sommige smyten de haver in het water.

Men moet se dyemael daegs / des morgens middaeghs en des avonts eten geven / maer des avonts de grootste portie / want sy dyncken en eten den gheheelen nacht door / men moet haer back koben toe becken, op dat de Voenderen / en anderen haer niet van haer kost over dagh berooven.

Sommige leggen oock grof sant in de back / op dat zy de mage schuppen / en te beter eten mogen: De oude Haver is haer altijd beter als de nieuwe.

Indien men een Gans haest vet maecken wil / neemt men een maetjen rogge meel / en een maetjen rogge kleynen daer onder / maeck een fraeyen Bier pap / en fraeije ronde hoeckjes / welck men in de Son bacht / of blyten op den oven datse maer een weynigh hardt worden / werpse in het water en krop haer daer mede / tot dattet genoegh is / en setter water by / men woffse oock niet soo haestigh stoppen / dat

men de Gansen verwozght : Dit doet men vyf mael daeghs / en de Gansen sulen in veertien dagen vet worden : maer als men west sal men liever twee als een setten / om datse geselschap willen hebben.

Het VII. Capittel.

Hoe men een Gans voor een

Gent ken nen magh.

Men kent een Gent of het manneken Maen de hooge beenen : Want de Gansen hebben groote lage hangende bycken / waerom hare beenen korter schijnen. De Genten hebben dunder bycken / waerom zy langer beenen schijnen te hebben. Item als een Gent by de kop gegrepen wordt / kakelt hy / maer een Gans niet.

In februario als de Gansen paren willen / byten de Genten malkander vreeslyck : want den een wil den ander niet lyden / die dan den Baes is verjaeght den anderen : men kan dan de Genten wel kennen : Want zy verlicken malkander.

Van de Endt Voghels.

Het I. Capittel.

Van de nuttigheydt der Endt-Voghels.

De Enden zijn Vogels welck seer veel verslinden sy slocken geheele Dorschen en andere dieren in / oock vernielen sy veel Visch en halen alle haer aes uyt het water. Daer men klepne waters heeft / worden de Enden op veel plaetsen verboden / maer daer rupne diepe waters zijn / daer maghse elck een wel houden : sy zijn van naturen als de Gansen.

De Enden leggen veel Eiers / om midvasten beginnen sy te leggen / en leggen alle daghen tot dat de wept bloept / dan houden sommige waf op / en leggen alsoo som-

somwijlen het geheele jaer door: de Eijeren gelden hier meer als de Hoender Eijeren: en om de selve te bewaren worden se in kaf of krozen gelept.

Enige willen seggen dat de End-Dogels sich niet met slangen vermengen souden / daer zijn exempelen dat een Hens uyt Enden Eijeren Slangen gebroeyt heeft. Dit is in het Landt van Mecklenburgh geschiet.

Het is oock gebeurt dat Hoop-luyden in een Herbergh komende / des avondts ende Eijeren gegeten hebben / welck haer van de Waerdin voorgeset waren / en zijn alle op den derden dagh gestorven. De Waerdin is in de Boejen gehaelt / men leyde haer op / dat sy die Hoop-luyden bezegen had; Maer uyt oorsaeck van de vermengingh der Slangen met de Enden is sy weder vry gekent.

Het II. Capittel.

Van de Enden stal, en Broeden.

De se behoeven oock geen grooten hoozen stal / maer gelijk van de Gansen geseyt is / met strop en alles: Dit geboegeldt vermeerdert sich seer / en konnen des selfs Eijeren van alle tamme Dogels uytgebroeydt worden. De Enden broeyen oock alieen / gelijk de Swanen / Gansen / Hoenderen / maer des Winters of Mannekens niet.

Indien men geen Enden heeft / en gaerne jonge Enden had / koopt men de Eijeren / en setse een Hen onder / en soo haest de Enden gekipt zijn / loopen sy na het water al piepende / latende haere broey-moeder op de kant staen / men segt dat sodanige End-Dogels beter van smaek wesen souden / als derwelcke van Enden gebroeyt zijn.

Als de Enden nu uyt komen willen / neem dan de schiere Eijeren / dat zijn Eijeren tegens de Son gehouden / wiens sijn sich beweeght / kooch de selve / hachse

kleyn / en leert daer de jonge Enden mede eten.

Maer wanneer men de Broey-moeder van het nest gaet / moet men wel gadeslaen / dat Crapen / Eters en ander ongediert de Eijeren niet beroven.

Het III. Capittel.

Van de jonge Enden.

Als de Enden jongh zijn / laetse een wepnigh onder haer Moeder blijven / tot datse sterck worden / en men de selve handelen kan. Doedt haer / ghelijck de jonge Gansen / en stel daer water by. Men set daer oock en de kroos / en ander water ruyght by / daerse in dompelen / beslagen Semel / Broot in water gebroekt / men laet haer al broegh te water gaen / dat is haer leven. Oock koopt men doode Dissen / welck men aen kleyne stukken snijdt / daer liesen en biesen aen de kant van water staen / groeyen sy seer wel.

Alse een wepnigh gewassen zijn / blaet men de Kool / welck men hacht / sy gaen een gehelen dagh met haer moeder te water / soo datse dan niet kosten / maer ebenwel moet men wat in voorzraedt hebben om des avondts te eten / en eerste te water gaen.

Om dat de Enden des Winters niet te kostelijck vallen souden / moet men de selve verkopen / of slachten / souden of in den roock hangen / soo kan men daer voordeel van hebben.

Het IV. Capittel.

Hoe men een End voor een

Woord of Winner (dat is een Manneken) kennen kan.

Wat kan men aen den hals en stem vernemen / het manneken heeft blinkende groene vederen aen den hals / en de Ende niet, Het manneken heeft oock een heescher

heescher stemme / maer de Enden roepen over-luyt / Item het Manneken gaet gemeenlijk booz aen / wanneer men haer jaeght / oock heeft hy een witte ringh om den hals / wanneer daer andere verwe / als wit is.

Het Eerste Capittel.

Van de Paeuw.

De Paeuw heeft sijnen naem van de stemme en gheroep / en is schoon van vederen : en geen boeren vogel / maer van een deftigh man / welck om sijn vermaeck op het Landt woont / om dat daer gheen profijt mede te doen is / nochtans schryft Varro van Antonius Lurco, dat hy met meken van Paeuwen / welck hy duyf verkocht / jaerlijcx vijftien-hondert Rijxdaelders konde overwinnē. Hoewel een Paeuw om sijn schoonheyt / maer geen profijt gehouden wort / heeft hy dit niet-te-min / dat hy met sijn geroep de slangen en sennijge dieren van sijns Heeren Hups verjaeght / welck groote schade doen konnen.

Het II. Capittel.

Van de natuyr en eyghenschap Paenwen.

De Paeuw is een hobaerdige Vogel / hy gaet met den halse ghelijck een strups / want hy heeft sodanige vederen op het hooft / en gelijck een Kroon : en hoewel het een slangen-hooft ghelijck is / zijn het doch schoone vederen / ghelijck in de steert / maer hy heeft verschrompelde selijckhe voeten / want soo haest hy de selve aenschoutwt / vergaet sijn lust / en laet sijne hobaerdige steert hangen : wanneer hem niet prijst / laet hy sijnen steert hangen / en sluypt wegh. Inghelijck doet een schoone Dochter wanneer men haren sangh en andere schoone gaben niet prijst. Men seght dat hy sijn selven verzenckt / als hy

sich in het water spieghelt / upt spijt van sijne voeten. Den Paeuw heeft een Engelsch kleedt aen / van wegen sijne schoonheyt van vederen / maer een Dupvelschen gangh en gesangh. Wanneer het duyfter is / schreeuwet hy van schrick / om dat hy sich selven niet besien kan. Want hy vzeest alle sijne schoonheyt verlozen te hebben. Wanneer nu alle Jaer met het afballen van de bladen sijnen steert uptvalt / treurt hy / en laet sich niet gaerne sien / tot dat hy weder een schoonder en langer steert heeft.

Men seght dat een Paeuw misgunstigh is / hy weet dat sijnen dreck een seer goede Medicijn is / daeron begraeft hy de selve / want se wordt nergens gebonden / oock weet hy waer sennij bereydt wordt / het selve brenghet hy aen kant.

Op het 3. Jaer begint een Paeuwwin Jonghen te voeden / en leeft 25 Jaer / sy legghen 3 mael in het Jaer : met het afballen der Bladeren vallen de vederen upt / en wasschen weder met het wasschen der Bladen.

Men geeft de oude Paeuwen Wodt / oock somwijlen wat haver ; Men schut haer oock de brocken van het tafel-laken booz : Tot een Paen moet men 4 of 5 hoenders hebben.

Het III. Capittel.

Van het broeden der Paeuwen, en hoe men de selve wachten sal.

Wanneer een Paeuwwin 3 Jaer oudt is / leytse eerst 1 of 2 eper / ten tweeden 4 of 5 / daer na 12 / en niet meer of daer over. De Mannekens verbzeeken de Eper / alsoe daer by konnen komen / daerom legghen de Paeuwinnen hare Eper meestendeel by nacht / of in heymelicke plaetsen / of in strupken by het water / of anders daer het haer goet dunct.

Op den dertigsten dagh hebben sy uptghebroept / ghelyck de Gansen / en dit geschiet maer eens in het Jaer : Sy leggen niet meer Eijeren als twaelf of minder. Sy hebben hare Jongen niet lief : want het Manniken vervolgt het wijf / en / en verneemt naerstelijck na de Eijeren / op dat hy de selve breecht / om langer wellust met het Wijfken te plegen. Daerom verberghet het Wijfken haere Eijeren. De Paeuw vervolgt sijne jongen oock / en houdtse soo langh vooz bastaerden / tot datse strups-bederen op het hooft krijgen / dan houdt hyse vooz echte kinderen. Daerom moet hy niet eerder by de jongen komen.

Wil men jonge witte Paeuwen hebben / soo hanght men de broeyende Paew in maer een witte doeck vooz de oogen / op datse de selve in het broeyen aenschouwt / Dit heb ick selfs bevonden : maer men moet de Paeuwen versche Eijeren onder leggen : men set de Eijeren oock wel onder groote hennen.

Als de Paeuwen uptghekomen zijn / moet men haer op den eersten dagh niet roeren : maer des anderen daeghs onder een korf in de Son brengen : men menght een weynigh Semel dat men by haer set of eenigh goet. Na weynigh dagen sal men haer gesneden knof-loock met geronnen Melck geven / daer staes van gemaecht wort / maer moet wel schoon uptgebouwt werden : want het Melck is haer niet goet.

Alse een Maendt oudt zijn / magh men haer wel met de Moeder te velde brengen / maer men moet de Moeder met een touwken vast binden / op datse hare jonghen niet te verre brenght. Na ses Maenden stroopt men haer Haber of Garst / en gesneden Boodt vooz. Alse seben Maenden oudt zijn / sluyt men haer by de andere Paeuwen : maer men setse op een stockje / op datse des nachts niet met hare voeten op de aerde sitten en verhouwen.

Men moet de Paeuwen oock gelvenen haer Eijeren niet te versieken / maer haer alleen fetten / wanneer men voelt datse Eijeren hebben : oock moet men strop onder haer rickjes stropen / op dat de Eijeren / welck haer dickwils komen te ontballen / niet gebroochen worden.

De Paeuwen worden sicck / gelijk de Hoenders / en worden op de selve manier genesen.

Van Fafanen.

Het I. Capittel.

Dit is oock een Vogel / welck van geene Voeren ghevoedt wordt / om dat hy vooz een Dozstelijck wildt-braet gehouden wordt ; men moet sien de jongen aen te queecken / want die zijn tot het aenhouden alder bequaemst / dat zijn Fafanen welck voozleden Jaer jongh geweest zijn.

Het II. Capittel.

Hoede Fafanen jongen opbrengen.

Tot twee Wijfkens heeft men maer een Manniken van noode / sy hebben eens jaerlicks twintigh Eijeren en jongen ; de Eieren zijn met roode stippelen / gelijk de Galhoense / sy leggen Eijeren in Martio of April / en broeden de selve beter upt als de Hoenders / men behoeft haer niet meer dan vijftien Eijeren onder te leggen / en dat met opmercklingh des Maens en daghs / gelijk men de Hoenders set / na dertigh dagen komen de jongen upt ; men geeft haer vijftien daghen nae malkander Garsten meel met wijn besprenght. Daer na stroopt men haer weyt vooz / maer men moetse by gheen water laten komen : want sy souden de pip daer van krijgen.

Het III. Capittel.

Hoe men Fasanen houdt en mest.

De Fasanen zijn gaerne daer lage strupcken / en lang Gras is het welk zy neder treden / en wandelen onder de lage Boomkens. Men kanse binnen der tigh dagen bet maecken met Garsten of Diepte meel / wanneer men haer daer fraije deegh van maect: men kan de selve deegh oock met een weynigh Oly bespyngen en boechtigh maecken / en haer daer mede kroppen dat het haer niet onder de tongh komt: want als het selve daer onder komt kunnen sy lichtlijck versickten.

Men moet haer oock geen andere of versche spijs meer geven / of sy hebben de eerste genomen spysse wel verdouwt.

Het IV. Capittel.

Van de eygenschap deses vogels.

Desen Vogel moet in een grooten Cupn of rupn veldt gehouden worden. Het is een schoonen Vogel met blinkende bederen / als van Hemels-blaeuwe / groene en roode veruw / en schijnt twee ooren te hebben van wegen de bederen / welck hem op den kop over eyndt staen / die hy om hoogh en laegh kan setten / als hy wil: aen de voeten heeft hy kleyne klaeuwen of nagelen / daer hy sich mede verweeren kan; De Fasanen sijn altydt met haer beyden alse vergaderen; anders vindt men haer alleen. De roode baerdt en spoozen wasschen met der tijdt: Als het veel regent zijns trupzigh / en kruppen onder de strupcken / of des morgens en des avonts komense daer upt / en dan kunnen sy lichtlijck gebangen worden. Wanneer sy haer verbergen willen / steekense haere snebben in de aerdt / en

dan meynense wel bewaert te zijn. De bederen vallen haer dickwils van vettighept upt / dan worden zy weder jongh. De Fasanen hebben een subtyl en licht vleesch tegen de natuyt van alle velt-vogels.

Het V. Capittel.

Hoe men de Fasanen vanght.

Deen Fasaen op geschildert is daer hy achter gaet / dan komen de Fasanen voo den dagh welck hem volght tot op de plaets daer het net gespreyt is / het welck hen dan over het hooft getrocken wort.

Het I. Capittel.

Van de Hoenderen, en haere proufjten.

De hoenders zijn een Huys-vader seer proufijt om haer Eijeren / het welck Avicenna seydt dat ziecke luyden seer gesondt zijn / alse vleesch ghekoekt zijn / en bysonder den dooyt / als de Eijeren versch ghelept / sijn langhachtigh en klaer. Oock is het vleesch van jonge Hoenderen om te braden / en ouden om te stoven seer delikaet / want het selve op alle Wyloften en maeltijden ghebruyckt wort. Daer sijn verscheide Hoenderen / maer hier wil ick alleen spreucken van de gere die by onse Lants-luyden en anderen seer veel aengehouden werden / om dat de Eijeren / Dieresch / Harssenen / Leever / het Del om de Poten en Mage seer gesont sijn tot beele zieckten.

Het II. Capittel.

Hoe men hoenders houden sal.

Wanneer men Hoenderen koopt / en de selve voo sijn Huys hebben en houden wil / moet men haer de voeten

met schoon warm Water wasschen / en daer nae het selve water vooz setten om te dvincken / so gaen sy niet wegh / maer blijben altydt by haren Heer : Men moetse een dagh of twee op-sluypen / en daer nae tegens den avont upt-laten / en haer wel boederen.

Sommige herbzanden haer de bederen van de staert / en stooten haer drie-mael met de stuyt teghens de muzz / latende de selve alsoo loopen / het welck ick vooz een superstitie houde.

Indien men hoenders koopt / en te vooren hoenders gehad heeft / set men deselve by malkander tot den avont / laetse dan te samen upt-gaen / of setse des avonts op het rick by de anderen.

Als men Hoenders koopt / het zy oude of jonghe / die men dooden wil / moet men soodanighe kooopen / welck van een plaets komen en niet malkander ghelooopen hebben / of van een Hen upt-ghebroept zijn : want sooder een vzeemt Hoer komt dat wozt verjaeght en gebeten.

Het III. Capittel.

Hoe men veel Hoenders houden kan.

Der groote Hof-steden zijn / en men Offen / Kooepen en Paerden houdt / mach men oock veel Hoenders houden / want de Hoenders picken maer het kroon dat de Beesten ontvalt / en verlooren gaet. Daerom setten sommighe haere Hoenders in de kooepen-stal / om dat de Hoenders daer te eerder by komen konnen om te soecken wat de Beesten ontvalten is / op dat de Verckens niet in de voozbaet zijn.

Item als men strop in de krib leght vooz de Beesten / of op den Meest-hoop werpt / daer is menigh koozntjen in ghebleven / dat de Hoenders op-picken / als oock de dupben en ganfen / bysonder wanneer men vuple dozzschers heeft / oock loo-

pen de verckens daer na toe / waerom men wel toe-sien moet dat men de Beesten niet te veel vooz-werpt.

Item daer Boomgaerden om het huys zijn / konnen sy in het gras schrabben / plucken / en alderley gewozint soecken.

Men moet den ingangh der Hoenderen des avonts met een schuyf-lade voozsien / op dat daer gheen Dossen of ongediert by komt / en des morgens opent men het selve gat.

Het IV. Capittel.

Van de natuyr en eyghenschap der Hoenderen.

Onsen Salighmaker vergeijcht sich by den kloek-hen / welck hare kiekens onder hare vleughelen beschermt / dat hy oock soodanig tegens de Joden geweeft heeft : want een hen heeft groote liefde tot hare Jongen / sy is so pberigh in het broejen dat sie ock vergeet te eten en te dvincken / jae sommighe broeden sich doot.

Als nu de Jongen upt-ghebroept zijn / looftse daer sochbuldigh rondom / op dat haer geen leet geschiet / jae sy laet somwijlen haer leven vooz de selve alster onghediert / of kroof-vogels komen / sy schraabt met hare Jonghen / wetende de selve met hare stem te samen te roepen / teghens een koude Lucht of reghen bederct sy de selve met haer vleugelen / verwarmtse / gelijckse oock des nachts doet.

In het begin moet men wel op de Hennen gade slaen : Want sy verstellen gaerne haer Epers / alse de eerste-mael leggen willen / op datse de selve behouden en upt-broepen moghen : somwijlen kruppen sy onder het hout / vergaderende aldaer een hoop epers om te broepen. Maer de epers werden vuyt op de aerde. Daerom moet men haer wat stroo onder legghen / of nesten aen de balcken hangen.

Sy konnen geen koude verdragen / het zy oude of jonge ; hoe men haer daerom te beter

beter in de Winter op warme plaetsen houdt/ hoe men daer te eer voordeel van heeft.

Als een Hen ober de twee jaer oudt is/ leyt hy niet soo wel/ daerom moet men de Hennen op haer derde jaer verkopen of slachten/ en in den Herfst mesten. Jongen in de plaets nemen.

Men moet haer schoon water geven/ op datse niet siek worden van vuyl water.

Tusschen Martini en Carismis moet men haer wel voederen.

Des morgens moet men haer in het uytvliegen voederen.

Hoenders welck groote oogen/ groote lijven/ en een rooden kam hebben leggen alderbest.

Wanneer men de Hoenders geweyckte Garst geeft/ leggen zy veele en grote Eijeren/ als ook bequaem om uyt te broeden.

Men geeft de Hoenderen oock de topkens van gedrooghde netelen onder haer eten/ dan leggense veel.

Maer indien de selve niet leggen willen/ geeft haer zwarte welrupckenden Coziander.

Indien men haer met Hennip-zaedt en Netelenvoet/ leggen zy des Winters oock.

Het V. Capittel.

Van Broeijen.

Wanneer een Hen sich selcht om te Broeijen/ en als men daer by komen kan besiet men ofse des nachts op de Eyren blijft/ neemtse eens op/ en soose dan knoxt/ en weder gaet sitten/ maecht haer een nest/ en decht haer een seef over/ laet haer den ghehelen nacht daer onder sitten/ en neemt daeghs daer na de seef weder wegh.

Tot het Broeijen sal men liever oude Hennen verkiezen/ als jonge: want de jonge sitten niet gacme soo langh.

Men leght een Hen niet meer als 14 of 15 seljoone Eijers onder om te Broeden/ want sy kander niet meer bedecken.

Men moet de Hennen te Broeijen sitten dat de Kicken tegens de Dolle Maen uyt komen/ anders sterwender veel.

Wanneer het een warme Winter is/ leggen en Broeijen de Hoenders droegh: maer de Eijeren/ welck sy dan leggen/ komen niet wel uyt; maer de gene welck sy daer na leggen.

Indien men goede Legh-hennen hebben wil/ moet men maecken datse tegens een vol licht uyt komen wanneer de rogh kernen krijght.

Wanneer een Hen niet broeijen wil/ werp hem zuyr deegh voor/ soo salse blijven sitten.

In warme landen graeft men de Eijeren in mest/ om Kuikens te krijgen/ men kan de selve oock wel by een oven uytbroeden sonder Hen.

Wanneer een hen acht dagen gheseten heeft/ en niet langer wil sitten/ besiet de Eijeren/ zynse; wart soo sijnder jongen in/ welck men onder een andere Hen leggen sal die oock acht dagen geseten heeft.

Indien men niet hebben wil dat een Hen broeden sal/ treckt men haer een beckerken door de neus/ en houdtse met het gat in het water/ en oock met gheheele lijf onder. Enige stelpen haer twee of drie dagen onder een tob/ en laten haer in de dypsternis sitten/ dan vergeet zy het broeijen. Op den derden dagh des avondts laet men haer met de andere Hoenderen uyt/ dan vergeeten sy het broeijen met haer eten.

Wanneer een Hen aengeset is/ moet men haer in drie dagen niet te eten geven.

Het VI. Capittel.

Hoe men jonge hoenders optrecken sal.

Als zy gekipt zijn/ laet men haer twee of drie dagen onder de Henne/ tot dat sy droegh en stercker worden: Doch moet men de ledighe schaalen

uyt het nest nemen / op dat de Jonghen ruynt hebben / en niet verduyckt worden. Daer na neemt men de vuple eperſ / kooktſe hart / hacketſe en geeftſe haer te eten / ſetſe in de Son beſtrootſe met dit hacketſel / en ſnijt haer wat vooz / ſetter oock drincken by / ſoo leeren ſy haest eten : Maer willen ſy niet eten / ſoo rabt men met de vinger by haer op de aerde gelijck of de kloekhen picſte / dan beginnen ſy nae te picken / en alſſer een begint / dan volghet de reſt.

Men geeft de kieckenſ by de gehackte Eperſ oock gozt / of geerſt : en ſy hebben beter deegh / wanneer men haer in de Son laet krabben / dan onder een koſſ.

Wanneer een kiecken ſterft / werp het niet op de plaats of meſt-hoop / op dat de de roof-bogelſ het ſelbe nemende / daer na op uwe Hof-ſtede niet wennen te komen / maer begraef het / of ſnijdt het in het pyvaet.

Een broedt-hen is ſoo verbaert vooz de ſtem van een krem alſſe op eperſ ſit / datſe ſhier worden.

Om groene hoenders te hebben.

Nem een vers Ep beſtrijck het rondom met ſpaens groen / laet het in de Son drooghen / legghet dan in verſche Doorn-oly / laet het daer 3 wyzen in-legghen / legghet dan weder in de Son / en laet het op-droogen / legghet onder de hen / maer 't Ep moſt niet boven veertien dagen ondt zijn. Schoon ghenomen dat de groene Oly daer een wepnigh af-gingh / dat mach niet beletten.

Als men een ep in rechten ſnyzen wijn-edick legghet / en het ſelbe daer drie of 4 dagen in laet legghen / ſal de ſchale ſacht en werck worden : en wanneer menſe dan weder hard hebben wil / legghet menſe in warm water.

Om Eyers langh te houden.

Indien men de Eperſ in Auguſto in het laſ-nemen van de Maen vergadert / ſulſenſe niet lichtlijck verberben. Item in de Somer ſet menſe in ſemel / in de winter in kaf / of hacketſel.

De Voeren ſeggen wanneer men eperſ over winter hebben wil / moet men de ſelbe tuſſehen twee L: Vrouwen dagen vergaderen.

De ſelbe moeten niet op de aerde blijven / want dan verberbenſe haestelijck.

Enige ſettentſe in aſ of kogh / ſeggen : datſe dan 't geheele Jaer goedt blijven / maer ſy moeten niet de ſchetpe zijde onder zijn.

Sommighe legghentſe 6 wyzen langh in ſout / eer ſy de ſelbe in het kaf / of aſche legghen / eenighe dompelentſe in warm ſout water.

Het VII. Capittel.

Van den Haen.

Een haen is een moedich dier wanneer hy op ſijn meſt-hoop is / daer hy ſijn tegen-party af-keeren berſ. Daer toe hem de natuy ſpooren gegeven heeft / een ſcherpen beck / en ſtercke vleugels om mede te ſlaen / als oock een Woſt om van ſich te ſtooten : en wanneer hy ſijn tegen-party verjaeght / kraept hy tot een teekken van overwinningh. Ja ſomwijlen blijft wel een Haen in de loop dooz het gevecht.

Den Haen weet dagh en nacht te onderſcheyden / verandering van weer dooz ſijn gekraep te verhondigen.

Men heeft hier Hane-melchers / welck hare Hanen tot het vechten aen-porren met knoſtooch en anders te geven / gelijck de Indianen en Moozen de Elephanten met Wijn pleghen droncken te maecken / alſſe ſtrijden ſouden.

Het VIII. Capittel.

Wat men voor huys-hanen verkiefen sal.

Een Haen van eenderley verw / fraey hoogh en groot / den kop vzaef om hoogh hout / en moedigh treet / een dicken rooden hooghen kam heeft / welck niet haught / fraey zwarte ooghen / een krommen beek / groote wijde ooren / en sellen welck wit en roodachtigh onder malkander zyn / en langh hanghen ghelijck een baardt / den hals sal geelachtige of zwarte vederen hebben / welck blincken als gout / of groen metael / hy moet oock een stercken borst / en fraeyen dicken staert hebben / Item stercke beenen / en scharpe spoozen / sal vzoelijck en wacker zyn en fray kraepen / slanghen en onghediert van de hennen af-keeren ; Oock moest hy andere hanen nevens hem kormen liden / want hy veele hoenders veel hanen moeten zyn ; Zy elcke vijf of ses hennen neemt men een haen.

De groote Engelsche Hanen geeft men maer drie of 4 hennen. De Calkoensche maer twee of een Hen : want om hare zwaerte en zwackheyt willen zyn de selve hanen soo gepl niet : hare hennen leggen wel eper's met twee doper's / maer zyn soo vzychtaer niet als andere hoenders. Zy vzoepen oock maer zyn langhsaem en luy. Daerom doet men beter dat men hare eper's onder andere hoenders set / welck wel vzoepen willen.

Wanneer men een huys-haen het voozste spits van de tongh af-snijt / soo kraeyt hy des nachts niet / het welck luye knechts doen die langh slapen willen.

Het IX. Capittel.

Van der Huys-hanen eyghenschappen.

Men seght dat het hanen gekrap vooz een Leeu soo verbaerlijck is / dat hy haestigh wegh loopt / het welck hy vooz geen Beest doen sal. Maer den Heer van Boulage la Bouche sepdt in sijn wonderlijcke vopagie / welck onlangs in dupstest uyt-gegaen is / dat hy den Euphrates op voer nae Baldach of ondt Babylon met een schip daer hoenders in ware / en langden oever volghde een Leeu het schip nae al grimmende / nae midder-nacht begon een van de Hanen in het schip te kraepen : den Leeuw was daer niet verbaert vooz / maer bylden noch veel stercker dan van te voozen / en vervolghde het schip tot aen den lichten dagh / dat men een roer of twee op hem losse.

Den Haen is goedt tot Medicijn ; hy heeft grober vleesch dan een Hen / daerom oock wat zwaerlijcker te verdouwen / maer is drooger als een Hen.

De herffenen van een Haen met Wijn gedroncken is goet tegen alle quade beesten. Het sap van een ouden gesoden haertegens het schudden der Leden.

Den kam is een delicate voedende spijs ; welck om hare delicateffe veeltijts in pastepen gebacken worden.

Het X. Capittel.

Van Kapoenen.

Een Kapoen is een ghelubde Haen / welck de testicali benomen worden : en is een bysondere ghesonde Spijs ; die nu de selve gaerne eet / laet de Jonghe Hanen / welck in de Lente of Somer uyt-gekomen zyn / loopen tot na de Hontsdagen / en de selve Lubben omtrent Bartho-

tholomei met de Dolle Maen. Dit ple-
gen de gene te doen / welck dunne langhe
vingers hebben / daer sy mede intasten en
de Testiculi upt halen / want de selve
moeten alle beyde upt / anders is het niet
met allen.

Indien men maer een krijght / en den
ander niet binden kan / soo druckt men de
selve maer on twee.

Men moet daer wel mede omgaen dat
sy onder de handt niet sterben / of anders
wozght men de selve / en steektse in de pot.

Het Lubben is een kleyne konst / want
die het maer eens siet kan het / men
sneydt de Haen een gat in de zyde / daer
een vinger in kan / daer men de Testiculi
door upt trecht / welck gat men weder
toe naept / en een weynigh asch op de
naet strijckt / eenige smeerender boter op /
men geeft den Haen in twee daghen niet
te drincken : Maer men moet wel toe-
sien dat de darmen niet vast genaeyt
worden / anders moeten sy sterben / som-
mige weten daer seer konstigh mede
om te gaen / sy snyden den Haen de spoo-
ren af / en den bovensten kam / en setten
hem de spoozen op het hooft / soo heeft
hy twee hoozen in plaets van een kam ;
sommige settender pluyzen op / een ander
wat anders.

Sy moeten enkelde dunne kammen
hebben : want men snijdt de dubbelde
kammen niet gaern af / om datse doot sou-
den bloeden ; Waerom men de selve niet
gaerne lubt.

Men labse om datse haer stil souden
houden / niet verchten / waerom de Hanen
haer geen quaet doen : sy worden eerder
wet als andere Hanen / en sijn gesonder.
Want sy hebben het gesonste vleesch on-
der alle gevogelts / dat goet bloet maect /
en wel volt : sy krachten oock niet.

Alse gelubt sijn / moet men haer acht
dagen op een plaets alleen houden / en
wat goets doen / op datse weder genesen :
Dan magh men haer wel weder upt la-
ten gaen.

Enige spijss de Kapaenen / de gehele
Winter door met de kernen upt de Duy-
ven ; maer de Hennen mogense niet eten /
sy leggen daer niet van.

Sommige lubben oock Hanen alse drie
jaren oudt sijn / daer na laten sy de selve
noch vijf of seven jaren leven / dan vindt
men in de lever een steen alestorium
ghenoemt / wanneer hy den selven steen
krijght / drinckt hy niet meer. Wie desen
steen in sijnen mondt neemt / krijght geen
doof.

De Kapaenen kommen oock Kuykens
upt broeyen / daerom gebuykt men haer /
om dat men de Hoenders den gehelen So-
mer niet missen wil van wege hare eijers.

Als men een Kapaen semel met sterken
wijn gemengt te eten geeft wozt hy dron-
ken. Dan set men hem in een nest daer
Eijers in leggen / en bedeckt hem beneef-
sens het nest met een seef / dat hy daer niet
upt kan / als desen nar weder nuchteren
wozt / beelt hy sich in dat hy de seve Eij-
ren geleght heeft / en broedtse upt.

Men kan maecten dat een Kapaende
jonge Hoenderen boet / het welck also ge-
schiet : men trecht hem de vederen onder
aen den buyck upt / dan wozt men de sel-
ve plaets met netelen / het welck hem we-
doet / daer na set men de selve met jonge
Hoenderen onder een kozf / soo kruppen de
jonge Hoenderen op de verseerde plaets /
dat hem sacht doet / dan wozt hy daer aen
gewent ; Dan leggen de Hennen weder
terstont / alse uptgebroeyt hebben / en men
haer de kicken beneemt : Dit heb ick
selfs wel besocht.

Enige geven de Kapaen broot in bier
geweyckt / dan wordt hy droncken / en
neemt de jonge Hoenders oock aen.

Summa een Kapaen verliest met het
lubben sijn geheele manlikheyt / en neemt
een wijfliche nature aen / hy verlaet bech-
ten / kraechen courage broeyt hoenders upt /
socht de selve gelyck een klokkenne / en
laet sich wijf maken dat hy een Hen is.

Het XI. Capittel.

Hoe men de Hoenders, en Ka-
poenen meesten sal.

Sommige mestense met wepten klieu-
wen met water besprenght of Wijn /
eenige met Garsten meel met semel met
al: men moet daer oock wat sandt in
smpten / datse somwijlen een korne op-
lesen / dat reynicht de mage, datse te be-
ter mesten: Hoenders welck men mest
moeten warm staen. Sy mesten oock seer
van bier en broot.

Wanneer men haer klare wept kornen
voorzlegt / en het dzincken bysonder geeft /
alste in de kouw staen / worden sy haest
bet. Maer men moet den dreck onder van
haer kouw eens des daeghs weg vegen /
anders worden sy lichtlik siek / en sterben.

Martialis meste sijn Hoenderen met
meel daer meede onder gegoten was daer
zy seer bet van wierden / gelijk dit na-
volgende versken sept.

Pascitur & dulci melius gallinae farina,
Pascitur in tenebris, ingeniosa gula est.

Men moetsen aen warme plaetsen set-
ten / en soo rupin / datse upt de kouw hare
koppes uptstecken konnen / en haeren
dreck daer onder laten vallen / soo me-
sten sy alderbest. Wanneer men de
Kapoenen / ghelijck de Gansen / pillen
geeft / wordense soo bet datse niet gaen
konnen.

Het XII. Cappittel.

Wanneer de hoenders de
Eijers uytstuppen.

Men vind Hoenders welck de Eijeren
uytstuppen / het welck een quade ge-
woont is. Ack heb gesien dat men haer

de sned affneedt / maer siet help niet.

Men doet alsoo / men doet het wit uyt
een Ey / en sreecht half inde plaets by den
doijer / als de Eijer-verblindster komt / en
dat pzoest / tasten sy geen eijeren meer aen.

Het XIII. Capittel.

Van de pip der hoenders.

In den Herfst / of Ooght / krijgen de
Hoenders dickwils de pip van onreyn
water / en vaten / daerse upt dzincken / oock
van Hoender hupfen / wanneer men de sel-
ve niet wel reynicht: De pip is een siek-
te in de Hoenders / dat haer soo veel snot
en slijm in de neus komt / datse haer adem
niet haelen konnen dooz de neus / maer
moeten met een open beek na de lucht ga-
pen: de remedie daer toe in dese: men sijn
en treckt met een mes haer het voozste
spitsen of witte hupdeken dat wat hardt
is / van de tongh / men treckt een weder
dickwils dooz de neusgaten / en beweeght
de selve alle daegh / van worden de neus-
gaten weder geopent / krijgen locht / en
komen weder tot sich selven / anders ster-
ben sy / wanneer men haer daer langh aen-
laet gaen. Als men dat velleken van de
tongh asgeruckt heeft / strijckt men haer
een wepnigh boter in den beek / dat sy dooz
sicken. Eenige geben haer oock gesto-
ten Mostert / Vinof-loock en boter dooz
malkander gemenght.

Maer wanneer de pip nu al te seer de
overhandt genomen heeft / en de ooghen
alsoo verblindt / datse niet meer eten mo-
ghen / moet men haer de wangen op-stip-
den / en den etter / welck daer rondom ver-
gadert is / upt-drukken / en in de wondt
sout strojen.

Men geeft haer oock soete melck te
dzincken / wanneer sy piepen / en de bleu-
gels laten hangen / dat is daer goet vooz.

Het XIV. Capittel.

Van de Luysen der hoenderen,
en loop.

BEgiet alle het lupsighe Dee met Koe-
pen-pis/also ook de hoenders/so gaen-
se dit ongediert quijt. Waer het schaet de
hoenders/ en bysonder wanneer sy broede.

Als de hoenders de loop hebben/ neemt
men een handt vol garsten meel/ en so veel
wijn en was/ en mengt het by 't buy? on-
der malkander/ en geeft 't haer also te eten.

Of men geeft haer gekoochte Cate-pec-
ren te eten/ of in de asch gebzaden.

Als de hoenders wint epers/ leggen/ zyn-
se te vet/ voert haer met hennip-zaedt/ soo
wozden sy weder mager.

Wanneerse veel broot of hogh eten leg-
gense wint-epers/ daerom moet men haer
dan garst of haver geven.

Het XV. Capittel.

Dat den Donder de Eyers niet
verderve.

Wanneer het seer dondert/ wordt het
hoen in het Ey verset/ daer teghens
legt men knoofloek en een nagel onder het
strop. Maer ick oordeel veel beter datmen
een vatjen met water by het nest set.

Het XVI. Capittel.

Wanneer de hoenders in de me-
stingh sieck worden.

Wanneer de hoenders/ welck te messen
staen/ in de kofz sieck wozden/ om
datse malkander verdrucken en verstinc-
ken/en men den dzeck niet daeglijcx wegh
vaegt/ krijgense zwarte hammen/en wil-
len niet eten; Dan hangt men maer met
een dzaet een groene kool aen de kouw;
welck sy eten en weder bekomen.

Of men handelt met haer als die de pip
hebben/ en laetse rondom op de Hof-stede
loopen.

Het XVII. Capittel.

Van de Calicoetsche of Indiaen-
sche Hoenders, welck men hier Kal-
koenen noemt.

Dese zijn oock niet onproufijtelijck/
niet om hare groote/en schoon blanck
bleesch/ maer oock om haer broeden:
want sy heet zyn/en blijtigh broepen/ en
delwyl sy groot zyn/ komnense veel Epers
bedecken. Men kan haer Paetwen/
Gansen/ Enden/ en hoender Epers onder
leggen/ sy broedense alle uyt. Men leght
haer 12/ 13/ 14/ 15/ 16 Epers onder.

Het is een hongerigh goedt/ want sy
eten al op datse voo? krijghen: want sy
slocken den beek vol. Het kroepen welck
men haer geeft/ moet sonder stof zyn: an-
ders krijgense de pip. Roggen broodt is
haer niet goet/ gelijk de andere hoenders/
hoewel sy het gaerne eten/ want sy krij-
gen de pip daer van. Men moet met haer
handelen als met andere hoenders: Men
kan het haest aen haer mercken/ alse niet
wel zyn/ want sy eten niet/ en dit geschiet
gemeenlijck in de Lente.

Sy zyn seer vruchtbaer/ en brenghen
veel Jonghen voort/ maer op het begin
zijn de Jonghen weeck/ en sterben licht-
lijck. Eenighe seggen dat de calicoetsche
hoenders een aerdt van Paetwen is/
want sy loopen altyt te samen/ en gelijc-
ken malkander een wepnigh aen haere
staert/ als oock aen de voeten. De hanen
hebben beter bleesch dan de hennen/en het
is wonder hoe sy hare tellen en hammen
soo van ver?w konnen veranderen.

Het XVIII. Capittel.

Hoe men de Calicutſche Hoenders op moet paſſen.

S Meten koozn / kool / knollen en alles wat men haer voorſnijdt / ſp picken oock gras. Men geeft haer des morgens en des abontſe te eten. Men jaeghtſe oock upt met de Ganſen / op ſeven hoenders en hanen / heeft men des weechs een ſpindt haber van noode/groote maet. Men ſmyt haer alle-maal drie of vier goede hant vol haber voor.

Wanneer ſp in een kool-hof komen/ vernielentſe alle de kool / want ſp de ſelbe gaerne eten / en groene kool iſ haer Medicijn wanneer ſp ſteck zijn.

Sp een haen mach men 4 of 5 hennen hebben/ gelijk de Paewen. Men moet haer warm houden: want ſp konnen ſoo wel niet tegens de koude/ gelijk de Paewen / als oock niet teghens den reghen. Daerom moet men haer wel in de winter tijdt gade ſlaen.

Des nachts ſitten ſp om hoogh / maer niet ſoo hoogh als andere hoenders.

Het XIX. Capittel.

Van het broeyen.

M En ſal haer met de Volle Maen te bzoepen ſetten/ alſe upt-geleghet hebben: want ſp legghen 12/ 14/ 16 of meer grauw/ of root gheſprenckelde Eperſ / en ten laetſten twee witte Eperſ/ welck niet goedt zijn upt te bzoeden. Sp bzoeden 27 of 28 dagen: ſp zijn ſoo begeerigh in het bzoepen datſe van honger en dorſt ſterben ſouden / indien men haer gheen eten voorſmeect. Lae als men haer de Eperſ be- neemt / bzoeden ſp wel op ſteenen: Als men haer het bzoeden benemen wil/ ſteekt men haer een veder dooz de neus / en met den bupck in het water.

Men moet de Eperſ ſomwijlen om-keeren/ op datſe gelyckelijck upt-gebroeyt worden.

Den Haen moet van de Eperſ gekeert worden/ want ſp daer mede omſpringht als de Paewen.

Men ſlaet de Jongen gade gelijk van andere hoenders/ wanneer ſp gekipt zijn. Men gheeft haer op het eerſt gheſoeden Eperſ met peterſelpe dooz malkander gehackt/ en dat 6 weken langh/ en laet haer op het gras gaen/ daer na gheeftmen haer 6 weken garſt of hennip-zaet/ en laet haer al in het gras gaen. Daer nae drijft men haer met de Ganſen op de ſtoppelen.

Men derf geen Jonge hoenders/ Ganſen/ Enden ſetten: Want ſp de ſelbe alle verbijten. Wanneer ſp upt gebroeyt hebben/ en men haer wel te eten geeft/ beginnen ſp weder te legghen / en bzoepen noch eens.

Men kan de Jongen wel op-brengghen ſonder Moeder/ mitſ conditie dat menſe des nachts in vederen ſet / en over dagh in de Son/ en wel voedert.

De pip / en het meſten gaet toe ghelijck van de andere hoenders.

Het XX. Capittel.

Hoe men de Calicoetſche hoenders ſlacht.

Wanneer men dat doen wil/ moet men haer te voozen toornigh maken met roode verwen te vertoonen / of ſluyten/ want ſp dat niet verdzagen konnen / daer nae houwt men haer den kop af / ſoo verre ſp roodt iſ/ en laet haer bloeden/ want het Bloedt iſ niet goedt / ghelijck den kop.

Het I. Capittel.

Van Duyven, en haer proufijt.

De Dupben zijn booz de landt-luyden een seer noodtsaekelijck dingh/ niet alleen booz haer koken/ maer om dat men daer goet gelt van maken kan.

Dese kan men wel houden/ wanneer men een groot velt met koozen rondom sich heeft/ daer sp op-vliegen/ en de kost konnen soecken. Daerom hebben de Roempen veel van Dupben gehouden/ ja daer zijn oock by ons noch Dupben-melckers/ welck haer beste pandt wel booz een schoon paer Dupben soudenwilen geven.

Daer zijn praetsen in Duptstant/ daer de Edel-luyden alleen Privilegie hebben Dupben te mogen houden.

Enige Dupben leggen en broeden alze vier wecken/ en dat het geheele jaer dooz/ alse op warme plaetsen zijn en genoegh te eten hebben. Dit worden maend Dupben genoemt; Daerom bzingen sp oock meerder en better jongen in den Somer/ als in den winter of Herfst of lenten. Sommige bzingen in den Somer 8/10/ ja 12 mael jonghen upt/ daerom zijn de dupben proufijtelicker dan de Hoenders. Hoe wel de Hoenders meer Eyzen leggen kan men eventwel meerder proufijts van de Dupben hebben/ om dat de selve soo dickwils jongen upt broeden.

De Dupben zijn met geringe kosten te houden/ want des Somers vliegense te veldt/ en des Winters pickense aen het stroop by het bou-hups/ en dan moet men haer wat boozstrojen.

Hier willen wy niet schrijven van Krappers/ Dagadetten/ Kapperkens etc. Maer van gemeene Dupben/ welck men tot proufijt op 't lant houden kan.

Het II. Capittel.

Van het gebruyck der Duyven inde Medecynen.

De Dupben hebben wel een hardt/ zwaer en onverdoulijck vleesch/ alse oudt zijn/ maer upt het nest genomen sijnsse voedtsaem. Het bloedt van een Dupf upt den rechter vleugel/ beneemt het dypben der oogen/ stopt het bloeden der nesen. Is oock goet tegens de Podagra. Dupben mest neemt dooz sijn hitte alle smert weg/ en beneemt alle vochtigheyt. Is oock goet tegens de colijck/ wanneer men de selve in clisterien gebruyckt.

De jonge Dupben zijn aldergesontste/ wanneer sp veel koozen te eten hebben/ geelijck in de Lente en Herfst.

Het III. Capittel.

Van het Eijer leggen en uytbroeijen der duyven.

Een Dupf is een geple Doogel/ en een booz beeldt des echten stants: want sp woonen maer twee samen/ soo dat elcken Doffer zijn eygen Dupf heeft. Sp vliegen altydt samen/ het en ware een van beyden by de Eijeren blijven most: sp helpen malkander getrouwelijc in het maken der nesten; den doffer sit des daegs op de eijeren/ en de dupf des nachts/ doch de Dupf is vlytiger in het broeijen/ als de doffer. Een Dupf legt te minsten twe Eijeren/ somwijlen drie welckse al uytbroeijen kan. Maer gemeenlick 2. waer van het een altyt een manneken/ en 't ander een wijfken is. Des middaeghs komt den doffer op de Eijers/ en broept tot des avonts toe/ dan komt de Dupf weder en broept den gehelen nagt tot des middags toe. Het manneken komt altydt eerst upt/ daer na het Wijfken. De dupben broepen ten minsten tien mael in het Jaer

daer op moet een Landtman sijne reeckeningh maken/ met voederen. Den eenen dagh komt het een Jongh upt / en op den 2 dagh het ander/ op elke dagh een.

De Dypf leght op een dagh een Eyden anderen dagh weder / en sit 20 dagen eerſte upt-gebroept heeft/ en als de Jongen upt-gekomen zijn / regeert den Doffer de jonge Dupben / wanneer het de dypf niet luſt / om het onghenoeght welck ſp in het broeyen gehadt heeft / dan ſlaetſe den doffer ſo langh met de vleugels / tot dat ſp de Jongen aen-neemt / en de ſelbe op de been brenghet.

Als de Dupben 5 Maenden oudt zijn / yaren ſp / en brenghen Jongen voort / dan laet men de eerſte broege Jonge Dupben welck in Martio Jongh gheweest zijn / billijck upt-vlieggen / en behoudtſe tot het op-queken : Want dan vlieggenſe te Velt / en brenghen in Julio of Augusto / doch in den Herſt weder Jongen upt / ſo konnen ſp een ſperwer of kram in't Velt beter ontkomen dan de anderen / welck langhsamer jongh worden. Daerom zijn de dupben / welck voor Martius / of in Mapus of Pinxteren toe voort-komen / tot op-quekingh. Daerom behooren de Dupben / welck nae komen / in de koocken / of op de dupben-inarckt / gebrecht te worden.

Doch zijnder Dupben / welck maendt-dupben ghenoemt worden / om datſe alle 4 weken leggen en alle maendt Eperſ en Jongen hebben / upt-genomen in December en Januarius. Deſe zijn ghemeenlijck ſchoon van verw / gheheel roodt / of zwart met witte ſtaerten / of zijn gheheel wit / met zwarte of roode koppen en ſtaerten / ſp zijn lijvigh / hebbende veel vederen en rughe pooten / zijn tam / en gaerne by den menſchen / ſoo dat ſp haer ſomwijlen wel met de handen van de menſchen laten grijpen.

Deſe mach men wel ſtadt-dupben noemen / want men de ſelbe maer in de Steden houdt / en op byſondere Kamers of Dypf-huſen / en men laetſe niet gaerne

upt-blieggen / op dat men daer altijd van te ſlachten heeft. De ſelbe moet men alle daegh ſpijſen / en upt de handt houden. Maer op het Lant hout men enckel Veld-dupben / die op het byde Veldt blieggen / en ſich van het ghelaepte onderhouden / en brenghen in den Somer maer een paer 8 of 12 upt. Deſe moet men in de winter voederen / wanneer het aertrijck met sneeuw bedeckt is ; anders loopen ſp nae de Vogel-bangers / daer eenigh zaet gestroopt is / en werden alſo van haer gebangen / wanneerſe op de Hof-ſtede geen ſtrop vinden. Deſe 2 ſoorten van dupben zijn een Hupsvader van noode. Doch men kan wel maendt-dupben houden / welck upt en invlieggen / deſe verſamelen ſeer / alſoo dat men op een reys wel 30 paer Jongen upt de neſten halen mach.

De Dupben brenghen hare Jongen alſo ſoo op : eerſtlijck blaſen ſp hen de krop op / maer gheven haer daer niet veel in / daer nae onderhouden ſp haer met kleyn zaedt / welck ſp bekomen / daer nae met wicken / eyndtlick met rogh / boeck-wept of garſt.

De haver is haer niet goet : want het ſteecht de kroppen dooz. De Erwitten zwellen haer in de kroppen.

Het IV. Capittel.

Van der Duyven Natuyr en eygenſchappen.

Ik moet hier noch wat van de eyghenſchappen verhalen / hoewel ick daer te voozen van gerept heb.

Eerſtlijck hebben de Dupben onder alſe ghebogelt deſe eyghenſchap / dat ſp alleen met de ſneb in het water ſteeken / en daer nae het water met den bech onhoogh te houden in den hals laten loopen : want ſp ſteken den ſneb in het water en dyncken de kraegh vol / sulcx doen oock de Toztel-dupben.

Enige seggen sy hebben geen Gal / maer indien sy de selve niet in de lever / mogen sy de selve in 't ingewant hebben : ick laet haer daer ober haspelen.

In de Somer een paer vruchtbare duyven somtijds in twee Maenden wel drie paer jongen upt bzingen.

Men moet toe sien dat pder by sijn gaepken blijft : want sy willen niet alderwegens gaeyen / maer vliegen wegh / en soecken een gaepken op een andere plaats.

Oock hebben zy de natuyp datse gaerne zijn daer veel nesten of hollen zijn / en waer Duyven zijn / daer vliegen Duyven na toe : zy woonen gaerne op hooghe Huysen / Kercken / Coorzens en op hooghe raden ; oock timmert men haer Duff-hupsen daer veel planken en nesten in zijn.

Men behoeft de Duff-hupsen maer een des jaers schoon te maecken : want sy liever op haer mest zijn / als op schoone Duff-hupsen.

Men moet de nesten of Kozf'ens der Duyven wel vast hangen / dat zy niet geschudt worden : Want zijder op en of vliegen : oock moetender gaten zijn / daer zy des Winters de Son in kunnen bekommen : oock steekt men lattin op het duff-hups dat zy haer des Winters wat in de Son vermaken kunnen.

Swarke Duyven zijn best te houden ; de selve worden soo seer niet van de Hadvicken vervolghet / want zy sien de selve boozt kraijen of andere gebogelt aen.

Men moet haer so veel schoon water setten / datse daer niet alleen dvincken / maer haer daer oock in baden kunnen.

Het V. Capittel.

Hoe men de Duyven spysen en wennen sal.

Men heeft niet van noden de Duyven te voederen / als 't aerdruyck niet be-

vroosen / of met sneeuw bedeckt is. Des Winters vliegens rondom de schuyren / soeckende in Hop / en stroy en Mest / al wat sy vinden kunnen. Maer men moet haer niet in de schuyren gewinnen : sy eten gaerne by de Hoenders / daerom sal men wat koozn strojen daer het schoon is.

Men sal niet toe laten datter met roers om het Duff-hups of op de Hof-stede schiet : want daer dooz wordense versagt.

Wanneer men Duyven begint te houden / moet men ouden kopen / en geen jongen : want als men een paer acht of tien heeft / kan men haest ende vafel komen. Als men eerstlijck een paer jongen laet uptvliegen. Elke duffkrighet een Manneken en Wjshen / maer men moet dit broederken en susterken niet aen malkander laeten gaeyen / maer de selve krighen maer een jongh / ghelijck ick dickwijls besocht heb / maer aen een ander uptbroepsel.

Wanneer de oude jongen hebben / mach men haer upt laten / dan blijvenses alderbest. Sommighe wasschen de voeten der nieuwe Duyven / welck sy kooppen / met schoon water / en laten haer het selve dvincken / dan gewennense oock.

Sommighe wasschen haer de voeten / en dzoogenses met een handt doeck af / en laten haer vliegen / dan komense weder. Ik heb oock het versocht : maer soo ick hier in missen moght / soo vzaegh het aen de Duyve-melckers.

Enige nemen leem van een bak oben / de selve kleyn kloppende / en wicken en Hennip zaet daer in gekneet / en settent in het Duff-hups / soo blijven de Duyven niet alleen / maer daer komen oock andere Duyven na vliegen.

Wanneer sommighe Duyven willen hebben / nemen sy jonge Duyven / en latense uptvliegen / wanneer sy alleen eten kunnen. Maer wanneer men niet veel Duyven heeft / blijvenses achter : Want

Want de Dupben hebben gaerne veel geselschap / daerom gaense by den meesten hoop. Ick sou niet gaerne van jonghe Dupben houden / maer van de gene welck jongen gehad hebben / soo gewinnen de jongen en ouden.

Het VI. Capittel.

Van de vyanden der Duyven .

De Dplen / Habicken / Kracijen / Kremen / Katten / Kotten / Wefeljes / Slangen / verdrijven veel Dupben / verflinden de selve / en bzingense onnuttelich wegh / in en bupten het Dupf-hups / en op het velt.

Wanneer men van Haerstrengwozel een roock in het Dupf-hups maect / soo verdrijft men alle Slangen.

Indien men Dyls bederen op het Dupben-slagh sproft / of een Katten-boet / andere seggen de rechter achterboet van een Haes / of glas / die glans sullense niet verdragen. Of Dupvels dreck / soo komen der geen Katten in.

Wanneer den Habick u groote schade doet / neem twee zwache roeden / bupghitse ober malkander / en steekse met beyde de eynden vast in de aerde / besineertse met Doghel-tijn / en bindt daer een Dupf aen / soo sal dien Dief met sijne vleugels vast raecken / en in uwe handen komen.

Daer is een bysonderen aerdt der Habicken / welck men steen-gal noemt / en in het Latijn Tinnunculus / welck met groot geweldt de andere Habicken verschrieken / en de Dupben tegens haer verbedigen : men seght soo men haere jongen in een pot doet / boven met kalk gesmeert / en in de hoeken des Dupf-hups hanght / sullen de Dupben haere woonstagh soo lief hebben / datse de selve nimmermeer verlaten sullen.

Indien men een Wolfs-kop in een Dupben-hups hanght / soo kunnen de

Katten / Wefelkens / en ander ongediert op die plaets geen schade doen.

De Habicken vallen gaerne op jonghe Dupben / welck noch niet al te snel vlieghen kunnen / soo oock de Krabens en Kracijen. De Dplen doynen wel in de Dupbe gaten kruppen / en halen de jongen uyt het nest.

Jonge Dupben welck vooz Sint Jan upthomen / kunnen de Habicken wel ontkomen / maer niet die daer na upthomen.

Somwijlen kruppen de Kracijen in de Dupbe-nesten / en suppen de Eijers uyt / laet maer een Kzaeije schieten / en hanght hem aen het rat of Dupben hups / soo sullen zy daer vrees vooz hebben / maer de Dupben niet.

Het VII. Capittel.

OmDuyven niet alleen te behouden, maer ook vreemden aen te locken.

De Dupbe-melckers hebben verscheyden konsten om Dupben te locken / indien men nu niet alleen Dupben gewinnen wil / maer oock andere locken / neemt men het becke-neel van een oudt mensch / welck men in het Dupf-hups hanght ; soo vergaderen daer veel Dupben / en woonen aldaer gaerne. Andere seggen men sou Dpoutwen sogh / welck een knechtjen supgh in een glas doen / en het selve in het Dupf-hups hangen / soo sullen daer veel Dupben komen.

Indien men hebben wil / dat de Dupben vrezde met haer bzingen / neemt men Eijerswozel / Koode oven-leem / een hant vol sout en een wepnigh Honing / dit maect men met wat water tot een deegh / en men laet de Dupben daer van eten.

Of men neemt kuyt van Haring / Hen-nip-zact / Wicken / Erwitten / gebzandt Leem / Orma / zout / Bonemeel en Honing. Manghit dit alle onder malkander in een pan / of kleyn ketelken / laet het wel zieden / en hout worden / seg het dan op 't Dupben-hups .

hups dat sy daer van eten / dit sal een goet stuck zijn / en welcken Dupf daer van eet sal met sijnen roock de andere Dupben mede trecken die by hem komen : en soo yemant maer een paer Dupben hadt / die sou alle de andere konnen vanghen / soose daer maer by komen.

Enige willen dat men de Dupben de vleughels met kamfer / of spijck-olij bestrijcken sal / andere met balssem-olij / of met het zweet van een stinckende Soek / of een ander welrupckende salve ; want het is een repne vogel / welck gaerne suyber wil gehouden zijn / en bysonder op een plaets daer het wel rupkt ; wanneer men de vensters / dozen en hoeken van 't dupfhups met balssem-olij bestrijckt / sullen de dupben lichtlijck blijven / en niet wegh vlieggen : wanneer men se met welrupckende Salf of Oly bestrijckt / brenghense noch andere dupben met haer .

Als men de gene / welck upt-vliegghen / Roomsche komijn vooz-sijnt / behout men haer / en sy brenghen veel vzeemden mede / want sy op den reuck van de komijn aankomen.

Neemt komijn-zaet en linsen / wepcktese in honigh-water / werp dit de Dupben vooz te eten / soo ontvliegghet u gheen der selver .

Het VIII. Capittel.

Van eenighe quade konsten.

Ick moet hier oock wat quaedts schryben / maer niet van meyningh zijnde / dat yemant zijn even-naesten daer quaedt doen sal / maer dat hy siet waer hy hem vooz wachten sal.

Wanneer men yemandts Dupben verjaghen wil / werpt men bederen van een wil / hasen-boet / of katte-poot op 't slag / of vanght hem een Dupf af / en bindt haer twee kleyne blaesses vol Erwitten onder de boet / of twee ghebzooghde op-geblasen Doenders kroppen met Erwitten / dese

verjaeght de dupben / soo dat se op een ander slag vlieggen.

Als yemandt merckt dat een ander een deel nieuwe Dupben upt laet bloegghen / houden sy de hare in / en laten de selve wel hongerigh werden. Daer na laten sy haer upt-vliegghen / en stroyen haer eten op het slag / soo komen sy eten / en de vzeemde komender oock by.

Sommige houden gaerne tozteldupben om de lieflijckheyt en andere oorzaken / dese hebben Jonghen in Junio en Julio. Men geestse groene Erwitten / en tarw .

Het I. Capittel.

Van de Jacht.

De Jacht is een vermaek en lust vooz groote Heeren en Edel-luyden / welck alleen maer op sommige plaetsen mogen jaghen ; Daer sommige soo op verst zijn dat se al haren tijdt en middelen daer toe in ployeren / soo dat se selfs op het laeff wildt en beestigh worden / om dat se al tijt op het Veldt en in het verbolgh der Beesten zijn. De fabel van Actæon, welck van sijn eygen honden verflonden wiert / wil niet anders seggen / als dat hy al sijn goedt aen de honden en de Jacht te kost gelepdt heeft.

Baiezates den Turckschen Keyser is oock een groot Jager geweest / welck 7000 Mannen gehadt heeft / die maer op sijne havicken pasten. Hy hadt oock 6000 Jacht-honden / om sijne Jacht aen te drijven. Als hy nu van Camerlanes gevangen was / heeft de selve dickwils met hem gespot / segghende / dat hy liever een Jager als een Keyser wesen woude.

Die nu lust heeft om te jaghen / en daer Licentie van heeft / moet somwijlen by hop en gras / gelijk men segt op de Jacht gaen / om exercitie / oock niet veel honden honden. Sommige mensche maken sulcke onkoste / dat haer een haes wel op 25 gulden komt te staen / daer sy de selve om een gulden of daelder hoopen souden.

Het ware wel van noode dat men een bysonder Lexicon maecte / om alle de namen en grillen der Dieren / soo als de Jagers elck deel religiose noemen / meynende anders dat haer Diana quaedt sou doen / indien sy elck dingh met haer epgen naem noemde : Erasmus lacht het selve upt in sijn lof der sothepdt : Ick moet hier nochtans eenighe Damen van en Hert en Haes stellen / op dat den ghemeenen Man dese belachlij^ge manier van spreken weet : Daer staet een boete op / of hy wozydt vooz bot gherekent / welck by de een-komst der Jagers hare walle phrasen niet noemt / en eerst sal ick van het hert beginnen : het welck een hert ghenoeemt wort / een Rhee een stuck wildt / het gewey stangen het vel / de huyt. Daer de Longh en 't hert hangt / een opene ader, de twee voozste beenen / de twee voozste booghen / de ribben de Lanc-ken, het gheheel inghewandt de want, de Longh / hert en lever het gellinck, de huyt af-treken is wercken.

Wat een Haes aen-gaet / die wozyt oock het wildt ghenoeemt / het hooft den kop, de oogen kijkers, de oozen lepels : den staert de bloem. Het vet Wit / het gewey 't bin-nens. De voozste beenen de loopers, de achterste schuybers / etc.

Het I I. Capittel.

Van de netten.

Nat de Jacht is / moeten de netten wesen / eenige dieren sijn sterck / eenige springen hoogh / eenige niet : Tot Her-sen / Wolven / Wilt-verckens moet men andere netten hebben / als tot vossen / Has-sen / Keen / en minder wilt. Want tot ster-ke hooghe netten tot groote dieren van noode heeft / en tot klepne minder.

Indien men hebben wil dat de Netten langh duypen / moet men de selve in Cer-pentijns spiritus legghen / soo verrottense nemmermeer / men moetsse dan nemmer-meer over hopen laten leggen / anders ver-

sickense malkander : Item neemt epke bast kleyn ghemalen / en koocht of nat de netten daer in / so duypense lang / en sy ver-rotten niet lichtlijck. Dit kan van de visch en bogel-netten oock geseyt worden ; alle netten moeten in de lucht gehangen wozyden en gedroogt / wannet sy nat geweest sijn / of ook inde son / so duypen sy te langer.

Het III. Capittel.

Waer mede een Jager moet ver-sien sijn.

Een Jagher moet een wacker Jongh Man wesen / wel te voet / scharp van gesicht en gehooz / een goet Paerdt-rijder / en arbeyt / honger en dorst kommende ver-dragen : oock wacker in het springen / dat hy over heg / struyt / sloot etc. springe kan.

Oock moet hy snelle Paerden / honden / netten / hoozn / wep-mes / daer hy in tijdt van moot hout mede honden kan / lancien / springe-stocken by hem hebben.

Oock groote honden of doggen / tot het grof wilt / wint-honden en bzacken.

Men houdt het vooz goede bzacken en bloedt-honden / welck een wildt open ge-daen hebbende / en een ander siende / het eerste verlaten / en het tweede volgen / van gelijcken een derde siende / dan weder het tweede verlaten.

Het IIII. Capittel.

Om goede Jacht-honden te houden.

Indien men een goeden jacht-hont heb-ben wil, moet men na de teef sien / want daer aarden sy ghemeenlijck nae. Des-ghen daeghen blijven de honden Kinder-blint. Maer den welcken eerst begint te sien / is aldermeest van de moeder bemint. De getrouwste dieren der Menschen sijn Honden en Paerden.

Wanneer nu de jongen eenige welck ont

zijn moet men haer van het supghen wenen / en bzoodd leeren eten / dat is haer alder-gesontste. Men moet se met al te veel of weynigh voederen / op dat se niet al te zwaerlijvigh worden / of te onder ghebrucht / Oock willen sy altijd een goet Legher van stroo hebben / dat komt haer soek toe.

Die nu goede Jacht-honden hebben wil / moet de selve / soo haest sy van haer Moeder genomen zijn / tot de Jacht van een seker Wild gewennen / tot welck men hem ghebruycken wil / als tot herten / hassen / Dossen / wilt-verckens / etc. Soodanigh bloet moet hem dickwils onder sijn eten geven / daer toe men hem gebzuycken wil / als men hem van de Moeder neemt. Wil men haer tot patrijfen gewennen / so geeft men haer het hert / het ingewant / en het hooft der patrijfen te eten / daer dooz worden sy tot soodanigen dier ghewoon / volghende het spooz des selfs / en sich niet geen andere bemoevende.

Wanneer sy op de Jacht sullen gaen / moet men haer niet te eten gheven / soo konnen se beter loopen / en sijn vlijtigher tot de Jacht / om dat se daer wat van hoopen te genieten ; Want men haer gemeenlijck wat van de vanght gheeft / of men doopt bzoodd in het bloet / en gheeft het haer te eten op dat sy soo veel te vlijtigher souden sijn.

Oock moet een Jacht-hont een sekeren Jongen hebben / daer sy altijd mede omgaet / die hem leert en stuyp / want dese volght sy te liever. Oock is de oefening booz de honden goet / dat se ober stocken spzingen / stenen loopse / om arbeyt gewoon te worden / want daer dooz worden se lustigh / krijghen harde voeten / en worden niet luy / en het is haer beter ober bergen en klippen te loopen dan op 't blacke velt. Daer aen kent men een jacht-hont / dat sy in sijnen loop bestandigh blijft / en niet wijkt. Dit is booz een stellopenden hont.

Men kendt een goeden bzack daer aen / dat sy op doze en vze plaetsen daer de

Son schijnt / wanneer de Zupde-windt blaest / het wilt spoozen en binden kan / al waer het datter maer ee stuc was : want het zijn goede jacht-honden die alles volgen wat haer voozkomt : Dat een Hondt harde voeten heeft / kan men daer aen merken / dat sy niet terstont hinckt / wanneer sy ober rofsen en bergen gelooopen heeft.

De winden en lept-honden moeten een hals-bant met een ring om den hals hebben / waer dooz men de lept-riemen steken kan / en haer alsoo leyden. Maer de hals-banden moeten niet te scherp sijn / maer ruyt genoegh / op dat den hals niet ghequett wort. De ringen zijn daer aen om twee honden te koppelen / tot dat men aende Jacht-plaets komt. De Jacht-honden en winden worden oock alleen / of 2. en 3. by malkander gehouden dooz der ringen des hals-bants / en niet verre van den netten gheorbonneert. Men maecht oock somtijden by de bossen / of oock op het blacke velt / hutten van eenig hout of bladen / daer de honden in zijn / of Mans of Vrouwen stil in konnen sijn om het vermaeck van de Jacht te sien / oock booz de Jagers in te schuylen. Men laet de honden niet loopen / of het wildt is de hutten booz-by gelooopen na de netten.

Het geschiet wel dat het wildt niet in de netten wil / en weder te rugh springht / als het de netten naerdert / daerom moet een Jager een goede spietse by hem hebben / of een verre-jager / en daer mede het wildt voort drijven.

So pman van groote Heeren een hont steelt / of lockt / wordt met een heet pfer een hont op sijn booz-hooft of wangen gebzant / dit is sijn loon.

Het V. Capittel.

Wanneer men Jaghen moet, om het spoor te hebben.

E En goet Weyman moet den tijdt van de Jacht waer nemen / want de Jacht

is niet altijd goedt: Daerom is het moepelick dat men te vergeefs arbejdt.

Erstlijck moet men niet Jagen wanneer het regent / of onghesumigh weder is / want dan woert het spooz belet. Wanneer het regent / valt de honden het water in de oozen / alse aen de kleynen strupcken schuppen / dan woert haer het ghehoor benomen.

Ten tweeden moet men oock op den tijt van het Jaer letten. In de Somer moet men vooz den dagh op de Jacht gaen / en moet niet naer den middag duypen / want nae den middagh neemt de Son het spooz wegh / dat de honden niet meer rupcken konnen. Het zuyder weder is noch slijmer: want de selve winden benemen niet hare vochtigheyt den honden haren reuk / gelijk oock den dou / en plas-regen. Maer de nooztsche winden zijn goedt / om dat se helder en klaer zijn. Den tijt dat het wilt vet is / is van Joannis tot Michaelis, dan is het wilt vetste en beste. Maer na Michaelis woert het wederom mager.

Ten derden is het oock niet goet jagen op de vollen Maen / want de selve beneemt de honden het spooz: en de hasen hebben vermaeck des nachts in de Maen-schijn te loopen en speelen herwaerts en derwaerts / soo dat de honden het spooz niet volgen konnen / en bysonder wanneer daer een Vos over-gegaen heeft.

In de Lente zijn de hasen des avonds met netten lichtlijck te vanghen / insghelijcks de herten / welck in die tijt hare bysondere vermaeck hebben.

Men kan in den Winter oock wel om den middag een jacht houden / alser sneeuw is / als de Son daer op komt / en de koude af-neemt / konnen de honden niet wel rupcken. Wanneer het veel nae malkander sneeut / en de sneeuw de aert bedeckt / en een stercke wint de sneeuw herwaerts en derwaerts smijt / so vergaen de voetschappen / dat de honden niet speuren konnen.

Want als den Noozden-wint waept / en het vooz den moezghen niet ghesneuxt

heeft / kan men het wilt wel spozen; maer alser een douw / of rijp op gevallen heeft / dan is het spooz verbijsert.

In de Lente / als de koude wat sachtter woert / konnen de honden lichtlijck op het spooz komen / en een wilt na-spozen / maer het moet zijn eer de Bloemen uyt-komen / want daer dooz woert de honden haer roock benomen.

De hitte des Somers neemt de dampen der aerden wegh / dan konnen de honden niet wel rupcken; in den Herfst is het rechte spooz / want dan gaet den rook van alle kruppen en bloemen wegh.

In Winter en Somer zijn de voetschappen des wildts ghemeenlijck wel te volgen: maer in de Lente en Herfst niet / bysonder des Wolfs-spooz. Want dan springht hy met sijn gheselschap rondom / soo dat het spooz verbijsert woert / en de honden het selve niet weten te volgen.

Het spooz der dieren is menigerley / het een woert aen de klauwen beken / eenighe dooz den roock / eenighe geschieden in den vollen loop / eenighe byngghen de honden aen het Legher der dieren. Om dat een haes weet dat men hem op de siceu lichtlijck nae-spozen kan / doet hy op het laetste 3 groote lange sprongen eer hy tot sijn Leger komt / op dat den Jager hem niet na-spozen mach.

Op slechte / gladde plaetsen / is den rook slecht en vergaet haest weder / en dan worden de honden dickwils bedroogen; gelijk oock in plaetsen daer veel stofs en sants is: want de Son in sulcke plaetsen haestlijck alle vochtigheyt wegh neemt / daer het spooz en reuck in bestaet: Maer daer veel krupt / gras en laeghe strupcken zijn / daer het wildt aen-schuppen moet / hebben de honden goeden reuck; want daer gaen de honden niet alleen na het spooz te werck / maer volgen oock den reuck van het aen-wyven. In dichte bosschen / blijft den reuck oock wel. Wanneer een haest by het Leger van een

nigh wilt komt / daer heeft hy langher en sijnmer werck om op te doen / daer in het volgen des spooz.

In de Hasen en Herfst is 't beste wiltschieten / en bysonder van het ghevogel / gelijk wilde Gansen / Enden / Swanen / Kranen en diergelijken : Want op dien tijdt vlieghe sijn wegh / en komen weder / daer nae verberghen sijn haer in de Lente / leggen Eiers / en bzoepen de selve upt / soo dat mense selden siet.

Wanneer een hondt veel vlopen heeft / so neemt alsem / koocht de selve in water / en wascht hem daer mede / soo vergaen de vlopen.

Het VI. Capittel.

Van de hasen.

DEN Haes / (welck de Jagers om sijn sothepdt Meester Marten noemen) is een lieflijck aengenaem dier / welck een Mensch bzeugt en lust maecht / men soeck het / of men vindt het / het loopt van sels onghesjaecht / of ghesjaecht ; want alle andere dieren werden met gebaer gebanghen / maer een Haes beschadicht niemant : Maer de selve is soo snel in het loopen / soo dat men bekennen moet / dat hy van Godt daer toe gheschapen is. Daerom sijn hem de voozste beenen korter dan de achtersten / daer toe heeft hy oock een korten staert / op dat hy de honden outloopen mach. Daerom wordt hy van de Latijnen Lepus, dat is Levipes, of licht-voet ghenoemt van wegen sijn loopen.

Het is een wonder dingh in den Haes / want als hy een Jongh heeft / heeft hy al weder een ghesayd Jongh in het lijf / daer nae heeft hy weder een Jongh niet behayt / maer naecht en bloot. Daer na heeft hy weder een in het lijf / welck noch niet volkomen is. Dit bevinden de Jagers alsoo.

En Haes heeft een swach ghesicht / en

slaept met open ooghen ; maer hy heeft lange ooren / om so veel te beter te hoorzen / en daer mede de vlieghe en muggen upt de oogen te keeren. Hy heeft oock rugge boesten om het vlesch daer mede te beschermen van wegen sijne spzongen.

Daer wordt wonder van de Hasen gesepdt ; men seght datse. Man en Wyff sijn : datse de Jongen alleen boort-brenghen / om de redenen hier vozen van de jongen gesepdt.

De Hasen sijn goet tot kledingh / spijz en Medicijnen.

De hersteden van een Haes sijn goedt vooz het beven der leden / wanneer men 't selve den siecken met wijn in-geeft ; wanneer men de kinderen hare tanden daer mede wijft / wassen de selve sonder pijn.

En hasen-longh op de ooghen gelepdt / geneest de sieckit der oogen.

Indien yemandt een verbroosen voet heeft / stootmen de hasen-longh / wijvende het selve op een doech / en daer op gelept.

Wanneer yemandt een doorn in de voet heeft / legt daer hasen hayt op / het selve trecktsse upt ; soo men het hayt der hasen daer tegens leyde / souw den doorn dooz den voet getrocken worden.

Men plagh geheele Hasen te pulberiseren / en die tot vele gebzupcken te employeren : 't hert van een jonge Haes is goedt vooz de vierden daegse koozts / boozballen / de sieckit / bloodigheyt der Vrouwen / Medicin / etc.

De gal vooz donkere oogen.

De nieren tegens de steen.

De maeg tegens 't uptballen des hayts.

Het geronnen melck in de Maegh vooz pijn der ooren / en vooz den buyck-loop der kinderen / gelijk oock de maegh. De jonge Hasen sijn beter als de ouden.

En haes loopt niet met alle sijn kragt : maer hy soeckt maer de honden te outkomen : maer komen sijn hem te na / soo gheszupckt hy alle sijn kragt / en gaet upt 't gesicht. Dan gaet hy op sijn achterste poten op een heubelken staen / en siet of hy oock noch vervolgt wort. De

De Hasen houden haer leger gaern omtrent haer geboort plaets: Daerom sijn der zandt Hasen / welck aen sandachtige plaetsen gewoopen sijn: water-Hasen / welck aen waterachtige plaetsen gewoopen sijn/dese sijn snel te voet: Eenigen sijn veldt-hasen welck op het vzijs velt wonen; eenige Bergh-hasen / maer die sijn so snel niet te voet. Eer sy haer legeren/ verwerken sy de honden haer spoor.

Men kan haer leger wel lichtlijck binden: want daer hy loopt heeft hy sijn leger omtrent / want hy maect een langhachtige groef / daer hy na de Lente met sijn lijf in lept: en of hy al eens upt sijn leger verstoort is / soo komt hy daer na daer al weder in.

Het VII. Capittel.

Van de Haese-jacht.

De Hasen werden op menigerley manier gebangen / met Habicken / Valken / Winden / Betten / stricken / vallen / berden of honden / etc. oock geschoten.

Als men op de jacht gaet / gaet men op een vyz velt / bysonder het welck geploeght is / of daer een Haes in de booren / of leger leggen mocht; dan rijdt men rondom / laet de winden los / en maect een gheschreuw / waer dooz de winden aen den Haes gebzacht worden.

Als den Haes dit geshreuw hoort / verlaet hy sijn leger / en de Honden volgen hem: somwijlen set men twee winden welck op passen daer hy henen moet / en dan wordt hy lichtlijck gebangen. Dan heeft men een schutter / welck de andere honden van den gebangen Haes jaegt / die hen ligtlijck op eten soude, oock sijn der welck den Haes na haer meester brengen; en dit moeten bitfige Honden sijn / dese willen altijt getroetelt / maer niet bekeven sijn.

Men maect ober een groebe oock wel een deur en leg daer des Winters kool / of wat anders in / daer den Haes dan aen

komt / en de deur valt toe / daer is hy dan ghevanghen / daer is een venster in / daer men hem dooz aen tasten magh.

Wanneer een Haes van den Honden vervolght wort / siet hy niet wel dooz groten schpuck / bysonder vooz sich: maer van ter zijden siet hy wat beter: In de Lente / als alles upt der aerden spruyt / bindt men de Hasen meer op het vlack veldt als op de bergen / bysonder des nachts op de Ackers / daer Erwitten gezaeyt sijn / kan men haer wel binden. Want des nachts soecken sy haere kost op het jong groen koozn / en gewas / maer bysonder op garst en erwitten. Des Winters lopen se herwaerts en derwaert / het welck haere voet-stappen uptwijsen.

Wanneer een Haes het gerucht der Honden of des Jagers hoort / sit hy stil / en hoort van waer het geluyt komt / op dat hy na een ander plaets loopt / dan gaet hy henen / en komt somwijlen weder ter plaetse daer hy van gekomen is. Daer men geen Dossen heeft / heeft men veel Hasen: maer sy worden van de Dossen vernielt.

Als een Hondt soeckt / met de staert begint te spelen / en naerstigh van de een plaets tot de ander loopt / en somwijlen een wepnigh stil staet / ghedenck dan dat den Haes niet verre is.

De netten worden ghebruyckt in de bossen en struycken / daer de Honden geen vzijs loop hebben.

Als de Son ondetgaet / dan komet sy upt haer leger / want een Haes loopt niet / maer springt altijt / en gaet na 't jongh gesaeyt / daer moet men netten vooz-stellen: maer wanneer de windt na hem toe komt / ruyckt hy de netten.

Het VIII. Capittel.

Hoe men een Haes schieten sal.

Alsoo veele Honden veel geldts kosten / kan men de selve met minder kosten schieten. Wie nu een Haes

schieten wil/soeck desselfs leger/daer na steeckt hy een stock in de aerde/en set daer sijnen hoedt op/daer siet des Haes altijd na. Het is van kleynder emportantie of hy uyt sijn leger loopt/want hy komter haest weder in/dan moet men hem van achteren betrappen/en schieten.

Het IX. Capittel.

Hoe men op jonge Hasen passen salen vet maken.

Men geeft de jonge Haeskens groene kool te eten en Melck te drincken/drie of vier weken na malkander;daer na met kool of kraesjes bladeren/malva gheuoemt in het latijn.

Men setse in een kamer of plaets daerse vyzijn van de katten/daer geeft men haer witten of groenen kool welck men vooz haer hangen moet datse daer na repcken/waer malva moet men haer vooz-stroyen:want wanneer zy de kool bepiffen/en daer na van de selve eten/sterbense;men set haer drincken daer beneden;men meynt sy hebben geen drincken van noode/wanneer zy krupt eten maer alsse haver eten/moet men haer drincken geven:

Als men haer haver te eten geeft/woozdense in acht of negen weecken geheel vet.

Het X. Capittel.

Van de Vossen.

Onder de gebierten is geen slijmmer als een Vos/welck op alles met een bysandere behendighepdt weet te loeren.

Wanneer hy honger heeft/en geen kans aen Boeren huyfen weet/gaet hy op het veldt uytgestreckt leggen/gelijck of hy doodt ware. Dan komen de Vogels en willen van hem eten/welck hy dan aengrijpt en vernielt.

Hy heeft een huyt en staert met veel hayz/welck hy tot sijn voozdeel gebzuypt/wanneer de Honden meynen datse hem in den huyt hebben/hebben sy maer den beck vol hayr. Hy steeckt in het lopen de staert tusschen de benen/en als de Honden meynen datse hem by de staert hebben/hebben sy maer hayz.

Als hem de Honden te na komen pift hy op sijn staert/en dat smijt hy de Honden in den beck/welck desen stanck niet verdragen konnen/ook stinckt hy seer/en heeft een stinckenden adem/soo dat sijn beet oock seer sennigh is.

De Vos maecht geen woningh vooz sich selven/maer hy laet anderen vooz hen timmeren. Hy krupt in de woningh van den Vos/en soo de selve hem niet mede herbergen wil/beschijt en befeijht hy het hol/het welck soo verbaerlijck stinckt/dat den Vos uyt sijn woningh gaet/en hem de plaets rupmt.

Als hy de Hasen en Konynnen eten wil/speelt hy met haer/en onder het speelen bijt hyse doot. De Mupsen weet hy te be-loeren als een kat. Op de Hoenders/Enden en Gansen weet hy wel te passen. Hy wil over geen ys/of hy lept eerst sijn ooz daer op om te hoozen dooz het kabbelen van het water. Hoe dick het is. Sijn harigen staert hanght hy in de bijt/wanneer hy op het ys gaet/daer willen de Disschen in nestelen/welcken staert hy dan snel na hem treckt/de Disschen op het ys smijt/en op eet.

Wanneer hy een wiepse nest weet/gaet hy daer met sijn staert na toe/dan steekt hy sijn staert in 't nest/daer komense aen keecken/dan smijt hy sinen staert tegens een steen of boom/en vernieltse alsoo.

Het XI. Capittel.

Van de Vosse jaght.

De Honden willen niet wel aen de Vossen/om dat hy oock seer bijt:want alsse

alſſe het ſpooz van een Haes ſien beſe-
fens ſijn ſpooz / verlaten ſy hem / oock ſal
een Hondt niet op een boſſin byten : maer
een Hondt wel. Men moet hem dan
uptroocken / gelijk de Bijen. Of alſy hy
jongen heeft alle de gaten toe ſtoppen / en
naer hem graben. Oock kan men hem
wel in Hoender huppen vangen met een
ſchuyf-lade naer hem toe te laten vallen.
Oock vanght men hem in het gareit.
Men vanght hem oock gelijk de Wol-
ben in een diepen kupt / daer men weder
ſoden op legt / datſe gelijk met de an-
dere gront is / daer midden op is een Eind
aen een ſtock gebonden daer den Vos dan
na ſpringht en in de kupt valt / daer men
hem dan in doodt ſlaet / of met ſtricken le-
vendigh kringht.

Het XII. Capittel.

Van de Wolve jaght.

DEn Wolben jaght moet geſchieden
van wegen de vernielingh welck hy
op het Vee doet / en byſonder in Decem-
ber en Januarij : oock kan men van den
huydt een Wozmen pelts maecken in de
Winter.

Den Wolf heeft mede al ſtrecken van
den Vos / hy gaet achter ſtruyken leggen /
daer de Seyten aen komen plucken / dan
vat hy haer : oock verberghht hy ſich in
het Gras daer een veulen gaet / en loert
maer alleen met den kop / alſy het ſelbe nu
by hem komt vat hy toe.

Als hy by een byijt met Schapen komt /
vernicht hyſe altemael / en het geen hy niet
op eten kan / verſleecht hy / en begracft het /
tot dat hem het ſelbe weder te pas
komt.

De beet van een Wolf is ſoo ſenpnigh /
dat men daer ober cureren moet / gelijk
over een dooren Hondt.

De Wolben worden in een kupt ge-
vangen gelijk de Boſſen.

Oock met netten / welck aen het eyndt

van de Boſſen geſet worden / en ter zijden
het boſch gaet volck welck met tromme-
len / roepen geluyt maect / alſy oock midden
in het Boſch / ſo dat hy dooz ſchrick na
het net gedreven wort. Oock met ſtricken.

Het XIII. Capittel.

Om te maeken dat de Wolſeen-
menſch niet beſchadigen ſal.

De Keyſers welck dooz boſſchen en
bergel haere reys verboodren moe-
ten / ſouden in de hongerige Maenden
wel van de Wolben aengeaſt worden /
maer ſy moeten daer remedie tegens ge-
bruycken : Wanneer een menſch het ach-
terſte ſtuck des ſtaerts by hem draeght / is
hy ſeecker van de Wolben.

Oock zijn de Wolben ſeer verbaert booz
het blincken en geruyſch der zwaerden.

Oock booz den roock van aengeſteken
lont.

Oock booz het gerammel der keſel-ſtee-
nen : Ick woude daerom wel raden / dat
men twee ſoodanige ſteenen in het reysen
dooz de boſſchen in ſijne handen naemt /
en daer op klopten : want een Wolf
is daer ſeer booz verbaert : Want ſoo
ſoo hy met een keſel-ſteen gheſmeten
wordt moet hy ſterben. Dat men
vuyt de keſel-ſteenen ſnijt verbaerd
hem oock.

En trompet / of trommel verbaert oock
een Wolf in / gelijcks een roer.

Het XIV. Capittel.

Om te beletten dat geen Wolf
in de ſtal by het Vee komt.

Indien men een Wolfs ſtaert ober de
I kribben van 't Vee hangh / ſal der geen
Wolf in den ſtal komen / 'en ware dat de
ſtaert weder wegh genomen was.

Het volck meynit alſſe een Wolfs-kop
aen de deur van het Hups hebben / dat dan
geen

geen tobery daer voortgaangh heeft aen mensch of bee.

Indien men een Wolfs-kop op een Duff-hups hanght / komter geen Kat / Wejel of ander ongebiert op.

Als men een Paert de groote Wolfs-tanden aen den hals hangt loopt het wel / en woert oock niet lichtclik moede / de grote Wolfs-tanden zijn oock de klepne kinderen goet / datse soo groten pijn niet krygen alsoe tanden beginnen te bekomen.

Soo pmant niet wel slapen kan / hangt men een Wolfs-kop aen het Hoofden-eyndt van het bedt / het sal tot een goeden rust strecken.

De longh van een Wolf is goedt voor de gene welck kort-anigh zijn / en die dickwils beswymen.

Het XV. Capittel.

Van de Rhee.

De Rheedden worden met winden en netten gebangen ghelijck de Hasen. Sy hebben een scherp gesicht / een heldere klepne stem. De jagers lockense met bladeren der Boomen / daerse in pijpen en blasen / en haer alsoo locken upt de streucken en heggen / en alsoe daer upt komen hangen sy de selve.

De wildt-schutten schieten haer met roers / sy pypen op een bercken of ander bladt / het welck een geluydt geeft of een jongh Rhee de riep / daer op komense aen / en als dan wordense geschoten.

Somwylen kysfert het arm dier lang / en komt al van trap tot trap na den wildt-schut.

Dit is een gepl gediert / daerom soeken de jagers een Rhee-boeck te vangen / daer gaense mede na de bossen / en de Rheedden volgen den Jager achter den bosk mede in sijn stal.

De Rheedden leggen hare hooznen mede af / als de herten / maer sy verbergen desel-ve / soo datmense niet binden kan.

Dit dier verliest dooz zijn snel so open alle de vochtighepdt / soo dat het vleesch sacht en smakelick wordt.

Alsmen't selve diez tam maakt en t'hups opboet / moet men het geen sout geven / anders sou het sterben.

Het xvi. Capittel.

Van 't Hert en sijn natuer.

Een Hert heeft hooznen / maer een hind / of 't wjshen niet ; welcke hooznen hy alle jaer verwerpt / en krijght nieuwen / gelijck de slangh een neuwe huydt. De eerste 2 jaren zijn de hooreng weeck / vol bloets / en maer alleen met een huyt obergogen / welck men afsnijdt / en tot kost voor groote heeren gebuyckt. Oock woert daer een kostlick water of gedistilleert. Daer na krijghense 6 jaren na malkander meer eeld en tacken / dan hebbense hare herdighepdt / maer sy worden met langhept van jaren dan noch stercker.

De Hertten eten Slanghen alsoe steck zijn / sy nemen den beck vol water / en gaen by een Slanghen hol / latende het selve daer in loopen / en soo de Slangh dan daer noch niet upt wil / weten sy de selve dooz het blaesen van haere neusgaten en adem daer upt te locken / welck sy daer op eten.

In India heeft men witte Hertten / welck men soo tam maeckt datse in de wagen konnen gespannen worden.

In Apzil en May worden de Hertten vet / dan legghen sy haere hooznen af / en verberghen sich soo langh over dagh / datse weder beginnen te wassen : Daerom gaen sy by daegh niet upt de bosschen / om haere kost te soecken / maer des nachts als nu hare hooznen dooz de Son en het aenwzijven van een sekeren boom weder ghewasschen zijn / ontsien sy haer niet by daegh hare kost te soecken.

Men seght dat een Hert gheen gal heeft / het welck hem soo langh doet leven / maer

maer daer is eenige bitterhepdt in de darmen/ het welck daer upt blyct/ om dat de honden t selve niet willen eten; het en zy de selve seer verhongert zyn.

Wanneer de herten bynystigh zyn/ loopen sy op Menschen en Beesten/ anders zynse vluchtachtigh: Dese bynyst gheyduypt een maendt/ dan komen de herten en hinden niet weder by malkander. In de bynyst kan men de herten lichtlyck hooren/ want sy doen het geheele bos roepen/ daer de wild-schut op past.

De hinden werpen hare Jonghen niet in de bosschen/ maer aen de wegen daer de Menschen heuen komen/ upt vreeze van ongediert/ als wolven/ beeren/ etc.

De hinden leeren hare jongen van jonges op loopen/ op datse de Jagers ontkomen.

Het XVII. Capittel.

Van der Herten Jacht.

De herten worden op verscheyden manieren gebangen/ sommige loopense met Paerden en honden soo langh nae tot datse moede zyn/ als den avondt-sterren op komt/ gaen sy upt de bosschen/ en als de morgen-sterren weder op-komt/ gaense nae de bosschen: Daerom is de Nachst-jacht de beste: Men stelt de netten/ alse upt-ghegaen zyn/ en alse daer in komen/ steecht men haer doobt/ op datse daer niet weder upt komen.

In hongaryen zyn so snelle paerden dat men een hart daer mede onder halen kan.

Als men een hert so lang gejaeght heeft dat het in t water komt/ t zy om de jacht te ontkomen/ of om sich te verberschen/ moet men de plaets tekenen/ daer het ingelooopen is/ want na een wyl tijts komt het weder op de eygen plaets upt.

De Jagers moeten weten waer de herten staen of haer onthouden/ het welck sy aen versche voet-slappen/ of aen-wijven der Boomen ghewaer worden. Of oock aen hare mess, Dyt dese tekenen konnen

sy mercken hoe groot sy zyn/ en oock hoe veel daer zyn.

Als men nu diergelijcke teekens heeft/ stelt men een wilt-bane aen/ daer aen men sien kan offe daer oock ober gaen. Dit gemerckt zijnde stelt men de Jacht aen/ en beset de selve plaets.

Men moet wel op de wint letten/ want een hert loopt nemmermeer teghens de wint/ op dat hy niet te moede souw worden/ maer altyt met de wint.

Het hert wordt de honden en menschen haest ghewaer/ en is bevreesd dat de honden het spooz nemen sullen/ waerom hy niet suel loopt/ maer maect ter zijden upt groote gheweldighe spronghen/ op dat de honden het spooz verliefen.

De netten moeten also gestelt worden/ dat den reuck daer van niet nae de herten komt: Want anders souden sy de selve rupelien.

De netten moeten seer hoogh ghesteldt worden vooz het springen der herten/ oock moeten sy niet te strack zyn/ op dat t wilt daer in beruieren kan/ aen de hoecken der netten staen personen/ welck gescheent maken/ op dat het hert niet ter zijden der netten loopt.

Daer staen oock eenige hutjens van loof daer groote personagien in zyn/ om dit sehou-spel te sien/ oock daer de honden in zyn/ welek haer alle stil moeten houden/ want de herten suel hoozen alse hare ooren op-richten; en indien sy wt wes vernemen/ loopen sy weder te ruggh/ en komen niet weder na het net.

Als dit nu alles toe gheruft is/ drijft den Jager met de bloedt-honden het hert upt sijn Leger nae de netten toe/ de wint af; Dan isser aen een ander plaets weder een anderen Jager welek eenige honden los laet om de vermoede honden te hulp te komen.

Als een hert upt sijn Leggher ghesaeght is/ loopt hy sijnen wegh weder welek hy te voozen ghelooopen heeft/ daer sich een Jagger dan na richten moet/ en dan kan

men hem met Paerden en Honden wel vervolgen: maer zoekt listen t'onthomen.

De oude Hertten nemen gaerne jongen by haer die neffens haer lopen: Daerom moet een jager weten den ouden bedrieger te krijgen / en de jongen daer van te helpen / op datse niet onder de Honden komen. Daerom moet hy de Honden weten te regeren en te loeken / datse de jonghen verlaten / want den ouden laet de jongen in de pekel / welck soo stiel niet konnen lopen / en dewijl de Honden met de jongen haspelen gaet hy dooz.

Als den ouden nu siet dat het hem te bangh wordt / derf hy wel by menschen op de Hof-steden lopen / en verberghet sich aldaer soo langh tot dat de jacht over is / en gaen dan sijn eygen wegh / latende de honden met de andere herten omspzingen.

Als nu het Hert gevangen is / volghet het uyt weyden / dat met een bysondere solemniteyt en Phrases geschiet / daer wel een geheel boeck alleen van konde geschreven worden.

Als de Hupt af is houdt men den Kop af / welck de bloedt-honden toe komt / die men vooz haren arbept beloonen en kouragieren moet: men snijt stucken byoodt / welck men op de af-getogen hupt douwt / oock bespzinght men het selve met het bloedt van hert / lever / tongh en hack het daer by / daer de Honden dan een Heeren eten van hebben.

Het I. Capittel.

Van de Vogel-vanghst.

NA dat ick van 't vangen der viervoetige dieren verhandelt heb / moet ick een weynigh van de Vogel-vanghst handelen / want op het landt men daer zyn vermaeck oock mede hebben kan.

Men vanght met de kroof-vogels / alderhande Vogels / als Enden / Kranen / Geygers / Safanen / Swanen / Dinken / Dupven / Leeuwvicken en anderen.

Oock vanght men beele voghels met

der handt / men leght haer eenigh aese daer van sy dooz der krupten kracht in swim ballen.

Men neemt roggen-meel / en roer daer een weynigh gest in / en laet het selve alsoo acht dagen staen / daer na leght men daer schel-krupt in / en geeft het de Vogels te eten / so kan men haer niet de hant grijpen.

Men neemt oock bilfen-krupt met de wortel / welck men kleyn onder-malkander stoot / daer toe neemt men garsten meel / of wat de Vogels gaerne eten / en stropt het haer vooz soo konnen sy niet vliegen / en dan kan men haer met de hant grijpen.

De Vogels werden oock met Schilderrijen gevangen / gelijk de Veldt-honders en anderen / daer ick hier na af seggen sal.

Het II. Capittel.

Om Voghels met netten te vangen.

MEN vanght Dinken en andere Vogelstjens met netten het geheele jaer dooz / maer bysonder in den Herfst / en dat op het blacke velt.

In den Herfst is het beste Vogel vangen van het geheele jaer / dan kan men niet alleen kleyn gebeent vangen / maer ook grote Vogels / welck in den Herfst vertrecken.

Dan moet een Vogel-vanger des morgens twee of drie upzen vooz dag opstaen / en sijne netten stellen dewijl het noch donker is / op dat de Vogels 't selve niet sien / en komen met sijn lock-vogels / welck hy hier en daer met haere koudtjes stelt / en een stock hanght / de roer-vogel aen binden / spijse strojen / of Vogel-besten / welck men oock aen leyne strupken steekt.

Men heeft daer een strupken rondon geset / daer het gebogelt om konit rusten / en den Vogel-vanger heeft een hutje of bladeren en tacken daer hy agter schuypt / en somwijlen laet hy de Roer-voghel of Dink af vallen en op-vliegen: De vogels daer omtrent sijnde / komē daer om te eten

alste

alſſe ſien dat daer Vogelkens eten: men moet om een weynigh Vogelen niet trecken/maer alſſer een menigthe by malhandeder is/ anders verbaert men de ſelbe; Als men haest na huys gaet treckt men wel om een weynigh: Dese vanghſt dupyt tot op den middagh.

De groote Vogels worden aen het eyndt der Bosſchen gebangen/ gelijck de klepnen op het blacke veldt met nederige ſtrupken/ en maer een net/ maer tot groo-ter Vogels moeten twee netten tot malhandeder over-flaen.

In Auguſto plagh men oock wel in de Bosſen een water-plaets te graben/ en byſonder daer eenige beſien zijn die de Vogels eten: want na den eten willen ſy dvincken; ober die groeve leggen eenige dwars-houtjens daer het net van beyden ſyden op valt.

Maer waecht u dat de Vogels u niet ſien/ maeck oock niet dat daer eten om-trent uwe hut is/ daer ghy uwe ſtricken naer u toe treckt.

In den Herſt Wijſters en Meerels met Paerds-hare ſtricken te vanghen/ is de kinderen van ons landt ſeer wel bekend/ en daer quaken beſien aen te hangen.

Daer werden oock Vogels met Honden gebangen/ als Waechtels/ Ganſen/ Kra- nen etc.

Indien men den beſten Hondt upt een neſt hebben wil/ neemt men alle de Honden/ en ſet de ſelbe een ſtuck weeghs van het neſt/ en welck de Moeder eerſt weder in het neſt bzynght is de beſte.

Of ſet de jonge Honden in een Cirkel daer rondom buyt is/ en welcke Hondt dan eerſt upt gehaelt wort/ is de beſte.

Om Vogels met de Lijm-tack te vanghen is de kinderen oock wel bekend.

Om Vogels gewis te ſchieten/ moet menſe met hagel treffen wanneer ſy beginnen op te bliegen/ op dat men de Pleugels raecht.

Men vanght oock Dinken/ Meekens/ Sijſkens en andere met knippen; 't welck wel bekend is.

Om de Vincken wel te doen ſinghen/ werden haer de oogen met een glojenden dyaet uytgebant.

In de Waſten vanght men oock goede Sangh-vincken/ het welck alſo toe gaet. Men neemt een goeden Sangh-vinck/ welck men in huys heeft/ en ſet de ſelbe met een kouwde onder den Boom/ ſet daer twee roeden of gerden by welck met een touwtjen aen malhandeder ober het kout-ten heien repcken/ welck touwtjen met Lijm beſmeert is/ daer komen dan de Vincken upt den Boom om te ſingen/ en dan raec/ en ſy vaſt.

Leeuwkerken vanght men met netten/ en oock met een Boom-balckjen/ welck men aen een touwtjen heeft/ en op ſchiet/ dan dupken de Leeuwkerken in het Gras/ die men maer een netjen ober het hooft ſnijt welck men aen een ſtok by ſich heeft.

Het III. Capittel.

Van Quackels.

De Quackels worden om haer deli- caet vleesch gebangen/ wanneer men de ſelbe hoozt ſlaen/ ſtelt men op het eyndt van het koozn een groen netken ſoo bzyet als men wil/ dan begint men van achte- ren en ter ſyden geluyt te maken/ ſo loopt den Quackel in het net.

Men neemt een groen netjen welck men houte pinnen daer aen vaſt in de aer- de ſteekt/ ſoo bzyet als een gezaeyde Ak- ker koozen/ of van de een vooze tot de an- der; men begint dan van een eyndt/ daer men den Quackel gehoozt heeft te ſtam- pen/ want ſy kruppen al voozt/ en men jaeghtſe in het net. Oock lockt men de ſelbe met een beentjen.

Als men het koozn af maepdt/ en men daer Quackels in hoozt/ ſteekt men 't net wat verre/ en maept dan/ want ſy ſullen al voozt loopen/ tot dat ſe in 't net raken.

De Quackels maken hare neſten in het koozen/

koozen/ als oock de patrijfen/ of in doozne
struycken : op dat haer de habicken of
roof-vogels niet schaden konnen.

Van Exters en Kraeijen.

Als men Exters en kraepen vanghen
wil/ neemt een der selver en bint hem op
een stuk van een plank daer 2 gaten dooz
gemaect zijn/ dat hy op sijn ruggh leggen
moet : dan begint hy te schreywen/ en
de andere die hem willen krouen helpen/
houdt hy alsoo vast met sijne klaedwen/
dat mense vanght : want hy haer niet los
laet.

Mussen vangt men 's winters met net-
ten/ of men schietse by de koozn-berghen :
men vangtse oock met stenen en een groef-
ken daer onder / alwaer eten onder leydt :
Dese stenen zijn met een stockjen/ welck
in stukken gesneden is/aen malkander ge-
stut/ daer vliegghen sy op/ dan valt de steen
boven haer hooft toe / dese vanght is goet
wanneer daer siccū op de aerdt leyt.

Het IV. Capittel.

Van de Patrijfen, of Veldt- hoenders.

Den Patrijfen leven omtrent 25 Jaer/
en konnen niet hoogh vliegghen/ om
datse wepnigh vederen/ en veel vlees heb-
ben/ sy houden haer laaggh/ gelijk de quak-
kels/ vreesende vooz de sperwers : want
so langgh sy de selve in de Lucht sien dupe-
ken sy wegh.

In de Winter / als men weet waer sy
hare nesten hebben/ maecht men een net
gelijk een sack/ daer na gaet men tot haer/
en stroyt een wepnigh weyt / nae dat men
de siccū af-ghebæghht heeft/ stroyt men
meerdoz/en by de sack noch meer/men moet
haer al sacht voozt jagghen / datse niet op-
kijcken alffe by de sack komen / want sy
gaen al pickende voozt : Want indien sy
op-kijcken vliegghense daer ober henē / en

alffe in de sack zijn / loopt men haestlijck-
toe / dan willen sy voozt / dan treckt men
de sack van achteren toe.

Inde herffst en winter gaet men 's moz-
gens vooz den daggh upt/ en hoozt waer de
selve sitten. In hooghde Boffchen behoeft
men haer niet te soecken : maer by laghe
struycken aen 't blacke Velt.

Daer moet men een garen sack of net
met twee staken daer achter een kupl aen
is / en dat op het Veldt by de Daren daer
sy gaerne loopen. Dan moet men sacht
achter haer komen sluppen : en wanneer
men haer op het Veldt heeft / neemt men
een gheschildert Paerdts of kooep/ die bint
men aen den arm / ghelijck een schildt/ en
klijckt maer met een belleken / daer gaet
men achter/ en siet boven dooz de oogghen/
en drijftse naer den sack/ de vlegghels be-
hoeven niet hoogh te zijn als een span/
en wanneer in den sack zijn / valt men
toe / en behoudtse daer in / soo de rest niet
volghht/ klopt men in de handen / en jaegt-
se met ghewelt daer in. Wil men weten
waerse zijn / dan stroyt men des avondts
daer weyt/ en als men bebindt dat de weyt
wegh is/ soo sal men de Patrijfen daer
binden.

Men smijt de velt-hoenders oock pille-
kens vooz van Wijn en meel gemengt/ en
dan vangt men haer onder het eten. Oock
vanght men haer met roof-vogels.

De Patrijfen hebben de Hertē seer
lief / daerom plegghen de Wey-luyden een
Herten huyl aen te trecken/ en herts-hooz-
nen op den kop te setten / en nae de Hoen-
ders te gaen / welck met vzeughden daer-
rondom loopen. Men jaeghtse niet ghe-
schilderde Hertē/ Paerdts/ ossen/ kooepen
en andere Beesten in het net / oock plact
men haer in een spiegel te laten sien : met
Patrijfs honden vanght men haer oock.

Als men hare epers bint/ kan men wel
van een tamme Ven upt laten broepen/
welck men eerst Epers en gozt geest/ daer-
na ander koozen.

Het V. Capittel.

Om wilde Enden te vangen.

MEn heeft een hutjen / en twee netten by de Zee / alwaer men garst sroopt / in gestooten soet-houdt op gekoocht / het welck de Enden gaerne eten / en meer andere Enden by bzeughen. Maer men moet de netten en touwen met groen moss bestropen / dat eten sy gaerne / en dan worden sy het niet gewaer.

De Enden swemmen oock na zwarte Paerden / daer men achter gaet / en na haer schiet. Ook swemme sy na bypne hondē.

Men vaert oock dooz 't water met een kleyn volt rondom met moss en groen beslepyt / daer is een groen hupshen op / daer vensters in zijn / waer dooz den weyman schiet.

De vogels welck gewoon zijn met groote troupen te bliegen / worden oock met groote menichte gevangen.

In lage landen hebben die hupsluyden wijen / daer Enden gevoet worden: Daer komen de wilden wpt de lucht na bliegen om mede te eten / en dan wordense van de wijen in een hondjen in de supk gejaegt.

Wanneer men Enden schieten wil / moet men des morgens / of des abonts by dan duysieren doen.

Het VI. Capittel.

Om hasel-hoenders, brick-hoender, hout-sneppen met stricken te vangen, als oock patrijsen.

MEn besceecht de breede paden in de tuynen dicht by malkander met kleyne houtjes een span hoog van beyde zijde tot de bedden toe. In 't midden laet men een gat van een half voet wijdt / daer hanght men aen een galghe drie of vier stricken van paerdtshapz gelijk als men in de Lyster-booghjes doct / daer komen sy al langhs henen picken en willen daer dooz loopen dan hangense in de stricken,

Het VII. Capittel.

Om 't gevogelt van de Boomen te keeren, datse 't ooft niet eten.

MEn hanght maer knof-loock aen de Boomen / soo komender geen vogels aen de Bomen / om 't Ooft ten plonderen.

Het Eerste Capittel.

Van Visschen.

De vissen zijn van een bochtige koude nature / en kommen de melancholische niet schaden / maer de flegmatijcque / daerom moet men daer verwarmende krupden by genieten / als miredich / mostert / peper en anders. Oock een roemer wijns daer by dinccken. Maer dit t'cene mael een swake mage heeft / sal hem van alle visch onthouden. De Visschen zijn oock gesonder of onghesonder / na dat de wateren zijn / daerse in gevangen worden: want groote wateren hebben groote grove onberdouwelijcke Visschen / welck soo lieflijck niet te eten zijn / als kleyne Visschen / die in kleyne loopende waters gevangen worden.

Het II. Capittel.

Om Visschen met netten te vangen.

De netten moeten na de waters wesen. Want in breede waters vischt men met groote netten / in kleyne met kleynder. Men heeft steek netten / wery netten / segens / hamen en andere daer men rade vischt. Cuyte-bellen zijn by in alle waters die men anders verpacht: want hier wordt geen geweld mede gedaen / de Visschen komen daer op / of sy willen: want sy zijn niet gedwongen / gelijk de Visschen van de andere netten.

Ook set men supcken in waters/grach-
ten / slooten of andere waters / daer men
soms wijlen wel wat aes by doet / daer de
visschen nae loopen. Dese supcken woz-
den des avondts ghesteldt / en 's morgens
gelicht.

Met den angel te visschen is de kinde-
ren van ons laet by na bekent / maer ver-
schepden Vissen vereyffschen verschepden
aes: baersen vanght men met wozmen /
maer voozn en andere witte visch met
deegh / welck men maect van bzoodd en
kaes met melck onder malkander ghe-
menght / daer een deegh van ghemaect
en koeckjens / welck men bzooght en aen
den hoeck doet.

Neem regen wozmen / doetsje in een nat-
ten doeck / setse acht daghen met een pot
in de aerde / daer nae neemt kamfer met
honigh vermenght / doop de reghen-woz-
men daer in / en slaetsje aen den hoeck / soo
moeght ghy alderhande Dis vangen.

Enige koecken garff of weypt met een
weynigh water en honigh / en stroeijense
des avondts te vooren op een plaets in 't
water / daer sy angelen willen / of daer sy
meynen dat goede Dis is / den volgenden
morgen angelen sy daer.

Om goedt aes in de supck te hebben /
neemt men een voet van een zwijn met
huydt en hay / ook de klauwen / dit byant
men tot pulber / en hangt het in een doeck-
jen in de supck / daer loopt veel Dis nae
toe.

Of leggh lijn-zaedt koecken in de supck /
soo vanght ghy veel grundels.

Item een hondts-lever in een blaes ge-
stelen / welck vol gaetkens is / daer lopen
de Vissen seer na in de supck.

Wanneer men een net een nacht in war-
me klieuwen legt / sal men daer veel klep-
ne Vissen mede vangen.

Hanght een kleyn glaesjen met quick-
silver / dat boven met was wel toegesloopt
is / in de supck / daer sal de Dis oock seer
nae toe loopen.

Het III. Capittel.

Om de Vissen by malkander te
locken, eer dat men gaen visschen wil.

MEn plach oock een bysonder aes een
dag of 2 te vooren in 't water te wer-
pen / ezmen visschen wil / om op die plaets
menicht van Vissen by malkander te toe-
pen / dat men niet lang behoeft te soeken.

Daer toe neemt men een handt vol ger-
sten-meel. Item een handt vol venckel /
en koecken het onder malkander / en men
maect daer ballekens af / welck men in
het water smijt.

Men werpt oock wel roode karsfen of
aerd-besien in het water / en wanneer men
angelt / steekt men soodanigh aes aen den
angel.

Neemt boone-meel / bocken-bet / offen-
bloedt en een weynigh reygghers smout /
mengelt het onder malkander / en hangt
in een doekjen in het water.

Het IV. Capittel.

Om Vissen met der handt te
vangen.

Sonnige tasten bissen met de handen /
daer hebben sy geen onkosten aen / ick
hebbe wel ghesien die daer seer veel mede
vinghen: sy gaen daer sy grondt hebben
langs beken daer elfen bomen aen de kant
staen / anders welckers wortelen en holen
de visch sich onderhout / als oock daer steen-
hoopen op de kant leggen: want deselve
slupten soo dicht niet of daer zijn hoolen
onder daer de visch in krumpt: maer baer-
sen kruppen ghemeenlick aen de kanten
daer liefen en biesen staen: De visch-tas-
ters weten in die holen te tasten en de-
selve daer upt te halen.

De tasters weten hier een sonderlinghe
konst toe te ghebruycken / op dat de Vissen
niet wech loopen / als sy de handen onder
het

het water sien komen en in andere hooien onder malkander/ en doeter een weynigh kruppen.

Sp bestrijken hare handen 3 of 4 maal met netel-sap/ eenighe nemen nies-woztel tot het selve/ en doen oock een weynigh van dit sap in het water.

Wanneer men de handen met groote brandt-netelen/ en huys-woztel salf besmeert/ soo komen de vissen daer met hoo- pen nae toe.

Indien men 't smout upt een repniger/ en het mergh upt de beenen tot olp maekt/ en de handen en voeten daer mede besmeert/ zwenmen de vissen daer met hoo- pen naer toe.

Indien men een loot kamfer neemt/ een loot weyten-meel/ een loot repger smout/ een loot been van een repge/ welck men tot pulver stoot/ mengt dit onder malkander/ met een loot boom-olp/ en daer een salf sien van maekt/ en de handen en beenen van vooren en achteren smeert/ so sal men daer wonder van sien.

Indien men in februario offen tongh met de woztel upt-graest/ en dat krupt stoot/ en een weynigh sap van neppe daer ouder doet/ en de handen daer mede be- strijckt/ soo komen de vissen daer nae toe.

Het V. Capittel.

Om te maken dat men Vissen

in diepe wateren, of in verborgen plaet- sen verhoolen zijnde, met de handt vangen kan.

Nemt offen-tongh en ongheschten kalck een halve pot vol/ maekt de pot dieht toe datter geen water in komen kan/ en werp de pot in de diepte/ soo zwenmen de vissen ober malkander/ dat men deselve met de hant kan vangen/ bryngtse daer nae weder in vers water/ soo vergaet het.

Atem neemt een half loot of sesten cocles kornen/ een half loot benckel/dil-zaet wat minder/ stoot dit te samen/ daer nae neemt een ep groot Schapen vet/ en een halve eper-schael vol honigh/ menght dit

onder malkander/ en doeter een weynigh kamfer by/ soo wozt het een deegh/ maekt daer pillekens van soo groot als cocles kornen/ en werpse in de diepte/ als de Dissen nu beginnen te blicken/ denckt datse daer van gegeten hebben: wacht dan een half wy/ soo dzyben sy op haer rugh nae landt/ soo kan men se lichtlick met een net- ten scheppen.

Indien men deegh ober houdt welck hart wozt/ die maekt men weder weck met brandewijn of stercken wijn/ en ghe- brypctse als vooren.

Wanneer men met sijn bepden een sack met kalck in een stil-staend water sterck/ rondtom treckt/ werden de Dissen alle blindt/ en komen op het water dat men de selve vangen kan.

Deerat vissen-zaet kleyng gestooten/ bint het in een doekjen/ so haest de Dissen daer aen zuygen/ worden sy mat/ datse dzyben/ en laten haer vangen.

Andere nemen een deegh upt cocles/ konijn/ oude kaes/ weyte-meel en wijn/ en maken daer pillekens van/ welck sy in het water smijten.

Daer sijn eenighe Dissen welck soo seer booz den Vonder verbaert sijn/ dat sy upt de grondt komen en zwenmen nae boven: van gelijcken doen oock de aelen.

Men kan snoeck eir andere groote Dissen oock wel met een roer schieten/ al sit- tense een half el diep onder het water.

Op het ys kan men oock Dissen/ men maekt rontom een bjt en men bindt aen elke zyde van het net een stock/ welck men van d'een bjt tot d'ander treckt/ en de le- ste bjt sal gheheel groot wesen/ en aen de hant daer komen bepde de stocken by malkander/ en wozt het net aldaer op- gehaelt.

Het Vijfde Boeck,

Genaemt een

SAMEN-MENGING.

Het I. Capittel.

Dit Boeck heb ick alsoo willen noemen/ om dat het upt menging van de voorgaende Boecken bestaet / en daer is niet in / of het komt een Quys-vader alle daegh te pas: Daerom maect in hups niet verloozen gaen: Want daer is so veel van alles in een Quys-houdingh van noede. Men moet niet een oudt lapjen / hout / pser / spjker verwerpen: want het heeft sijnen tyd al dat men het selve van noode heeft.

Om Inct te maken daer men mede schrijft.

Neem maer incht pulber / dat heeft men altydt in den Apotheeck / giet daer bier op / en laet het een nacht staen / soo hebt ghy metter haest goeden incht.

Eengoedt Inct pulver.

Neemt galnoten drie loot / koper root twee loot gummi Arabicum 1 loot / alupn 2 loot / dit alles kleyn gemaakt / en het selve magh men in bier of edick werpen.

Item gedroogde epheken gestoten tot de incht ghedaen / geeft oock een goet pulber maer men moet de selve op den oven droegen.

Om Inct te maken, welk niet schimmelt.

Neemt een loot gum en koper-root oock een loot / negen loot galnoten / een pijntjen wijn-edick / twee pijntjes bier edick / en een handt vol sout / dit in een pot gedaen / en alle daegh omgeroert / soo heeft men in negen dagen goeden incht.

Noch om goeden Inct te maken.

Neemt acht loot galnoten kleyn gestoten en daer op gedaen een pijntjen water / dit in een fles gedaen. Noch drie loot gummi oock kleyn gestoten en in een ander fles gedaen. Bewaert dese flessen / en als ghy incht hebben wilt / neemt tot een lepel vol van elcks water / soo veel koper-roodt als twee mael op de punt van een mes leggen magh / so wert het frap zwart / en te booren was het geel.

Noch een goeden swarten Inct.

Neem een loot galnoten / ses loot koper-root / vier loot gummi / en versch Ey. Item een wepnigh walnoten pulber / twee pijnten bier / doet het in een nieurwen pot / doeter een wepnigh salmiack onder / soo schijnmeltse niet.

Het II. Capittel.

Om rooden Inct te maken.

Neen schoone Brasilien in een pot / ziedse met edick als het klaer weder is / laet het niet te langh zieden / maer besoeckitse somwijlen / doet daer dan een wepnigh alupn in.

En ander.

Neem zinober / tot stof gewreven / gietse in wepnigh water daer gummi arabicum in gesmolten is / roer het wel om en schrijft daer mede.

Om groenen Inct te maken.

Neem 'tuytsel van koper / giet daer stercken wijn edick op / en doeter gummi by / so hebt ghy groenen incht.

Of neem Spaens groen wijff het kleyn op een steen / doeter wijn op daer gummi in gesmolten is / of neem wijn edick / daer komt gliusterende inct van.

Om geelen Inct te maken.

Neem kleyn gestooten saffraen en gom-water.

Om

Om blaetwen inct te maken.

Neem blaetwe koozn-bloemen die nog vers zijn / alleen de bladen / quetsse in een Mortier / gieter een wepnigh Ebiick in daer alwyn in gesolbeert is / drukt het door een doeckjen / wilt ghy der een wepnigh Gummi by doen dat mach niet schaden.

Het III. Capittel

Om met Gout of Silver te schrijven.

Enige bescrijcken de letters met hognigh / of wit van een ep / of vernis met een penteel en leggen daer geslagen gout of silver op / het welck sy met boom-wol vast op-drucken: en als het droogh is begen sy het met een hasen-poot af.

Het IV. Capittel.

Van groen segel Was.

Neem een pont was / een half vierendeel schoon peck of hars van demmen / een ounce of anderhalf Carpentijn / laet dit met malkander smelten / set het van het vuur / en houdt daer een gloehende kool over soo wordt alle onreynighepdt en schuytm benomen: wanneer het dan een wepnigh hout is / gieter dan Spaens-groen in / en roer het geduyzigh / giet het dan in een schotel die met water nat gemaect is.

Om root te maecken / neemt men maer in plaets van Spaens groen / Zinober.

Om te schrijven dat de letters wit zijn, en de grondt van het Papier zwart, root, geel, blaeuw, &c.

Neem eijer-wit en klop dat met supber water / schijf daer mede. Daer na bescrijck uw papier met Inck / of wat couleur ghy wilt / en als het droogh is / schijf daer met een stomp mes over / soo sullen de letters wit blyven ende gront zwart / geel / root / blaeuw / etc.

Het v. Capittel.

Van Lijnwaet te verwen.

Swart. Dit kan om een kleyn gelt by de Derwers gedaen worden / en is onnodigh dat een Huys-moeder / die welck andersints alles besparen moet / desse moepten aenhaelt.

Groen. Neem solinum (naechtshade) klop de Derw daer upt / drucht het lijnwaet daer in.

Roet. Neem twaelf ellen lijn-waet / twee blancken Bresilien hondt / alwyn voer een half blanck oock soo veel koper-water laet de Bresiel op de helft versieden / maer niet te seer. Doet daer een papier in. Daer na legghet lijn-waet daer in en verwt het / want het nat genoegh is / doet dan den alwyn daer in / en verwt het weder / tot dat het door nat is. Doet het koper-root geresolbeert in ander water in een bysondere ketel / treckt het geberwde Lijnwaet daer door / en hanght het op.

Lijf-verwigh Lijn waet.

Neem Lijf-verwige bresiel / men bindt alderley in den apotheeck / en handelt als vooren.

Het VI. Capittel.

Om geweer schoon te houden.

Neem oly / giet daer heet gesmolten loot tweemaal na malkander in / en smeer het geweer daer mede / soo blijft het schoon.

Het VII. Capittel.

Van edel Gesteenten.

Ik heb veel van edel gesteenten gelezen / maer heb wepnigh waer bebonnen / daerom wil ick hier niet meer setten als ick van personen gesien en gehoozt heb welck daer dagelijcks mede omgaen.

Men moet wel toetsen in het kopen en omgaen: want men kanse door de alchimie alsoo maecken / supden en toe-stellen /

dat menige daer dypfent eeden op zweeren fouden / offe waren goet : en het zyn maer geberwde / gecalcineerde krefel- fteinen welk fo toe-geftelt zyn. De groote Heeren hebben fo danighe aen de toonen en andere gereetschap van hare koets- paerden / om foo veel te heerlijcker te schijnen.

Ich heb gefien dat een goet eerlijck Edelman 300 Rijxdaelder voor een Saphir boode / daer den anderen beschreue wel om 3 rijxdaelders had willen verkoopen: maer hy eerlijck zijnde / septe datse vals was / en dat hy hem niet beziegen woude.

Van den Amethystus.

Dit is een byool byupne steen / wie de selve aen synen hals draecht sal niet byonken worden.

Hiacint.

Den Hiacint is een roodachtighe glinsterende steen / Dese wort upt het Eplant Sucora gebracht / gelijck oock de Cameel / Cardomon / Rhubarber / Aloe / Smaragden en diergelijken. Men seght van den Hiacint dat hy in het vier geworpen zijnde niet verbyant / maer het vuyt upt- gaet / en daer hy in ghebonden is / verteert oock niet van het vuyt. Hy boeght sich na het weder / op helder weder is hy helder / en op een droevige Locht droevigh.

Den Hiacint heeft sijn naem van de blaenwe Maertsche byolen / welck doncker roodt byupn zyn.

Chalcedonien.

De Chalcedonier is een steen daer men wapen- ringen upt snijt / en wort om Straefborgh in den Elzar gebonden. Als men desen om den hals hanght so verggen fantasien en onnutte sozgen.

Van den Saphir.

Den saphir is een blaeuwachtige steen / byool byupn hemels- blaeww met goude puntjes verciert. Dese komt van subtylle aerde / van doozluchtigen en chrystallijn-

schen Mercurius, sulpher, en sak. Hy heeft oock nae verscheyden verwen een hemelsche natuyt. Wanneer een saphir sich niet vijlen laet is hy goet / hoewel een Alchymische saphir oock sulckx pleeght te doen. Dese steen ghedistileert is goet booz het kloppen des herts / en benuimer der sup- verhepdt. Wanneer hy groot is kan hy wel 200 Rijxdaelders gelden. In India is Baccho een Tempel van klaer saphir gebouwt / welck 360 ellen langh geweest is.

Van Smirgel of Smiris.

Dit is een scherper steen daer de glasmaeckers het glas mede snijden / oock de wapen- snijders / en die smaragden / rubynen en andere edele steenen snijden / ghebyupken hem dock. Item de plaet- slagers / ghelijck men de harnassen poliert. Men brenghetse upt de Noozweeghse bergghen / klippen / of rotfen. In de Meisuische Berg- steden / als Marienborgh en St. Anna wordense oock gevonden. Maer de Noozweeghsche zyn de beste.

Van de Smaragd.

Dit is een edele / groene of blauwachtige steen / en onder alle groene steenen de aldergroenste / en daer is gheen lieflijcker onder alle de edele steenen aen te sien als dese. Hy versterckt het gesicht / en gheeft een breet van sich gelijck een spiegel. Dese steen wortt upt het Eplandt Buccorra gebracht. In Schotlant wortt hy oock gebonden. Item in Britania, Scythia, India, Peru. De Scytische zyn de beste in West- indien kan men se upt glas na bootfen. Dese steen ghepulveriseert en in het Lijf genomen is seer goet teghens senijn. Den steen Bradius is hem van verw seer gelijck. Daerom moet men wel toe- sien dat me hem booz geen smaragd geyupht / anders is hy oock goet van zware gebreken. Dese steenen plegen dyp te zyn / doe kosten een 30 / 40 / 50 Rijxdaelders / maer teghenwoozdigh koopt men de selve booz

2. 4. 6. 8. 10. 12 Rijxdaelers. De doncker groene zijn de beste / en nae dat een schoon en groot is / daer nae geldt hy. Men leest dat een Coningh te Babel een Coningh van Egypten een smaragd gevonden heeft van 4 ellen langh / en 3 ellen breedt.

Van den Iaspis.

Den Iaspis is oock een groene steen / welck sich niet gheen messen wonden laet hy sterckt de maghe en het hert. Ick kan wel ghelooven om dat de edele steenen een deughd en influentie des hemels / en der Planeten krijghen / wanneer sy op hare rechten tijdt ghesneeden worden. Desen steen is tot veel qualen goedt ; men hintse barende Vrouwen om den hals / silt den bloet-loop. Indien daer vergiftige spijse op tafel is / springht hy in stukken / is oock goedt vooz de Sicht. Hy is niet alleen groen / maer heeft oock veel in-gesprenghe de verwen. Dese worden om Straesburg in der Elzas gebonden.

Van Chelidoni.

Dit is een steen welck inde magen van een Jonghe zwaluwen gebonden wordt / doch niet in allen. Desen neemt men in Augusto in het wassen van de Maen / eer sy de Werde heroeren. De rondste zijn de beste. Dit is een geel zwart steentjen / en is tweederley.

Men laetse wel in ringen setten / om de ooghen daer mede te wrijven.

Van Rubijn.

Dese is van rooder verw / een edel en dure steen. Ick heb te Berlijn sobanigen in de Kerck gesien / welck Carolus Quartus aen sijn hals hadt / die so byet was als een Rijxdaelder ; een Lissebonner sey my / Indien die rubijn goedt was / dat hy waerdigher was als alle de schatten van de Kerck / welck nochtans wel over de twee tonnen gouts waerdigh waren.

Van Victorie steen.

Wozt so genoemt / om dat men segt dat hy overwinning tegens sijne vyande heeft die desen steen by hem draecht / hy is een witte graeuachtige steen met witte / bypne en roode kleyne wonderlijcke natuurlieke gewassen sternen bereert / hy is gelijk een nagel / en wett in Slesien gebonden / als mede op 't Alpijsch geberght. Desen steen sterckt 't ghesicht en bewaert een vooz den slagh / vooz 't zibberen der leden / is goet tegens pestilentie en alle vergift.

Van den Diamant.

Dese wozt int sout voozt-gebracht / en is de alderdierste steen / welck sich niet vuyt noch vser dwingen laet / als men schijft / alleen warm bocks-bloet sou hem dwinghen / dit is den alder-edelsten steen / en wozt selden een Boon groot ghebonden. Ick wed dat ick hem wel in een moyster den stueken stooten wou : De Italianen doer het selve / en vergeben daer veel menschen mede. Den Turckischen Kesper heeft een als een Hasenoot / welck hy hocht vooz 50000 gulden. Maer men seght dat hyder een in sijn slaep-kamer heeft / dat sijns gelijk in de werelt niet is. Dese steen heeft anders geen deught als sijn hardigheyt en glans.

Van den Onyx.

Den Onyx is een steen welck een nagel van een vinger vergelijckt / eenighe zijn zwart eenige gespreckelt. Ick hebber een gesien in het midden blaeuw / en aen de kant met swarte strepen. Men vint hendens daeghs veel nagebootte onyphen / want de Italianen zijn loos. In Duyflant heeft men oock nagebootte welck veel schoonder zijn als de rechte.

Van den Bloed-steen.

De Bloed-steen Hamatites, heeft sijne signatur by sijn want sijne verw is als hart geromen bloet. Desen steen vint men veel by Epsveld. R 2 Van

Van Topacijs.

Enighe schryber dat den Copaes een groene verw heeft; Ick heb oock wel gezien datse een geele verw hadden ghelijck goud/ of den Juwelier mijn goede kennis heeft my qualick onderzicht geabaen: Andere schattede hem hoogh: maer den Juwelier estimeerde hem maer op 5. 6. 7. rijcdaelers/ hy was soo groot als den nagel van een vinger; sy komen uyt Arabia/ en die de groote van een oord Rijcdaelers hebben/ gelden 20. a 24. rijcdaelers.

Van de Turkois.

Den Turkois een blaetwen steen/ en wordt in Silesien ghevonden/ maer niet groot het pond koopt men om 500 rijcksdaelers/ te weten alse noch rouw zijn; dan moeten de selve noch eerst gepoliert/ en de huydt af-ghetrocken worden. Men spreekt daer wonder van/ maer ick heb het niet vooz de waerhejdt bevonden. Daer quam een arm gesel/ welck een stuk met sich van Constantipolen bracht/ dit verkocht hy aen een Juwelier/ vooz 20. rijcdaelers; den Juwelier had daer al 6 of 7000 rijcdaelers van gemaect/ en had noch een groot stuck. Dese steen is goedt vooz den bal.

Van den Agaet.

De Achaten zijn vleckachtigh/ bruyt en wit/ hebbende menigerley verwen en streepen. De Orientaelsche/ welck maer 3 art en wit zijn/ worden vooz de beste gehouden. Men sijnde soo groot als een duppen ey. Dorstinnen en groote Vrouwen dzagense gaerne aen haer gordel: sy zijn goedt vooz het bloeden der neusen/ vrouwen bloet/ wanneer men de selve op het bloote lijf draecht.

Ick twijffel niet of dit is den steen geweest/ welck Pytheus roemt dat den Coningh van Epiroten/ Pyrrhus genaemt/ sou gehad hebben/ in welck de negen muisen met Apollo van naturen souden ghe-

wasschen zijn: want men bint sonwijlen byemde figuren in desen steen. Men vindt daer beesten op/ bomen en geheele bosschagen/ landtschappen/ en andere dingen.

Het VIII. Capittel.

Roest uyt 't Yser te brengen.

I Indien men roest uyt het yser brengen wil/ schoon genomen 't selve diep in geyeten ware/ giet 5 of 6 mael ghesmolten loot in boom-olij/ soo is 't bereydt.

Om goudt swaer te maken.

Neemt schoon water/ giet daer 8 of 10 mael gesmolten loot in/ neem het goudt dat ghy zwaerder hebben wil/ en ghoey het 10 of 12 mael/ lesch het in 't selve water/ soo wordt het te recht.

Om sijne Paerlen te bereyden.

Indien men van valsche paerlen sijne maken wil/ neemt men in 't heetste bandsomer de mosselen of schelpen/ welck aen de kant der Rivieren legghen/ schaef het zwaer daer van en neemt de mosselen het vierde deel/ en schoone slacken hupsjes het tweede deel/ wasch het seer schoon/ en stootse in een mortier/ en wanneer 't ghesooten is dzooghse in de Son/ doet dan de materie in een nienwen pot/ vermaekt hem met luto sapientia en laet hem dzoogh werden in de Son/ ser hem in een kacheloven en laet hem branden/ soo langh de kachel brandt/ neemt dan de pot daer uyt/ soo is 't een schoon wit pulber/ neem dan eyer-klaer/ en maect 't louter met een bad zwemmen/ doe dat pulber in een schoon becken met het eyer-klaer/ en roer het onder malkander dat het tot een deeg wort/ maer sie dat ghy schoone handen hebt; maect dan groote en kleyne paerlen; doorgaetse met een verckens hay/ dewijl sy noch weech zijn; legghse op een schoon berd in de heete Son/ en let daer op datse niet nat worden: wanneer se dzoog genoeg

zijn/polieertse 3 of 4 mael in rooden wijn/
laetse weder droogh werden/ soo hebt ghy
feer schoone sijne paerlen.

Om allerley steen weeck te maken.

Neemt in den Oogst-maendt gansen en
bocken bloedt/ droogh het wel/ dat het
hart woedt/ dan neemt beyde het bloedt
eben veel/ en stoofse tot pulber/ giet daer
stercke loogh van wied-as by/ en laet het
een weynigh in een pot op-kookken/ meng
het onder malkander/ en giet daer een
schotel vol stercken edieck onder/ leggh de
steen daer in/ laet het op kookken/ en leggh
daer de steen in/ maectse dan naer uwen
sin/ werpse dan in kalck-water/ so woetse
weder hart.

Of leggh de steen 10 daghen in boschen
bloet/ soo wepckt sy op d'eygen manier.

Of neemt gansen bloet en lijn-olp/ eben
veel/ meng het onder malkander/ en laet
den steen een dagh daer in staen.

Of neem de gal van een gept/boer bloet/
gepte melck/ meester-wortel en draken-
bloet/ menggh het onder malkander/ ziedt
den steen daer een dagh in/ soo woedt hy
weeck dat men hem sijden kan.

Om hoorn te gieten.

Neemt hoozn/ en schaeft het kleyen/ leggh
het in een nieuwen pot/ neem dair onghes-
leschte kalck en weed-asse/ maect daer
een looch upt/ en schut het ober den hoozn/
tot dat het een byp woedt/ neemt dan soo-
danige veru als ghy wilt/ vyztse kleyen/
doetse in de voym/ soo krijggh ghy wat
ghy wilt.

Om hayr gout-verwigh te maken.

Neemt groote klessen wortel met de
groote bladen/ wascht de selve wortel
schoon/ stoofse in een mortier/ en ziedse in
loogh/ maect het hoost daer dickwils
mede nat/ laet het van sels drooghen/ soo
sult ghy u daer ober verwonderen/ dese
loogh maect u een goede gedachtenis.

Om hayr rood te maken.

Laet Rabarber in zwarten goeden wijn
zieden/ welck supber is/ en wanneer het
genoegh gezoden is/ woedt het root.

Om 't hayr te doen uytvallen op wat
plaets men wil.

Neemt gheklopt versch eper-klaer/ on-
geleschten kalck sesten loot/ auripigmen-
tum twee loot/ stoot te pulber wat te sto-
ten is/ en menght het dooz malkander/
doet soo veel loogh daer toe/ dat het gelijck
een salf wierdt/ besmeer dan de harige-
leden daer mede met een veder/ en wan-
neer daer de salf een vierdeel upz op gele-
gen heeft/ wascht het met warm water
af/ soo valt het hayr upt/ indien het niet
uptvalt/ smeer de selve plaets noch eens/
en wascht het terstont weder met warm
water/ soo valt het terstont upt/ smeer
het daer na met kroofen-olp/ of byp
Dyolen olp/ op dat de salf van wegen ha-
re seherpte niet schaden magh.

Om te maeken dat geen hayr aen een plaets
wascht, daer ghy niet wilt.

De Wijven in Mooren-landt/ indien
sy hebben willen dat op etlike plaetsen
geen hayr wascht/ nemen sy een stuck-
gloeijent goudt/ en bynden de kinderen
de plaetsen daer mede/ dan smeeren sy de
plaets met olp van Dioden/ het welck sy
na vier-en-twintigh upzen noch eens
doen/ soo wascht haer geen hayr meer.

Om vleckén uyt een kleet van peck en
vet te krijgen.

Neemt den dopz van een ey sonder het
wit/ wrijft de vleckén daer mede/ laet het
daer een half upz op sitten/ wasch het dan
met warm water/ soo gaet het weggh.

Voor Wand-luyfen.

Neemt Oranjen schelle/ droogtse/ maect
se tot pulber/ menggh dan dat selve pulber
met

met water / of wijn / en bestrijkt de plaets
daer mede / soo verdyjft men de selve.

Of pluckt waren krupt tusschen twee
L. Vrouwen dagen / leghtse onder het
bed / sy vergaen.

Voor Vloijen.

Neem Polep in de kamer / daer de vloij-
jen in zijn / soo sterben se.

Of neem Coziander / siet die in water /
en besprenght de plaets van de Vloijen
daer mede soo worden sy verdyven.

Of leght Coziander in het bed / soo leg-
gen se als doot.

Item stoot Offen tongen wortel neem
het sap daer van en wyjft u daer mede.

Om Luysen te verdrijven.

Neemt het pulber van afgehallen
Herts-hoozen / doet het in uwven bzanck /
en stroyt het op het hooft / sy sullen daer
of sterben.

Om Muggen te verdrijven.

Neemt yser-krupt / ziet het in water / en
besprenght de mupz / vensters en deur daer
mede / so dozyben daer geen muggen komē.

Om Muysen te dooden.

Neem Wilsen sap / en bestrijckt daer me-
de wat ghy wilt / welke Muys daer van
eet moet sterben.

Om een stuck goudt, 't welck te licht is,
suaer genoegh te maken.

Neem Paerden dreck / welck een dagh
out is / dout het nat daer upt / en leght het
stuck goudt daer in welck te licht is.

Om Wefelkens te verdrijven.

Leght / of hang een Wolfs kop aen een
plaets daer sy zijn / so lopen sy alle wegh.

Een Slangh sonder schade aen te tasten.

Wanneer men de handen met sap van
Verbena / en Saly besmeert / soo heeft men
daer geen schade van.

Om een Slangh sijn fenijn te verdyven.

Dyjt Hennip-korpen / en smijts op een
Slangh / soo verlaet sy haer vergift.

Een Hoen sonder vuyr te kooken.

Men steekt een stuck stael gloeyent in
een schoon gemaeckt Hoen / en windt het
dicht toedat de warmte daer niet upt
kan / en in een pot dicht gesloten / soo sal
het gaer werden. Dit kan een Kuyter
oock aen sijn Paert hangen.

Eyers in komt water te kooken.

Leght de Eijeren in een pot met water /
en smijdt daer ongheschten kalck in / sy
worden hardt.

Glans aen een edel gesteent te geven.

Stoot Antimanium tot pulber / strijck
het op een loode tafel / daer op poliert den
steen / dat maecht hem louter blinkende.

Oude Paerlen te vernieuwen.

Wanneer de Paerlen oudt / geel en roe-
figh worden / sal men se in een deeg steken
daer men broot van backen wil / als dat
broot nu gebacken is / sijns weder klaer.

Het Seste Boeck van de

HUYS - A P O T E E K .

Het Eerste Capittel.

Ick heb hier oock een weynigh wil-
len schryben / als yemandt op het landt
zijnde om de geringste oorsaken die hem
oerhomen / niet in de steden / welck som-
wijlen daer verre van ghelegghen zijn / om
hulp van noode heeft te soecken.

Van

Van Hoof-pijn.

komt het selve van bloedt welck vocht en heet is / soo doet het hooft van de voorsz. de deel wee: maer komt het van cholera / dat is van een heete en drooge complexie / verneemt men groote hitte in de neus; de oogen vallen diep in / de mond is bitter / de tongh dik / men heeft grooten dorst / men kan niet slapen als ongerustigh / komt het van pleghina welck van vochte en koude natuer is / dat komt in het achterste deel des hoofts. En soodanighe kan wel slapen.

Wanneer nu het selve van Melancholia komt / soo is de pijn aldermeest aen de sincker sijde des hoofts / daer de Melancholie haer plaets heeft.

De eerste magh men de Hooft-ader laten op de dupm by de hand / leggh dan op de plaets van de pijn werck nat gemaekt in een weynigh Hoosen oly / Wijn-edic / en Hoosen water: of een saljen met rode Hoosen gebult / en in Hoosen water gesuypt.

Door de rest neemt Wijn-rup / salvia / venckel / alsen / poley / yser-krup / ysoy / doet dese krupden in een sachjen / leggh het in de langhde / als ghy u hooft wilt laten wasschen.

Wanneer het hooft seer doet van stercken dranc / den selven drinck een goeden toog Fonteyn water eer hy te bet gaet / of ander houdt water / dit belet dat de dampen upt de maeg de Herffenen niet quetsen.

Diete veel Wijn gedroncken heeft / en daeghs daer na pijn in 't hooft heeft / die drinck des morgens warmen Wijn / soo vergaet de pijn.

Indien men Hoof-ppn van windt heeft / bewint men het selve met warme doecken.

Het i i. Capittel.

Van 't uytvallen des hayrs.

Als ymant het hayz uytvalt / moet hy het hooft alle daegh met gebzande Wijn wasschen.

Wilt ghy dik hayz hebben / sied pappelen wortelen in looghe / en wasch het hooft daer mede.

Wilt ghy dat het hayz wel wascht / brandt Borhoozn tot asch / mengh het met oly / en smeer het hooft daer mede.

Indien men de meluw in het hayz heeft welck het hayz kort maerken; wascht men het hooft klaer / latende het hayz met een schaer af-knippen / en dan met Hoot-oly en boom oly gesmeert / of met alssem / of loge daer sout in is.

Tot schobben op 't hooftziedt men wortelen van pappelen in water / en wascht het hooft daer dickwils mede / of met loge daer pappelen sap in is.

Egens erf-rup / en rupdige hoofden gebzuypt men oly van onrype olphen.

Door de Lupfen op schozde hoofden / gebzuypt men tobachs water.

Het III. Capittel.

Van de Ghedachten.

De gedachten is een gabe welck alle menschen van Godt gegeven is / de selve moet men niet t onderdrucken met overbloedigheyt van spijs en dranc / maer sober in eten en drinken zijn / en sich wachten van te veel-groove spijs te eten / maer men moet spijs van lichte verdouwingh gebzuycken / op dat de Herffenen niet al de groove Humeuren niet te wortelen hebben.

Door het zwymmen des Hoofts draeght men poley op het hooft / oock isser Cardemom goet boz.

Een goede remedie booz't hooft. Neem Somer-roog laetse malen / ziedtse met water / en doet daer wat boter in / neemt dat dziemael des wercks in.

Het i v. Capittel.

Van den slaep.

Den slaep komt van wegen de dampen welck upt de maag in het hooft trecken /

trecken / en daer na van houde der Hers-
senen dick gemaectt worden / en daer na
weder na beneden vallen / en de senuwen
eenighins verstoppen / soo dat de leben-
dige geesten uyt de benedenste deelen niet
in het hooft kunnen klimmen / noch de
ziel-licke geesten in de instrumentum der
sinnen van bukten niet verdeelt kunnen
worden. Met desen slaep wordt een
mensch weder verberstcht van sijnen ar-
beydt.

— Indien ymant niet slapen kan / die be-
stryck de slaep des hoofts met Amandel
olj / of den ruggh met Dil-olj / of bestrijck
de slaep en neusgaten met Muscaten olj /
dat sterckt het hooft mede.

— Om te slapen neemt men Rosen-water /
Lilium convallium water / een weynigh
Saffraen / roer dit dooz malkander / dit
wordt een papjen / smeer dit op een doeck-
jen / en bindt het vooz het vooz-hooft / bo-
ven de ooghen.

Het V. Capittel.

X Tegens de Katarnen.

Dese vloeyingh valt de menschen op
verscheyden partijen op de oozen /
voest / lever / hooft / neus / welck daer van
een verstoppingh veroorzacken / dat de
werckingh der partijen belet wordt / en de
selve bederben.

Daer teghens moet men verscheyden
pillen gebuycken / en een goet dieet hou-
den / wercken en waecken / het welck seer
goet is tegens de Katarnen.

Als ymant de Katharnen in de slaep in
de voeten en in de teehen vallen / laet hem
nemen de bollen van Mankop / Alfem /
Betonica (dese trecken de Katharnen
seer na beneden.) Welck Kunnel / Rosj /
Majozan / Kamillen / die met water ge-
hoocht / en de voeten daer in geset de schen-
kels wel gewezen.

Tegens de Hooft-vloeying neemt men
de basten van Slec-wortelen / en hoochtse

met water of Wijn-edick / en men gozgelt
de moude daer mede.

Sonnwige handen Rosemarijen / en la-
ten de roock in den hals / en neus gaen / en
snoffense in het hooft.

Indien de Katharnen in de keel vallen
dat men niet sicken kan. Dan neemt
men Ruyt / Salie / roode Rosen / Krupse-
munt van elcks een handt vol / dit geso-
den en daer mede gezozgelt.

Of men gozgelt maer alleen met nat
van rapen.

Als de Katharnen op de boest vallen
dat men gaet roechelen.

Dan sal men gebzaden ajugn eten / de
selve dissolbeert sterck.

Of men neemt een Appel daer men een
stuck uyt holt / en daer na wat meer hof
maectt / daer steect men supcker handp
met saffraen in / en set het afghenomen
stuck weder op / latende den appel van
bzaden / welck men des mozgens of des
abonts eet.

Het VI. Capittel.

X Tegens de vallende sieckte.

Wort de ballende sieckte genoemt om
datse een mensch doet vallen / en alle
de leden doet schudden en sulcken verstop-
pingh maectt / dat de partijen stil staen
te wercken / waer dooz het bloedt en bzups
uyt de mondt komt : want de geest wozt
in de ventriculi ceribri zyn gang verstoppt.

De selve komt oock van eenige scherpe
hepdt of vuple materie / welck de
Herssenen en Senuwen geheel tegenstr-
digh is.

De selve kan oock komen van te veel
Wijn te dzinken : want als de selve hitte
de hitte van 't hert overwint / wozt 't hert
belet bloet te maken / en maectt water.

Dese luyden cureert men leghtse in het
donker / gelyck de kinderen in de wieg / en
men dectt haer wat op het aensicht.

Men cureert sulke siekten met der haest:
want alse verouden isser geen raet toe.

De corallen ghenesen / naest Godt / dese siecht alderbest.

Wanneer men een smaragd op dese menschen legt / en de smaragd breeckt / soo is de siecht doodtlich / maer blijftse gheheel soo is de siecht geneeslich.

De kinderen krijghen dese siecht lichtelick / wanneer de minne-moeders te seer vezhit / veztooynt of veztooyt zijn / en de kinderen daer op aen de borst legghen / en laten zuygen.

Het VII. Capittel.

Vande oogen en hare genesing.

De oogen zijn de vensters en het licht van 't geheel lichaem : Daerom heeft Godt de selve beschutsels gegeven.

Tegens donkere oogen gebuykt men Valeriana of baldzian / want 't is seer treffelick teghens alle gebreken des ghesichts : men noemt het oock katten krupt / om dat de katten de wortel gaerne eten / om daer een seherp ghesicht van te krijghen / want als men haer het selve booz-houdt / spijngense daer na.

Benckel is oock seer goedt ghesicht te bekomen.

Booz donkere oogen / gebuykt men oock schel-wortel / en laet een droppel daer van in d'oogen vallen als men slapen gaet.

Booz gezwollen oogen neemt men 1 loot loot-wit / 1 loot bertram / 1 loot witten wierooch / men stoot dit te samen / en doet daer wit van een ey by / men maect daer een plaester af / dit geneest seer wel.

Booz bliessen / en pijn der oogen / neemt men een kop van een swarten kat / welck men in een nieuwen pot tot as verbrandt / dit pulver moet men den patient alle daeg 2 of 3 mael met een beder in de obgen blasen / maer soo daer een hitte in d'oogen is / salmen des nachts 3 eyken groene bladen / wanneer men slapen gaen wil over 't oog binden / en 't selve dickwils doen. Jae al waert dat een mensch jaer en dagh bloode oogen gehad had / sal hy met Gods hulpe

door dese siechte middel genesen : men sal de bladen in versch water nat maken / eer men de selve op de oogen legt.

Indien men een ooghen-water hebben wil dat de oogen booz alle zwarichept beschermt : soo neemt men benckel / roosen / Verbena, chelidonien / roosen-water / van elcks water eben veel / dan doet men daer in kampfher / witte vitriool / kleyn gestooten daer na het sterck zijn sal / men doet dit water in een glas / twelck men boven vast toe stopt. Met dit water mach pemandt sijne oogen in ghesenthepdt behouden / en booz alle quaedt bewaeren / 't zy de selve van hitte of koude kom.

Door de bliessen der ooghen neemt men karffen bloessen water / twelck men met een schoon doechjen 2 of 3 mael in d'oogen droypt / 't neemt de bliessen der oogen weg / 't zy of het water-bliessen / bloedt-bliessen of andere bliessen zijn / als oock de roodichepdt der oogen.

Nota. Jonge-kindren zijn de vellen wel te verdyven / maer de ouden en volwasenen soo seer niet.

Booz hittege boose ooghen neemt men roos-water en wit van een ey gheklopt / daer een doechjen in nat gemaeckt / en op de oogen gelepdt.

Het VIII. Capittel.

Van de Ooren.

Als men pijn in de ooren heeft / neemt men roosen-oly / en een wepnig wijn-edick / en men menght het onder malkaneder / en men spuyt wat in de ooren. Daer na legt men daer kamillen op / gezoden.

Als de ooren wee doen gelijck offer wozmen in waren / legt maer drooge Angolica in 't dyincken / een suedeken 3 of 4.

Booz een gewel achter d'ooren / neemt men honig met wepte meel gemenght / en een wepnigh lelien daer toe gedaen.

Het IX. Capittel.

Van de mensch.

Indien men het bloet niet stempen kan/
laet men den patient een kop op de
rechte zijde aen de plaats der lever setten/
wanneer hy vermeent dat het rechter
nysgat bloet. Maer bloet het aen de sin-
ker zijde soo set men de kop op de milt; en
men slaet hem op sijn gemacht-doecken in
wijnebik gedoopt/maer indien 't een byou
is/leggh men de doecken op hare borsten.

Het X. Capittel.

Van het Aengesicht.

Indien men blecken of schimpelen in
het aengesicht heeft/distilleert men wit
van Epers tot water / daer men 't aenge-
sicht mede wasscht.

Men neemt oock Mey-douw / welck
men in een glas bewaert/ en gebzupcht.

Het XI. Capittel.

Van den mondt en hals.

Soo men zweeren in den mondt heeft/
neemt men kamillen in water gesodē/
en wass den mont daer mede / dit geneest.

Heeft men bladers in den mondt / van
neemt men sap van geele violen / en men-
get met honigh/en bestrijckt den mont in-
wendigh daer mede.

Als men een ghezwel in den hals heeft/
neemt men een handt vol rute / en wjzjste
daer men Wijn by doet / dat dzucht men
dooz een doeckjen/maest dat een wepnig
van warm/en gurgelt de hals daer mede.

Als den hals vol gaten is / neemt men
Asop / en salp en wat asijn met water / en
laet dit een quartier upz sieden/ dan doet
men daer een lepel vol honig in/ en ook di-
amorum, en roert wiersoock en mastix daez
in/ en strijckt daer wat van in den hals.

Wanneer men de Bzupn heeft / of den

Bupgh / wozt de tongh zwart / en men
heeft bezwaerlijckheyt in 't sicken/ neemt
men 20 bladen Bupsoock / en supzick en
een note-schel fonteyn-water daer by/ men
dzucht het dooz een doeck/ en dzinckt daer
een goeden dzonck lacuw van over den an-
deren dagh / en dat tot 3 mael toe.

Of men neemt een dun sneetje van bet
speck van een bozgh/ gelijk een tongh/ en
hout het op de tongh/ dit geneest de bzupn.

Men maect een gozgel water vooz de
bzupn/ van een halve kannen-wijn/ ruyp/
salie / krupse-munt en roode roosen / men
doet die krupden in de wijn / en laet het
2 vinger bzect verkoocken / doet daer dan
3 lepel vol honigh daer in / en alwyn een
walsche noot groet/ en men gebzupcht het
van pas warm.

Het XII. Capittel.

Van de tanden.

Vooz tandt-pijn neemt een stuck van
knosloock/ een wepnigh tryac/ en
spinne-web hack het dooz malbander/
maect daer een plaester van/ leght het op
den mediaen vanden arm aen de zijde daer
de pijn is.

Om zwarte tanden wit te maecten/
neemt men verbzande krupmen bzoodt/
bimssteen/roode corallen/bisfch been/welck
de gout-smeden gebzupchen/ herts-hoorn/
soo veel ghy wilt / maect daer een pulber
van/ en wjzjt de tanden daer mede.

Dooz de sozbt neemt alwyn/ smeltse in
water / en smeer daer mede de tanden met
een bedertjen.

Het XIII. Capittel.

Van schouderen en armen.

Als men daez weedom in geboelt smeert
Amen deselbe met eenige doozbzingende
Oly als spjck-oly / of ander: Maer in-
dien men een arm / hant of vinger up het
Lit heeft of bzeeckt; moet men na de bar-
bier gaen.

Het

Het XIV. Capittel.

Van de Borst.

Als men kort-ademigh is of een quaden borst heeft / moet men sich in koper / of yser-baden wasschen : en altemet mede dvincken.

Item acht droppels anijs of venkel oly in warm bier of malbesey gedroncken.

Of een goeden lepel vol Brande-wijn / of Kaneel-water.

Tegegen Borst-wee en hoesten neemt men poley / honingh en Wijn / men ziet dat te samen en dvinckt nuchterend daer eens of twee mael van.

Het XV. Capittel.

Van de sijde.

Tegens sreecken der sijden gebzuyckt men Hysfop.

Wanneer men qualijk ademen kan / heeft men de pluris. Men neemt een bos Camillen welck men in een pot koocht / en het sap daer van in een blaes doet geheel heet / en op de plaats legt daer men ziekte gevoelt / alse hout is maect men de selve weder warm. Men magh wel eenige Camillen in het water laten blyven / om soo veel te langer heet te blyven.

Men moet sich aber doen slaen.

Neem Marpen distel / doet het sap daer van in Bier of Wijn / en neem het in.

Of suppen Edick / en een roode Eijer doijer / roer het dooz malkander / en dvinck het upt.

Het XVI. Capittel.

Van den rugh graet , en ribben.

Als men pijn in de rugh heeft smeeren de plaats teghens een epke vuyt met Kamil-oly / Dillen oly / Pappelen oly

onder malkander gemenght / of gebzuykt terpentijn oly van binnen / men magh hem daer oock mede smieren. Men neem oock een sack daer meel in geweeft is / die men geheel warm maect en op den rugh leggh.

Als pmant op den ribben geballé heeft dat sy geen adem halen kan / die neem een verch ey in een potjen met scherpen wijn edick geroert / mengh daer onder honig en supker / op dat 't lichtelijker te gebzuyken is / mengh daer onder Schabarber en boksbloet / en dvinck daer alle morgen van.

Maer wanneer pmant geslagen of gecast is / die dvinck boom-oly met bier. Doch is spiritus terpitini goet.

Het XVII. Capittel.

Van het Hert.

Die benauthheit of kloppingh van het hert heeft / sal den mediaen op bepede armen doen laten / dit is oock goet vooz de longh.

Daer boven neemt men een mutser wijn / saffraen / kaneel / roose water en eyren doijer : dit streckt het hert.

De onmacht wozt met den rook van nicotiaen verdyben / oock met den rook van bedere gebzant / en andere dingen gebzant

Het XVIII. Capittel.

Van lever en long.

De long wozt gereynicht dooz scenum Græcum, eeren pyjs.

Item dooz Hysfop.

Item dooz den Mediaen te laten.

Tegegens een verhitte lever laet men de lever-ader slaen aen de rechterhant.

Item des morgens suppe vyan gedroncken.

Het XIX. Capittel.

Van krawagie of schurft.

DIt slaet een mensch aen handen / armen en het lijf uyt / en komt uyt een heete vuple lever.

Daer tegens sal men hem laten koppen.

Alle warme baden helpen daer tegen.

Men smeer het met Lijn-olp / wadel en sineer / oock Gember en Boter.

Eren-prijs in water gekookt / en daer mede het lichaem gewasschen is de alderbeste remedie.

Item salpeter en niter is oock goet.

Scem des wecks een mael Chiriac in.

Het xx. Capittel.

Van Mildt en Maghe.

De verstopte Mildt geneest en opent aqua sulphuris.

Saffraen in de spysse gegeten is de milt goet.

Radix China neemt alle gebreken des Mildts wegh.

Dooz een verkoude maegh neemt Krupfemunt en dooz-sieden Calmus / doe het in een sachjen en legh het op de mage.

Of ziedt Baldriaen in Wijn / en dzinck daer nuchteren van.

Dooz een swache mage dient Aloë. Oock Spiritus Vitrioli maer niet te veel.

Dooz een verhitte mage zijn Orangie appelen / Limoenen en Eedick goet.

Tegens alle kooztsen zijn Alffem en Kinos-loock goet : oock Limoenen.

Het XXI. Capittel.

Van den Buyk.

Tegen de Wormen drie tinne lepelen sout met water gedroncken.

Tegen het Colijck Rijnse-Wijn / Suyc-ker en biter. Oock gekoockte rapen.

Tegen den rooden loop gebuycht men wepte-pap met soete-melck.

Het xxii. Capittel.

Van de Benen.

Als men een Scheen stoot leght men daer maer het vlies van een ey op / en laet het daer op leggen / op datter geen roos aen komt / leght men daer een Lavimentum boven op.

Het xxiii. Capittel.

Van de Pestilentie, waerby men merckt dat de pest op een plaets wil komen.

Als daer groote sterft onder de Beesten is.

Als de Vogelen / welck in de lucht zijn gewoon te zweven haer na de aerde begeben.

Als daer veel mis-drachten der zwangere Vrouwen zijn.

Het xxiv. Capittel.

Remedie tegens de quade lucht in Pest-tijden.

Des morgens een goeden roemer Alffem-wijn gedroncken.

Den Oleum sulphuris is niet alleen goet om de pest af te weeren / maer oock om de gene te genesen welck de pest hebben.

Item des morgens eer men uptgaet de Mont / Oogen en Neus-gaten met gont-bloemen Alffem bestrecken.

Item de groene schalen van Wal-nooten met Wijn-alfijn gekwept / en van dien Alffin des morgens een tinne lepel vol gedroncken.